

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

KATAR KRİZİ VE TÜRK – ARAP İLİŞKİLERİNE
ETKİSİ AÇISINDAN SONUÇLARI

Yüksek Lisans Tezi

KEREM SALEPÇİOĞLU

İSTANBUL, 2021

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**KATAR KRİZİ VE TÜRK – ARAP
İLİŞKİLERİNE ETKİSİ AÇISINDAN
SONUÇLARI**

Yüksek Lisans Tezi

KEREM SALEPÇİOĞLU

Tez Danışmanı: DOÇ. DR. BURHAN KÖROĞLU

İSTANBUL, 2021

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

08 / 09 / 2021

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Program Adı:	Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı
Öğrencinin Adı Soyadı:	Kerem Salepçioğlu
Tezin Adı:	Katar Krizi ve Türk – Arap İlişkilerine Etkisi Açısından Sonuçları
Tez Savunma Tarihi:	08 / 09 / 2021

Bu tezin yüksek lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. Fatma ÖZKUL

Enstitü Müdürü

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi
olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı:	Doç. Dr. Burhan KÖROĞLU	
2. Üye:	Doç. Dr. İsmail Burak KÜNTAY	
3. Üye:	Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜZEN	

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında 2017 yılında başlayıp iniş çıkışlarıyla günümüze kadar uzayan Katar Krizini bütün yönleriyle araştırmaya çalıştık. 2019 yılında başladığımız araştırmada dikkatimizi çeken en önemli nokta, dünya gündeminin değişken yapısına bağlı olarak Katar Krizi sürecinin sürekli farklılıklar göstermesi olmuştur. Nedenleri ve sonuçlarıyla detaylı bir şekilde ele aldığımız kriz, şimdilik çözülmüş gözükmektedir. 2020 yılı başlarında dünyayı etkisi altına alan küresel salgın, yaşanan diplomatik krizin taraflarının davranışlarını etkilediği gibi, araştırma sürecinin de uzamasına sebep olmuştur. Son tahlilde, dinamik bir süreç içinde ilerleyen bu krizin süreç içinde analiz edilmesi bir takım metodolojik zorluklar taşımakla birlikte, araştırmacı açısından, istikrarlı akademik bir çalışma yanında bir gazeteci dinamizmi ile takip edilmek durumunda olduğundan yetiştirici bir çalışma olmuştur. Bu zorlu süreçlerde gerek tez konusunu seçerken, gerek araştırmalarım esnasında benden desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Burhan KÖROĞLU'na, yüksek lisans eğitimim ve araştırmalarımda sonsuz desteklerini gördüğüm ve dostluklarını gösteren büyüklerim Sayın Birkan GÖL ve Sayın Yakup ODABAŞI'na, hayatım boyunca hep yanımda olan kıymetli aileme, bu süreçte hayatımı birleştirdiğim ve çalışmalarımda bana katkı sağlayan değerli eşime, tez sürecimin sonlarına doğru mutlu haberi almamızı sağlayan ve kısmetse ileride bu satırları okuyacak olan canım kızıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eylül 2021 / İstanbul

Kerem SALEPÇİOĞLU

ÖZET

KATAR KRİZİ VE TÜRK – ARAP İLİŞKİLERİNE ETKİSİ AÇISINDAN SONUÇLARI

Kerem Salepçioğlu

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Burhan Köroğlu

Eylül 2021, 112 sayfa

Bu çalışmada bir Basra Körfezi ülkesi olan Katar'ın 5 Haziran 2017 tarihinde aynı coğrafyayı paylaştığı sınırdaşları, Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve diğer bir önemli Ortadoğu ülkesi olan Mısır'la yaşadığı ve tarihe “Katar Krizi” olarak geçen süreç ele alınacaktır. Bahsi geçen ülkelerin ne sebeplerle hangi kararları aldıkları ve bu kriz ile beraber diplomatik ilişkilerin kesilmesi, ticari ilişkilerin askıya alınması gibi yaptırımlarla karşı karşıya kalan Katar'ın maruz kaldığı durum ve karşılığında izlediği politika ve bu politikanın sonuçları incelenecektir. Çalışmada Katar Krizi'nin Arap Baharı süreci ile ilişkisi de önemli bir veri olarak kullanılmıştır. Çalışma çerçevesinde, süreç içinde Türk – Arap ilişkilerinin nasıl etkilendiği de değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Katar Krizi, Ortadoğu, Türk – Arap ilişkileri

ABSTRACT

QATAR CRISIS AND CONSEQUENCES TO TURKISH – ARAB RELATIONS

Kerem Salepçioğlu

Global Politics and International Relations Master Program

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Burhan K ro lu

Sep 2021, 112 pages

In this study, we will study the so-called Qatar Crisis. The Qatar Crisis was a diplomatic case that began on 5 June 2017 when Gulf Countries like Saudi Arabia, the United Arab Emirates, Bahrain and the biggest Arab country of Africa, Egypt, cut diplomatic relations with Qatar and banned Qatar – registered planes and ships from utilizing their airspace and sea routes, along with Saudi Arabia blocking Qatar’s only land crossing. The crisis continued until March of 2021. We will analyze the process of this crisis, the influence of this crisis on the economic, political, strategic relations of these countries and its implications to Middle East politics in general. In this content, the development of Turkish – Qatari and Turkish – Arab relations will be analyzed.

Keywords: Turkey, Qatar Crisis, Middle East, Turkish – Arab Relations

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR	viii
ŞEKİLLER	ix
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ.....	1
2. KATAR VE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKALARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	5
2.1 KATAR	8
2.1.1 Siyasi ve İdari Yapı	9
2.1.2 Ekonomik Görünüm	10
2.2 KATAR’IN ORTADOĞU POLİTİKALARI	12
2.3 TÜRKİYE – KATAR İLİŞKİLERİ PERSPEKTİFİNDE YENİ ORTADOĞU	15
3. KATAR KRİZİ VE ARKA PLANI.....	21
3.1 ARAP BAHARI.....	26
3.1.1 Arap Baharının Nedenleri	28
3.1.1.1 Siyasi ve yönetsel nedenler	29
3.1.1.2 Ekonomik nedenler	31
3.1.1.3 Sosyal medya ve küreselleşme kaynaklı nedenler	32
3.2 KATAR KRİZİ’NİN BAŞLANGICINI ŞEKİLLENDİREN GELİŞMELER.....	34
3.3 KRİZİN NEDENLERİ	37
3.3.1 Blok Ülkeleri Kaynaklı Nedenler	37
3.3.2 Amerika Faktörü	44
3.3.3 İsrail Faktörü	46
3.4 KATAR’IN KRİZE KARŞI SUNDUĞU AKSİYOMLAR	48
3.4.1 Politik Aksiyomlar.....	49
3.4.2 Ekonomik Aksiyomlar	53

3.4.3 Askeri Aksiyomlar.....	55
4. KRİZ SONRASI TÜRKİYE ARAP İLİŞKİLERİ	57
4.1 TÜRKİYE – BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ İLİŞKİLERİ	57
4.1.1 Ekonomik ve Siyasi İlişkiler	59
4.2 TÜRKİYE – SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ.....	60
4.2.1 Ekonomik ve Siyasi İlişkiler	61
4.3 TÜRKİYE – MİSİR İLİŞKİLERİ.....	62
4.3.1 Ekonomik ve Siyasi İlişkiler	63
4.4 TÜRKİYE – BAHREYN İLİŞKİLERİ.....	65
4.4.1 Ekonomik ve Siyasi İlişkiler	66
4.5 TÜRKİYE İLE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER ARASINDAKİ	68
İLİŞKİLER.....	68
4.5.1 Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi İle İlişkiler	69
4.5.2 İslam İşbirliği Teşkilatı İle İlişkiler	74
4.5.3 Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü İle İlişkiler	75
5. SONUÇ	78
KAYNAKÇA	84

TABLÖLAR

Tablo 4.2 : Türkiye – Suudi Arabistan dış ticaret rakamları	61
Tablo 4.3 : Türkiye – Mısır dış ticaret rakamları	64
Tablo 4.4 : Türkiye – Bahreyn dış ticaret rakamları	67

ŞEKİLLER

Şekil 3.1:	Krize konu olan ülkelerin Ortadoğu coğrafyasındaki konumlarını gösterir.....	24
Şekil 4.1:	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi üye ülkelerin konumlarını gösterir.....	69
Şekil 4.2:	İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülkelerin konumlarını gösterir.....	74
Şekil 4.3:	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü üye ülkelerin konumlarını gösterir.....	76

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BAE	:	Birleşik Arap Emirlikleri
BOP	:	Büyük Ortadoğu Projesi
BP	:	Britanya Petrol (British Petroleum)
CENTCOM	:	ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı (United States Central Command)
GECF	:	Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu (Gas Exporting Countries Forum)
GTL	:	Gazdan Sıvıya Dönüşüm (Gas to Liquids)
IMF	:	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İİT	:	İslam İşbirliği Teşkilatı
KİK	:	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (GCC - Gulf Cooperation Council)
LNG	:	Sıvılaştırılmış Doğalgaz (Liquified Natural Gas)
MENA	:	Ortadoğu – Kuzey Afrika (Middle East – North Africa)
NEOM	:	Yeni Gelecek (Neo Müstakbel)
OAPEC	:	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries)
OPEC	:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries)
TİKA	:	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TOBB	:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
YKK	:	Yarımada Kalkanı Gücü
T.C	:	Türkiye Cumhuriyeti
TAI	:	Türk Havacılık ve Uzay Sanayileri
QNA	:	Katar Haber Ajansı (Qatar News Agency)

1. GİRİŞ

Günümüzde Ortadoğu kavramı; üzerinde tam olarak ittifak edilmemiş, spekülasyonlara açık ve İngilizlerin siyasi amaçlarına hizmet etmek üzere oluşturulmuş bir bölgeyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu yüzden Ortadoğu'dan bahsederken tam olarak belirli bir alan veya toprak parçasından söz etmek mümkün değildir. Ancak bu siyasi ve coğrafi bölge özellikle son iki yüzyıl boyunca Avrupa'daki yükselen güçlerin ve İslam coğrafyasının çatışma alanı haline gelmiştir. Bu çatışmalar, kimi zaman muharebeler şeklinde olsa da yoğunlukla Avrupa'nın önce doğrudan sömürü sonra da bölgede kurulan devletler arasında gerilimler sebebiyle ortaya çıkan çatışmalar şeklinde cereyan etmiştir. Geçen yüzyılda yaşanan olayların bir benzeri olarak 21'nci yüzyılda vuku bulan ve "Arap Baharı", "Arap Ayaklanmaları" gibi isimlerle zikredilen olaylar silsilesi de bu tarihin tekerrürü niteliğinde değerlendirilmelidir.

Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu (GECF) kurucu üyeleri arasında bulunan ve bölgede Rusya, İran ve Çin gibi ülkeler ile iyi ilişkileri olan Katar'ın siyasi anlamda rollerini çeşitlendirmekle birlikte Batı'nın dikkatlerini de üzerine çekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), bölgedeki müttefikleri olan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn gibi ülkeler aracılığı ile Katar'ın küresel konumundan dolayı bu ülke üzerinde etki oluşturma çabası sergilemektedir.

Bu araştırmanın konusu Katar Krizi'nin başlangıcı, gelişimi ve sonucu itibariyle edinilen sürecin incelenmesi, bu süreç içerisinde Katar'ın önemli partneri olan Türkiye'nin izlediği politikanın ele alınması ve son olarak kriz sonrası Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerinin ulaştığı son durumun irdelenmesidir. Bu minvalde Ortadoğu kavramı başta olmak üzere, krize dahil olan ülkeler hem tarihsel yönde araştırılmış hem de günümüz konumları itibariyle Katar Krizi ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı literatüre Katar Krizi olarak geçen hadisenin tarafları olan devletleri analiz ederek, kriz öncesinde, sırasında ve sonrasında gösterdikleri davranışları ve aksiyomları ele almaktır. Katar'a karşı oluşturulan tutumun gerçekliğinin araştırıldığı çalışmada, haksız ve mesnetsiz yere suçlanan, bu sebeple hem ekonomik gücünden hem de diplomatik ilişkilerinden yara alacağı öngörülen Katar'ın izlediği politika ve tutumla

öngörülenin aksine güçlenerek çıktığı mücadelenin süreci araştırılmıştır. Bu mücadelesinde yanında olan güçlü ortağı Türkiye'nin bölgedeki diğer ülkelerle olan ilişkisi kriz perspektifinde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Sorunların merkezi haline gelen Ortadoğu'nun önemli ülkelerinden Katar'ın, ABD'nin bu coğrafyada bulunan ve iyi ilişkilere sahip olduğu Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve Mısır ile yaşamaya başladığı, literatüre Katar Krizi olarak geçen hadise ele alınmıştır. 05 Haziran 2017 tarihinde Katar'a karşı blok ülkelerin uygulamaya başladığı ambargo girişimi, 22 Haziran 2017 tarihinde arabulucu görevi üstlenen Kuveyt aracılığıyla Katar'a karşı sunulan 13 maddelik talep listesi ile devam etmiştir. Bu süreçlerden kapsamlı bir şekilde araştırmanın içerisinde bahsedilecektir.

Çalışmanın önemi, çatışmalar ve istikrarsızlıkların ön planda olduğu, devletler ve devlet içinde farklı unsurlar arasında siyasi, idari ve askerî çatışmaların yaşandığı vekâlet savaşları, terörizmin ve enerji kaynaklarının dâhil edildiği karma savaşlar, bölge siyasetini anlama ve anlatmada sıklıkla öne çıkarılmaktadır. Bölgenin birden fazla ülkesinde siyasi ve idari belirsizliğin varlığı bunun yanı sıra şiddet olaylarının yaşanması olağanlaşmış durumdadır. Ortadoğu tüm dünya için önem arz eden cezbedici bir coğrafyadır. Türkiye'nin bulunduğu konum gereği bu coğrafyayı anlamak, yaşanan olayları derinlemesine araştırmak hem geçmişi daha iyi öğrenmek, hem günümüzü daha iyi anlamak hem de geleceği daha iyi inşa edebilmek için mahiyeti yüksek bir hal almıştır. Bu önemi yüksek ve tarih kitaplarına Katar Krizi olarak geçecek hadise detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Bu çalışmada cevapları aranan araştırma soruları mevcuttur. Katar Krizi nasıl oluşmuştur? Krize sebep gösterilen gerekçeler ne kadar gerçekçidir? Katar gelişen bu hadiselerle karşı nasıl aksiyomlar almıştır? Türkiye'nin krizdeki rolü nedir? Bu soruların cevapları araştırılarak çalışmaya katkı verilmiştir.

Bu çalışmanın birinci argümanı Katar'ın haksız ve mesnetsiz yere suçlanması yanı sıra taraf ülkelerin Katar'a ambargolar uygulayarak güçsüz konuma getirmeye çalışmasıdır. Yapılacak araştırma sonrası, bu krizin Katar üzerinde oluşan etkisine ulaşılacak hedeflenmiştir. İkinci argüman medya ve sosyal medyanın olaylar çerçevesindeki önemi ve gücüdür. İçerisinde bulunduğumuz teknoloji çağının da etkisiyle Katar Krizi gibi bulunduğu bölgeyi hatta dünyayı etkileyebilecek olan olaylarda medya faktörünün

önemine değinilmesi amaçlanmıştır. Üçüncü argüman ise, Ortadoğu'nun sorunların merkezi olması ve krizin başlamasına sebep olan ülkelerin hedeflerine ulaşmalarındaki isabetleri olmuştur.

Bu çalışmada araştırılan konu ile ilgili olan kitap, makale ve internet yayınları gibi ikincil kaynaklardan yararlanılarak betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Betimsel araştırma yöntemi, bir konuyu aydınlatmak ve değerlendirmede bulunmak için başvurulmuş bir yöntemdir. Olaylar arasındaki bağlantıların ortaya çıkarılması için kullanılmaktadır. Bu yöntemin tercih edilmesindeki asıl gaye, işlenen konunun etraflıca araştırılması ve açıklanmasıdır. Betimsel araştırma yöntemi, araştırılan konu ile ilgili genel bir bakış açısına sahip olmak adına ve bir durumu saptamak amacıyla kullanılmaktadır (Özdamar ve diğerleri, 1999). Çalışmada hem ulusal hem de uluslararası medya organları taranmış, araştırılan ülkelerin resmi kaynaklarından alınan veriler doğrultusunda bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırma esnasında Arapça dil sınırlılığı olması nedeniyle özellikle Körfez medyası haberlerinde internet sitelerinin çeviri bölümünden faydalanılmıştır. Katar Krizi başlangıcından sonuçlanana kadar hemen hemen her gün güncellenen haber ve olaylarla ele alınması sebebiyle titizlik gösteren bir araştırma olmuştur. Aynı zamanda Ortadoğu bölgesini anlama, yaşanan olaylara hem tarihsel süreçle hem de günümüz koşullarıyla kıyaslama açısından birçok kaynağa başvurulmuştur; bilimsel makaleler, akademik dergiler, kitaplar, röportajlar, istatistikler ve konu hakkında yapılan resmi açıklamalar detaylı bir şekilde araştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş kısmından oluşmaktadır. İkinci bölümde, Katar ve Türkiye'nin Ortadoğu politikaları açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmeler öncelikle Katar'ın sosyolojik yapısı araştırılarak, siyasi ve idari yapısı ile birlikte ekonomik görünümü ele alınarak oluşturulmuş ve Türkiye ile Katar ilişkileri perspektifinde oluşan yeni Ortadoğu düzeni incelenmiştir. Ortadoğu kavramı ve tarihsel süreci araştırılmıştır. Ortadoğu'nun yükselen değeri olarak adlandırılan Katar'ın potansiyeli ve önemi değerlendirilmiş, kendisine karşı uygulanmaya çalışılan ambargolardan ve kriz boyunca ara bulucu görevi üstlenen Kuveyt aracılığıyla iletilen talep listesi ile bilgilendirme yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Katar Krizi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Katar Krizi ve arka planının araştırıldığı bu bölümde yakın geçmişte yaşanan ve etkisini hala gösteren

Arap Baharı irdelenmiştir. Arap Baharı'nın Katar Krizi'ni anlamakta önemli bir veri olduğu bu bölümde gösterilmiştir. Bunun yanı sıra Katar Krizi'nin oluşmasını tetikleyen gelişmeleri, krizin nedenleri ve krize karşı Katar'ın sunduğu tavırlar incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır ve Bahreyn ile Türkiye ilişkilerinin kriz sonrası durumları değerlendirilmiş ayrıca bu ülkelerin birbirleriyle iletişim halinde oldukları transnasyonal aktörler olan uluslararası örgütler ile ilişkileri gözden geçirilmiştir. Çalışmada bahsi geçecek Arap ülkeleriyle ilişkiler ayrımı bu dört ülke ile sınırlandırılmıştır. Metot olarak karşılaştırma yöntemi kullanılarak, krize dâhil olan aktörlerin birbirlerine olan ekonomik, askeri ve siyasi bağımlılıkları aktarılmaya çalışılmıştır.

Beşinci bölümde, elde edilen sonuçlar, araştırma sorularına karşı ulaşılan cevaplar ve argümanların ispatlarını içeren bir sonuç bölümü bulunmaktadır.

2. KATAR VE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKALARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Modern tarihin en yıkıcı savaşlarından biri olan ve imparatorlukları sona erdiren I. Dünya Savaşı sürerken, İngiltere ile Fransa arasında gizli yapılan ve dönemin diplomatlarının isimleriyle anılan (İngiliz diplomat Sir Mark Sykes ve Fransız meslektaşı Georges Picot) Sykes - Picot Anlaşması ile yüzyıllardır Osmanlı Devleti himayesinde bulunan Ortadoğu paylaşılmıştır. Üç büyük semavi dinin ortaya çıktığı bu coğrafya; yer altı karbon kaynaklarına (petrol, doğalgaz) sahip olmasından da dolayı, savaşı kazanan devletlerin bu bölgede söz sahibi olma hırsları yüzünden uzun yıllardır süren ve daha uzun yıllar da sürmesi muhtemel olan Ortadoğu sorununu ortaya çıkarmıştır.

Ortadoğu olarak adlandırılan bu bölgenin coğrafik açıdan tanımlanması, kesin bir sınıra sahip olmaması ve bölgenin aslında siyasi açıdan sınırlandırması yapıldığından dolayı daha kısa bir tanımla Türkiye, İran ve Mısır üçgeni içinde kalan alanı kapsamaması olarak yapılmaktadır. Bu konuda genel bilinen ve kabul edilen ise bu üç devletin etrafındaki Sudan, Somali, Afganistan ve Kuzey Afrika ülkelerinin oluşturduğu Müslümanlığın egemen olduğu toprakları içermesidir (Arı 2005, s. 25).

Ortadoğu bölgesinin dünya coğrafyasında önemli bir konumda olması birçok sebebe dayandırılabilir. Öncelikle bu bölge tarih boyunca önemini hiç kaybetmemiş, aksine arttırmıştır. Bunun sebebi eski çağlardan beri var olan kültürel, siyasi, ekonomik ve dini faaliyet alanlarının olmasıdır. Ortadoğu’nun öneminin artmasına neden olan gelişmelerin en başında da yaklaşık 1,5 asır önce keşfedilen petrol gelmektedir. Bu bölge hem petrol hem de doğal gaz rezervi açısından tartışmasız dünyanın en zengin bölgesidir (Yılmaz 2016, s. 99).

Ortadoğu kavramı; tarihçesine bakıldığında, batı merkezli yaratılan ve bu öznel tanımlamanın bütün dillere aktarılmasından dolayı, sadece coğrafik bir sınırı değil farklı kültür ve medeniyetleri de içine alan geniş bir tanımlı içermektedir. Sadece Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası ve Mısır’ı içine alan bir coğrafya olmaktan öte tarihsel, siyasi ve ticari açıdan da son derece önemli ve kritik bir bölgedir. (Davut Dursun 2005, ss. 1231-1232) tanımlamasıyla;

“Ortadoğu geleneksel yapılarla modern yapıların, kaos ile düzenin, sosyal ve ekonomik alandaki zıtlıkların, en zenginlerle fakirlerin, geleneksel monarşilerle demokrasi sürecinde belli merhaleler kat eden sistemlerin bulunduğu bir yerdir. Coğrafi ve fiziki çeşitliliği sosyal, ekonomik, kültürel, demografik ve siyasal çeşitlilik ve çoğulculuk izlemektedir. Bölgedeki ülkelerde modern siyasal temsil kurumlarının yerleşmesi yönünde bir gelişme olduğu gözlenmektedir.”

Gerek sahip olduğu enerji kaynakları, gerek jeopolitik konumu ve gerek bünyesinde ortaya çıkan büyük dinlerin sağladığı kutsal karakter nedeniyle tarih boyunca Batı için bir cazibe merkezi olan bu coğrafya, geçmişten günümüze kadar yaşadığı karışıklığı, günümüzde sürdürdüğü gibi gelecekte de devam ettirecek gibi gözükmektedir.

Dünyanın gelişimini, devamını sağlayabilmesi için çoğu temel ihtiyacını karşılayabileceği rezervlere sahip bölge Ortadoğu’dur. Dünyanın bütün dengesini ve güç savaşını değiştirebilecek kaynaklara sahip bu coğrafya, İslam dininin yayıldığı ve Arap Kültürünün daha ağırlıklı olduğu bir bölgedir. Coğrafya içerisinde bulunan birçok ülkede gerek siyasi, gerek sosyal, gerekse kültürel davranışlarda benzerlikler vardır (Taş 2013).

Bu coğrafyanın son dönemde önemini arttıran aktörlerinden biri olan Katar, ekonomik potansiyeli ve coğrafi konumu itibarıyla hem doğunun hem de batının önem verdiği ülkelerden birisi olmuştur. Katar Devleti, Suudi Arabistan sınırında, Arap Yarımadası’nın doğu kıyısında yer alan bir yarımadadır. Yaklaşık 160 km uzunluğunda ve 50 - 80 km genişliğindedir. Toplam arazi alanı 11.586 km²’dir. Güneyde kum tepeleri hâkimdir.

Çalışan nüfusunun dörtte üçlük büyük çoğunluğunu Katar’da çalışan yabancılar oluşturmaktadır. Resmi dili Arapça olan Katar, dünyanın üçüncü büyük doğalgaz rezervine sahip olup, sıvılaştırılmış doğal gazın en büyük tedarikçisi konumundadır.

Kanıtlanmış doğal gaz rezervleri yaklaşık 25 trilyon metreküptür. Katar, dünya üzerindeki toplam doğalgaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 14’ünü elinde bulundurmaktadır ve bu anlamda Rusya ve İran’dan sonra dünyada üçüncü büyük ülke konumundadır. Katar’ın doğal gaz rezervinin büyük bir kısmı, neredeyse yüzölçümüne denk gelen bir alanı kaplayan büyük Officore North Field’da bulunmaktadır. Ayrıca Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesidir. Önemli bir petrol ihracatçısı olmasının yanı sıra Gas

2.1 KATAR

Katar Devleti, anayasal monarşi yönetim şekline ve yaklaşık 2,7 milyon çalışan nüfusa sahip³ 1971 yılında bağımsızlığını ilan eden ve başkenti Doha olan bir Körfez ülkesidir.

Katar, ilk halife Hz. Ebubekir zamanında İslam topraklarına katılmış, daha sonra Emeviler döneminde ayaklanmalara ve bağımsız yönetimlere şahit olmuştur. 899'da Karmatiler hâkimiyetine girmiştir. Yerel kabile şeyhlerinin hâkimiyetine girmesi ise 1058'deki halk hareketlerine tekabül etmiştir (Samir 2007). 1520 yılında Portekiz tarafından işgal edilmiş, uzun sürmeyen bu işgal yerini Beni Halid Kabilesi idaresine bırakmıştır. 1766 yılında bir başka kabile olan Utub Kabilesinin Al Khalifa (El Halife) ailesi topraklara yerleşerek burada ticaret ile uğraşıp bölge denetimini elinde tutmuştur. 1871 yılında Osmanlı Devleti yönetimi altına girmiş, 1915'den sonra bağımsızlığını ilan ettiği 1971 yılına kadar da İngiltere himayesinde kalmıştır (Erdem 2009).

İngilizler, Birinci Dünya Savaşı devam ederken 1916 yılında Katar'ı sömürgesi haline getirmiştir. Katar yaklaşık 55 senelik sömürge yönetiminden sonra, Birleşik Arap Emirlikleri'nin bir emirliği olma teklifini reddederek, daha sonrasında da 1971 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.

Katar yarımadasının kara ile olan bağlantısı 60 kilometrelik sınır ile Suudi Arabistan'dır. Denizden Bahreyn, BAE ve Umman'a yakınlığı vardır. İran ile olan konumu ve Basra Körfezi'nin merkezinde bulunması sebebiyle hem askeri hem siyasi açıdan önemli bir ülkedir.⁴

İslamiyet'in Arap yarımadasında yayılmaya başladığı yedinci yüzyılda İslam Hanedanlarının bünyesine katılan Katar, 16. Yüzyıldan itibaren yaklaşık 300 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olmuştur. Daha sonra Al Tani emirliği kurularak

³ *Sesric, Bilgi İşlem Departmanı BAE*, 2018, http://www.sesric.org/cif.php?c_code=43 [Erişim Tarihi: 10/08/2019].

⁴ *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Katar Ülke Bülteni*, Ekim 2014, <https://www.deik.org.tr/uploads/katar-ulke-bulteni-2014.doc> [Erişim Tarihi: 22/12/2018].

İngiliz himayesine geçilmiştir. Bağımsızlığın ilan edildiği 1971 tarihinden önce Birleşik Arap Emirlikleri'nin bir parçası olma teklifi reddedilmiştir.⁵

1929 yılında Dünya'nın yaşadığı ekonomik bunalım olan Büyük Buhran, başkent Doha'yı olumsuz etkilemesine karşın II. Dünya Savaşından sonraki dönemde petrol rezervlerinin fazlalaşması Katar'ın ekonomik döngüsüne büyük katkı sağlamıştır. Kişi başına düşen milli geliri gün geçtikçe artmış ve özellikle başkent birçok açıdan modernize edilmesi ile tam anlamıyla yeni bir ülke inşa edilmiştir. Yer altı kaynaklarının dışında liman ve balıkçılık açısından da gelişmiş bir ülkedir, başkenti Doha'nın su ihtiyacı deniz suyu damıtılarak elde edilmektedir.⁶

2.1.1 Siyasi ve İdari Yapı

Katar, El Sani hanedanı tarafından yönetilmektedir. Katar Emiri Şeyh Tamim bin Hamad El Sani, 25 Haziran 2013 tarihinde yönetimi babası Şeyh Hamad Bin Khalifa El Sani'den devralmıştır. Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyeleri Emir tarafından atanmaktadır. 35 üyeli Danışma Meclisi (Majlis Al Shura) 1972 yılında kurulmuştur. Bakanlar Kurulu ile birlikte ülkenin yasama erkini oluşturmaktadır. Ülke bütçesinin ve yasaların ele alındığı istişari bir organdır. 2003'te halkoyuna sunulurken kabul edilen yeni Anayasa'da, 45 üyeli bir Danışma Meclisi kurulması, Meclis'in 30 üyesinin seçimle belirlenmesi, diğer 15 üyenin Emir tarafından atanması kararlaştırılmıştır. Bu anayasa, Emir tarafından onaylanmasının ardından 8 Haziran 2005 tarihinde Emirlik Kararnamesi ile yürürlüğe girmiştir.⁷

Bahreyn ve Suudi Arabistan ile uzun süredir devam eden sınır anlaşmazlıklarını 2000'lerde çözen Katar, 2007 yılında dünyadaki kişi başı en yüksek gelire sahip olan ülke haline gelmiştir. Katar, 2010 – 2011'deki diğer Yakın Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşandığı gibi zenginlikler yanında iç huzursuzluk veya şiddet ile karşılaşmamıştır. 2013

⁵ *Al Jazeera Türk, Ülke Profili: Katar*, 13 Aralık 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-katar> [Erişim Tarihi: 06/07/2019].

⁶ *Britannica, Qatar, Doha*, <https://www.britannica.com/place/Doha> [Erişim Tarihi: 06/07/2019].

⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Katar'ın Siyasi Görünümü*, <http://www.mfa.gov.tr/katar-siyasi-gorunumu.tr.mfa> [Erişim Tarihi: 05/06/2019].

yılıının ortalarında Hamad bin Khalifa Al Thani kendi rızasıyla, oğluna yani şu anki Emir olan Tamim bin Hamad'a yönetimi devretmiştir. Tamim, Katar halkının refahını geliştirmeye öncelik vermiştir. Halkın ileri derecede sağlık ve eğitim sistemlerine sahip olması, ülkenin altyapısının genişletilmesi ve Doha'nın 2022 Dünya Kupasına ev sahipliği yapacak olması gibi sebepler Emir'in halk tarafından kısa bir sürede sevilip saygı duyulmasını sağlamıştır.

Katar'daki hükümet sistemi, güçlerin ayrılığı ve kurumlar arası işbirliği esasına dayanmaktadır. Emir, Devlet Başkanıdır ve ülkenin temsil gücüdür. Aynı zamanda, silahlı kuvvetlerin Başkomutanıdır ve doğrudan yetkisi altında bulunan Savunma Konseyi'nin yardımlarıyla bu kuvvetleri denetlemektedir. Yargı yetkisi mahkemelere verilir ve mahkeme kararları Emir adına ilan edilmektedir. Emir, Bakanlar Konseyi veya Bakanlar Kurulu, Başbakan ve altı yüksek konsey tarafından desteklenir. Emir başbakan ve bakanları atar, istifalarını kabul eder. Başbakan, Bakanlar Kurulunun oturumlarına başkanlık eder ve tüm bakanlıklar arasında birlik ve bütünleşme elde etme vizyonu ile farklı bakanlıklar arasındaki çalışma koordinasyonunu denetler. Konsey tarafından verilen kararları da imzalar. Kabine, Başbakanın önerisine dayanan bir Emir Kararnamesi ile oluşturulmuştur. Bakanların ve devlet dairelerinin sorumlulukları ve yetkileri yasaya göre belirlenmektedir. Bakanlar Kurulu, ülkedeki en üst düzey icra makamı olmak üzere, Anayasa ve yasa hükümlerine uygun olarak kendi yetki alanındaki tüm iç ve dış işleri takip etmekle yükümlüdür. Bakanlıklar ve diğer devlet kurumları, kendileriyle ilgili kamu politikalarını ve programlarını yürütmekten sorumludur.⁸

2.1.2 Ekonomik Görünüm

Katar, Körfez'deki diğer komşulara nazaran sahip olduğu büyük doğalgaz kaynağı ve sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ihracat kapasitesi ile yatırımlarını arttırarak Dünya'da önemli bir seviyeye gelmiştir. Bu Katar'ı bölgede ön planda tutan unsurlardan biridir.

⁸ *Hukoomi Qatar e-Goverment, Government and Legislatives*, 2018, <https://hukoomi.gov.qa/en/about-qatar/government-and-legislatives> [Erişim Tarihi: 12/12/2018].

BP 2018 Dünya Enerji İstatistik Görünümü Raporu'ndan yapılan derlemeye göre, Dünya'daki kanıtlanmış doğalgaz rezervi 193.5 trilyon m³'tür ve bu rakamın yaklaşık 80 trilyon m³'ü Katar'ı da içine alan Ortadoğu Bölgesi'nde bulunmaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu adı altındaki Rusya ve Türkmenistan'ın içinde bulunduğu bölgenin rezervi yaklaşık 60 trilyon m³ ile ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırayı ise 3 trilyon m³ ile Avrupa almıştır. Ülke olarak bir sıralama yapılması gerekirse 2018 verilerine göre 35 trilyon m³ ile Rusya, 33,2 trilyon m³ ile İran ve 24,9 trilyon m³ ile Katar ilk üç sırayı paylaşan en fazla doğalgaz rezervine sahip ülkeler konumundadırlar. Yine aynı rapora göre dünya üzerinde 2017 senesinde yaklaşık 395 milyar m³ LNG ihracatı yapılmış ve bu ihracatın yaklaşık 105 milyar m³ olan çok büyük bir kısmını sadece Katar üstlenmiştir.⁹

Katar yönetiminin ülkeyi kalkındırmak adına ekonomik olarak uygulamak istediği politikalar vardır. Bu politikalar özellikle dünya ekonomisinde yadsınamayacak derecede önemli bir güç olan doğalgaz üzerinden yapılmaktadır. 1987 yılında keşfedilen doğalgaz kaynakların sadece doğalgaz veya LNG ihracatında değil, GTL – gas to liquids teknolojisi kullanılarak petrol ürünlerinin de üretilmesinin sağlanması hedeflerden biri olmuştur. Şu an ihracatının yüzde 40'lık bölümü doğalgaz olan Katar'ın bu rakamı daha da arttıracığı öngörülmektedir.¹⁰

Ekonomik ve kültürel faaliyetler ile son on yılda Katar kendini cezbedici bir merkeze dönüştürmüştür. Bunun sonucu da hem ülke içindeki refah seviyesi hem de yabancı yatırımcı için yatırımın çekici hale gelmesi olmuştur. Katar yönetiminin belirlemiş olduğu 2030 ulusal vizyonunda sosyal gelişmenin sürekliliğine önem gösterilmiş, insani değer ve refahın himaye edileceği, güvenliğin ön planda olacağı, ekonomik göstergelerin korunarak gelişeceği bir yapılanmaya yoğunlaşmıştır. Başkent Doha'da 2022 yılında fütüristik şehir çalışması hem bu vizyona uygun yapılmakta, hem de aynı yıl Katar'da

⁹ *İstanbul Ticaret Odası, En Fazla Doğalgaz Rezervi Rusya'da*, 05 Temmuz 2018, https://www.itohaber.com/haber/dunya/208403/en_fazla_dogalgaz_rezervi_rusya_da.html [Erişim Tarihi: 05/12/2018].

¹⁰ *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Katar Ülke Bülteni*, Ekim 2017, <https://www.deik.org.tr/uploads/katar-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf> [Erişim Tarihi: 22/12/2018].

düzenlenecek Dünya Kupası için ülke tanıtımına katkı sağlanması amaçlanmaktadır (Tok M. E. ve diğ. 2014).

2.2 KATAR'IN ORTADOĞU POLİTİKALARI

Genel merkezi başkent Doha'da bulunan Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu (GECF - Gas Exporting Countries Forum)'nun aynı zamanda kurucularından olan Katar, kanıtlanmış petrol ve gaz rezervleri açısından dünya sıralamasında ilk 5 içerisinde yer almaktadır. Mevcut yeraltı kaynakları itibariyle de sürekli göz önünde bulunmakta, ABD ve Avrupa şirketlerinin de ilgi odağında yer almaktadır. Yer altı zenginliklerini büyük ölçüde kendisi işleyip ihraç eden Katar, dünyanın en büyük sıvılaştırılmış doğalgaz tedarikçisi konumundadır. Yönetim, diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi babadan oğula geçen bir yönetim sistemiyle devam ettirilmektedir. Osmanlı Dönemi'nde yönetimine El-Müsellem ailesi atanmıştır. 1800'lerde idareyi devralan El-Sani ailesi günümüzde de Katar yönetimini devam ettirmektedir. Kabilevi bir toplum yapısına sahip olan Katar, geleneksel yönetim biçimiyle idare edilse de günümüzde diğer ülkelere göre daha doğru politikalar izlediği ve daha profesyonel bir yaklaşım sergilediği söylenebilmektedir (Kurşun 2013).

Bu profesyonel yaklaşımı Katar yönetimini özellikle uluslararası işbirliği organizasyonlarında kurucu veya kurucu üye konumunda rol almasını sağlamıştır. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) bunlardan biridir. 4 Şubat 1981 yılında ABD gözetiminde ve Suudi Arabistan öncülüğünde Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Umman olmak üzere altı ülkenin Dışişleri Bakanlarının Riyad'da bir araya gelmesi ile birliğin kurulmasına karar verilmiştir. Birlik şartları 25 Mayıs 1981 tarihinde Abu Dabi'de imzalanmıştır.

Katar, KİK üyeleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi konusunu dış politikasında öncelikli bir madde olarak belirlemiştir. İstikrar, güvenlik ve kalkınmanın yanı sıra siyasi işbirliği ve ekonomik alanlarda da entegrasyonun sağlanması yolunda önemli adımlar atmıştır. Diğer taraftan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi de olan Katar, devlet ve şahıslar nezdinde oluşturduğu fonlar aracılığı ile İslam ve Arap dünyasına finansal destek

sağlayan bir ülke pozisyonuna gelmiştir. Bu yönü itibariyle de Katar, bulunduğu bölge ve yapı için önemli bir yumuşak güç unsuru olmuştur.

Birliğin tam adı "Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi" (Cooperation Council for the Arab States of the Gulf) olmakla birlikte, birlik kısaca Körfez İşbirliği Konseyi - KİK (Gulf Cooperation Council - GCC) olarak anılmaktadır.¹¹

Katar'da 2017 yılında yüzde 3.1 olarak gerçekleşen büyüme diğer KİK ülkelerinin uyguladığı ambargoların yarattığı yavaşlama sebebiyle 2018'de yüzde 2,8 civarında olmuş ve 2019 ve 2020'de ortalama yüzde 3'e yükselmiştir.¹² Yükselen enerji gelirleri mali sıkıntıların azaltılmasına yardımcı olurken FIFA Dünya Kupası öncesinde çok sayıda altyapı yatırımının devam etmesi ve 2020 yılında 10 milyar dolarlık Barzan Doğalgaz Tesisi Projesi'nin devreye girecek olması bu dönem için önemli bir maddi külfet oluşturmaktadır.

Katar ekonomisini bu dönemde ciddi manada zorlayan diğer gelişme ise KİK ülkeleri ile olan siyasi anlaşmazlıkların yarattığı ticari sınırlamalardır. Diplomatik kriz ortaya çıktığında Katar halkı marketlere koşmuş, Suudi Arabistan ve BAE'den gelen süt ve diğer gıda maddelerinin raflarını boşaltmışlardır. Çünkü bu dönemde gıda ürünlerinin büyük bir bölümü bu ülkelerden temin edilmekteydi. Diplomatik krizin başlangıcında, Katar'ın ithalatının yaklaşık altıda biri, ticaret yaptırımlarını uygulayan ülkelerden sağlanmaktaydı. Bu ülkelerin Katar ile olan ticaret akışlarını dondurması ile Katar'ın ithalatında Haziran'da yüzde 40, Temmuzda ise yüzde 35'lik oranda kesin bir düşüş yaşanmış, bu durum ise gıda enflasyonunun yüzde 51'e yükselmesine neden olmuştur.

Suudi Arabistan'ın Katar'a olan kara sınırını kapatması ve BAE'nin limanlarında Katar gemilerine müsaade etmemesi sonrası Doha'daki hükümet, kaynaklarını Umman ve Hindistan'daki limanlarla yönetmeye başlamış, oluşan bu durumlardan doğabilecek

¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)*, 2018, <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa> [Erişim Tarihi: 03/01/2019].

¹² The World Bank Official Website, *Qatar: Economic Update*, 01 Mayıs 2019, <https://www.worldbank.org/en/country/gcc/publication/qatar-economic-update-april-2019> [Erişim Tarihi: 24/09/2019].

sorunlar İran ve Türkiye ile bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Katar uçuşları İran hava sahasına yeniden yönlendirilmiş, Türkiye'nin Katar'daki askeri varlığı artırılmış, inşaat malzemeleri tedariki için yeni anlaşmalar yapılmış ve Katar'ın 2022 FIFA Dünya Kupasına ev sahipliği yapmaya hazırlanması sürecinde yeni yollar, oteller ve devasa stadyumlar inşa etmeye yönelik çalışmalarına kısa bir duraksamadan sonra yeniden başlanılmış yine de düşük petrol fiyatları ve diplomatik krizin ekonomide durgunluğa neden olmasına engel olunamamıştır.

2018'de ek vergi ve KDV'nin uygulamaya konulması ve uygulanan kısıtlamalarla birlikte 2022 Dünya Kupası projelerinin hükümet harcamalarında yarattığı artış ve diplomatik krizin ticari ilişkilerde neden olduğu değişimlerin bir sonucu olarak, orta vadede, enflasyonun 2018'de yüzde 2.4'e kadar yükselmesi ve mali açığın daha da artması beklenmektedir.¹³

Diplomatik kriz ne kadar taraflar arasında keskin gösterilmeye çalışılsa da ülkeler arasında olan birbirlerine bağımlılık hala devam etmektedir. Bugün BAE'nin elektrik şebekesi dahi Katar gazı tarafından sağlanmaktadır ve Katar BAE'ye günde yaklaşık 2 milyar fit küp (56 milyon metreküp), Umman'a ise yaklaşık 200 milyon fit küp (5.66 milyon metreküp) doğal gaz göndermekte, BAE ise günlük ihtiyaçlarının yaklaşık üçte birini Katar'dan tedarik etmektedir (Haaretz 2017). Körfez'in ulusal petrol ve gaz şirketi olan Qatar Petroleum, dünyanın en büyük sıvılaştırılmış doğal gaz üreticisidir ve bu durum Katar'ı Çin, Japonya, Hindistan, İngiltere gibi ülkelerin ekonomilerini beslemek için gazına bağımlı olan ülkeler adına son derece önemli hale getirmektedir. Bu ülkelerin Katar ile olan diplomatik ilişkilerinde son dönemde ciddi bir yoğunlaşma yaşanmıştır.

Kriz sürecinde Katar'ın başka ülkelerle olan siyasi ilişkilerini artırma gayreti içerisine girmesi, KİK'in bölgesel gücünü azaltmış ve ABD'nin krize son verme gayretini de artırmıştır. Çünkü bu süreç ABD için bölgedeki hâkimiyetini devam ettirme konusunda

¹³ *The World Bank Official Website, Qatar: Economic Update, 01 Mayıs 2019, <https://www.worldbank.org/en/country/gcc/publication/qatar-economic-update-april-2019> [Erişim Tarihi: 24/09/2019].*

bir tehdit algısı teşkil etmektedir. Bu nedenle ABD Diplomatik krizi yok etme konusunda Bahreyn'in desteği ile ciddi arabuluculuk girişimlerinde bulunmaktadır.

Katar Emirliği, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte küresel konjonktürde giderek artan bir önem kazanmaya başlamıştır. Günümüzde petrolün dışında doğalgazın da kullanım alanlarının genişlemesi ile birlikte Katar, zengin doğalgaz yataklarından dolayı da önemli bir konum elde etmiştir. Körfez bölgesinde Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi devletlerin ekonomik ve ticari faaliyetlerinin hız kazanması, Katar'ın durumunu olumlu etkilemiştir.

Katar'ın izlediği çok yönlü dış politikasına bakıldığında, ABD ile İran arasında olan denge politikası, küresel enerji politikalarındaki konumu, gelişen ekonomisi ile elde ettiği yumuşak gücü, bölgede olan etkinliği ve Türkiye ile kurduğu yakın ilişkiler görülmektedir. Çok yönlü pro-aktif dış politika açısından Katar Emirliği, Körfez'deki en gerçekçi ve en bağımsız dış politikayı izleyen ülkelerden birisi olarak ön plana çıkmaktadır. 1971 yılında bağımsızlığını kazanan yeni bir devlet olmasına karşın dış politikada ve Ortadoğu'da yaşanan olaylarda sıkça adı geçen bir devlet konumuna gelmiş olan Katar'ın bir tek ülke veya bölge ile değil, birçok ülke ile denge politikası güttüğü görülmektedir.

Katar'ın öncelikleri arasında başta Körfez ülkeleri olmak üzere, Arap ve Müslüman dünyası ile ilişkileri her daim sıcak tutmanın yer aldığını, Katar Dışişleri Bakanlığı'nın resmi metinlerinden görülebilmektedir (Arslan 2018, ss. 75 - 31).

2.3 TÜRKİYE – KATAR İLİŞKİLERİ PERSPEKTİFİNDE YENİ ORTADOĞU

Emperyal güçler tarih boyunca Ortadoğu'da yaşanan siyasi gelişmeleri bölgeye yönelik olan çıkarları doğrultusunda şekillendirmiş ve bu yolla sadece bölgede yer alan ülkeleri değil dünya genelinde birçok ülkenin de siyasi politikalarını istediği doğrultuda yönlendirme fırsatı bulmuştur. Bu ülkelerin başında ise bölgede etkin olma çabası içerisinde olan Körfez ülkeleri ve Türkiye yer almaktadır. Bu ülkeleri zaman zaman bir araya getiren zaman zaman birbirlerinden uzaklaşmalarına neden olan en büyük unsur emperyalist güçlerin bölgeye yönelik planları olmuştur.

Bu ülkeler, emperyalist güçlerin bölgeye yönelik planlarını sezinlemekteki isabetleri ve bu yönde attıkları adımlar oranında bölgedeki güç potansiyellerini artırmışlar ya da azaltmışlardır.

Çoğu zaman Körfez ülkeleri ve Türkiye emperyalist güçlerin Ortadoğu'da yürüttüğü taktik savaşlarının en büyük oyuncularını olarak karşı karşıya getirilmişler, bu güçlerin planlarının etkisi altında bazen yakın bazen uzak diplomatik ilişkiler kurmuşlardır ve bu nedenle ekonomik ilişkileri de hep dur-kalk mantığı ile hareket etmiştir. Türkiye'nin dışa bağımlı ekonomik yapısından kaynaklı dönem – dönem yaşadığı ekonomik sorunlar ışığında farklılık gösteren diplomatik ilişkiler bölgeye yönelik politikaların temelini oluşturmuştur. Körfez ülkeleri ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin başlangıcı kronik dış ticaret açığının ve darboğazının ekonominin mevcut yapısı haline geldiği 1954 yılında Türkiye Cumhuriyeti 9. Başbakanı Adnan Menderes'in destek almak için gittiği Amerika'da, Türkiye'nin Batı ile Ortadoğu arasındaki işbirliğini edinme görevini üstlenmesi ile gerçekleşmiştir (Gerger, ABD, Ortadoğu, Türkiye 2012, ss. 128-146). ABD bu dönemden sonra Türkiye'yi Ortadoğu'da Batı'nın bir kolu olarak görmüş ve karşılığında ihtiyacı olan yabancı sermayeyi sağlamıştır. Bu dönem sonrası Ortadoğu ile Türkiye arasındaki ilişkiler çok mesafeli bir şekilde ilerlemiş, 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesiyle birlikte Ortadoğu'ya yönelik politikalarda Körfez Arap ülkeleriyle ilişkilerini artırma çabası içerisine girmiştir. İlişkiler dalgalı bir seyir halinde ve karşılıklı güvensizlik içerisinde günümüze kadar devam etmiştir. Buna neden olan en önemli unsur ise Türkiye'nin 9. Başbakanı Adnan Menderes dönemine benzer nitelikteki siyasi vizyonun arkasında duran Türkiye'yi, Müslüman dünyasının hâkim lideri olarak gören dünya görüşü olmuştur. Bu görüş Türkiye'nin Körfez ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirmek istemesindeki kilit faktör olurken Körfez'in ise zamanla bu durumu bir tehdit olarak algılamasına neden olmuş ve ilişkilerin istenilen düzeye gelememesinde etkin rol oynamıştır.

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve bölgedeki iktidar dengesinde meydana gelen değişiklik KİK ülkeleri ile Türkiye'yi birbiri ile yakın ilişkiler kurmaya zorlamış ve karar alma bakımından tek başlarına bırakılmayan bu ülkeler bir arada tutulmaya çalışılmıştır.

Küreselleşme sürecinin dayatması niteliğindeki bölgesel bütünleşmeyi arttırmak adına Körfez Arap Ülkeleri ve Türkiye birbirlerine karşı güvensiz partnerler olarak askeri,

siyasi ve ekonomik alanlarda birçok anlaşma imzalamış olsa da hiçbir zaman dostane bir ilişkiye sahip olmamış ve umulan karşılıklı güven bağı kurulamamıştır.

Emperyal güçlerin çıkarları ve kendi çıkarları doğrultusunda bölgede aktifleşme çabası ile Türkiye ekonomik açıdan birçok avantaj elde edeceğini düşünüp buna uygun politikalar izlemiş olsa da, bu sebeplerden dolayı çoğu zaman istediği sonuçları elde edememiştir.

Türkiye dış politikada Körfez'e yoğunlaşmıştır. Amerika ile olan anlaşmazlıklar ve Türkiye – AB müzakere sürecinin açık uçlu yapısı Türkiye'nin bir alternatif olarak bu bölgeye olan ilgisinin artmasına neden olmuştur. Özellikle ülkenin lideri Recep Tayyip Erdoğan tarafından KİK ülkeleri ile yakın ilişkiler kurulup bu ülkelerden Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn ve Kuveyt'in liderleri arasında çok sayıda toplantı tertip edilmiştir. Bu gelişmelere ek olarak Türk iş adamları Körfez ülkelerinde bulunan meslektaşlarıyla yaklaşık 380 milyon dolarlık ticari görüşmenin Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanı tarafından Bahreyn'in başkenti Manama'da 2. Körfez – Türkiye İş ve Yatırım Forumu'nda yapıldığı açıklanmıştır.¹⁴ Türkiye ile Arap Ülkeleri arasındaki ilişkileri artırmaya yönelik olarak Türk – Arap İşbirliği Forumu (TAF), Türkiye – KİK Yüksek Düzeyli Stratejik Diyaloğu gibi iki önemli platform bu dönemde yoğun girişimlerde bulunmuşlardır. Euro bölgesi krizi, Avrupa Birliği ile ticaretin daralması ya da ABD ile yaşanan diplomatik sorunların sonrasında ticaretin daralması gibi Batı ile yaşanan sorunların olumsuz etkileri Körfez ülkeleri ile kapatılmaya çalışılmıştır.

2010 yılında başlayan Arap Baharı ise Türkiye'nin bölge ile olan diplomatik ilişkilerinde fikir ayrılıklarının ilk temellerini oluşturmuş ve bu keskin olmayan ayrılıklar günümüzde bir gruplaşmaya dönüşmüştür. Arap Baharı sürecinde Müslüman Kardeşler ve Türkiye, seçimle başa gelen Muhammed Mursi'yi desteklerken; Suudi Arabistan ve BAE, Mursi'yi askeri darbe ile deviren Sisi'yi desteklemişlerdir. Özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt üçlüsünün mevcut politik sistemlerine ve ulusal

¹⁴ *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, İş Adamlarından Körfez'de 380 Milyon Dolarlık Görüşme*, 11 Kasım 2016, <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=21523&lst=MansetListesi> [Erişim Tarihi: 09/09/2019].

güvenliklerine tehdit olarak gördükleri Müslüman Kardeşler'in, Türkiye tarafından açık bir dille desteklenmesi Körfez ülkelerinin tepkisine neden olmuştur.

2011 yılından bu yana devam eden Suriye iç savaşı, Arap Baharı sonrası KİK ülkeleri ve Türkiye arasındaki anlaşmazlıkların seviyesini artırmış, Suudi Arabistan ve BAE aynı rejimleri desteklerken Türkiye ve Katar farklı tarafta yer almış ve Suudi Arabistan – Katar merkezli var olan bir siyasi çatışmaya, BAE – Türkiye arasında oluşan benzer bir çatışma eklenmiştir. BAE Dış İlişkilerden Sorumlu Devlet Bakanı Enver Gargaş "Mezhepçi ve partizan görüşler bir alternatif olarak kabul edilmemelidir bu nedenle Arap Dünyası Tahran ya da Ankara tarafından yönetilemez." şeklinde tweet atarak Türkiye'nin açık bir dille tehdit unsuru olduğunu ifade etmiş ve bunun gibi birçok diplomatik söylem ile Türkiye'nin bölge içi işlere dâhil olmaması yönünde mesajlar vermiştir.

Türkiye ve BAE arasındaki mücadelenin boyutları Somali gibi diğer ülkeler ile olan ilişkilerde de kendisini göstermiştir. Her iki tarafta MENA (Ortadoğu – Kuzey Afrika, Middle East – North Africa) bölgesi olarak adlandırılan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da etkinliklerini artırma çabası içerisine girmiş ve bu bölgede de güçlerini karşılaştırmak durumunda kalmışlardır. İlişkileri azaltan diğer bir unsur ise bölgenin Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ)'ye karşı umursamaz tutumu olmuştur. Bölge ile ilişkilerde normalleşme sürecini neredeyse imkânsız hale getiren olay ise Katar krizi olmuştur.

Suudi Arabistan'ın yıllardır sürdürdüğü Vehhabi – Selefi propagandası ve antidemokratik yaklaşımına karşılık Katar, mezhep olarak Vehhabi olmasına rağmen İhvan kökenli ılımlı İslam'a destek vermiş, medya üzerinden bölgedeki özgürlükleri ve Arap Baharı gibi demokrasi taleplerini desteklemiş, kendi içinde de refahı adil dağıtıp paylaşımcı bir ekonomik model oluşturmaya çalışmıştır.

Türkiye ve Katar ikili ilişkilerinde ithalat ve ihracat gibi konular dışında siyasi, diplomatik ve kültürel olarak da aktif bir politika izlenmektedir. Bu ilişkiler Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Yunus Emre Enstitüsü, Yatırım ve Destek Ajansı gibi kamu kurumları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Katar sadece ekonomik anlamda değil yaptığı siyasi ve kültürel hamlelerle de körfez ülkelerinin öncüsü gibi davranarak ön plana çıkmaktadır. (Kalın 2011, ss. 5-23).

Gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın 2 Ekim 2018 tarihinde İstanbul'daki Suudi Konsolosluk'una girdikten sonra ortadan kaybolması, sonrasında öldürüldüğünün tüm dünyaya kanıtlanması ve Türk hükümetinin cinayeti azmettiren kişinin Veliaht Prens Muhammed bin Salman olduğunu açıklaması, ilişkilerin gerilmesini en üst seviyeye çıkaran en son gelişme olmuştur. Ortadoğu'nun diğer ülkelere göre daha istikrarlı görünümüne sahip ülkeleri olarak kabul edilen Türkiye ve Suudi Arabistan, bölgesel güç dengelerinin oluşumu konusunda ortaya çıkan fikir ayrılıkları sonucu karşı karşıya gelmişlerdir.

Ortadoğu'da büyük güç olma yolunda ilerleyen ülkeler arasında yaşanan siyasal sorunlar bölgesel bütünleşme imkânını daha da zorlaştırmış ve sorunların derinliğini artırmıştır. Bugün BAE – Türkiye ve Suudi Arabistan – Türkiye arasında yaşanan sorunların ya da KİK'in bölgesel bütünleşmeyi kendi arasında sağlayamamasının temelinde bu vardır. Bölgede hâkim güç olmak ve Körfez finansmanına erişmek gibi bir hedefe yönelik AK Parti hükümeti kendisini KİK – İran rekabetinin ortasında bulmuştur. Bölgede vekâlet savaşlarının oluşturduğu iki kutuplu bir yapı var iken Türkiye'nin bölgeye yönelik izlediği politika ve rekabette üçüncü taraf olma çabası, KİK'in kendi içindeki çatlakların derecesini de artırarak toplu kayıplara neden olmuştur. Türkiye'nin bu isteği Arap Dünyası ile ilişkilerini durma noktasına getirmiştir ve bölgedeki en büyük iki ihracat ortağı BAE ve Suudi Arabistan ile ekonomik bağlarını büyük ölçüde zedelemiştir.

1979 İslam Devrimi sonrası İran'ın müttefiklik konumunun sona ermesi ile bölgedeki köklü geçmişe sahip diğer ittifakları olan Türkiye ve Suudi Arabistan ile ilişkilerini artıran ABD, gelinen nokta itibarıyla bölgenin iki kutbu haline gelen taraflar arasında sıkıntılı bir konumda yer almıştır. Tüm bu yaşanan olaylar bir yandan KİK'in bölgesel varlığını zayıflatırken diğer taraftan İran'ın bölgedeki yayılcılığını güçlendirmesine katkı sağlamıştır. İran'a karşı bir tehdit algısı olarak görülen ve Arap NATO'sunun kurulması yönündeki planın ilk adımı olarak kabul edilen KİK oluşumunun bölgesel gücünü yitirmesi ABD'nin Ortadoğu'nun geleceğine yönelik planlarına zarar vermiş ve politikalarını şekillendirmekle görevli her iki ülke de ilişkilerini sürdürmesini zorlaştırmıştır.

Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı cinayetinde Türkiye, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde ilkeli bir tutum sergileyerek, meseleyi insan hakları ve hükümlanlık prensibi seviyesinde tutmuş, bir insanın vahşice infaz edilmesine seyirci

kalmamış, Suudi Arabistan'ın olayı örtbas etme çabalarını engellemiş ve konuyu uluslararası boyuta taşıyarak bir kamu diplomasi başarısı göstermiştir.

Türkiye, hem Avrupa ülkeleri ve ABD ile bozulan ilişkileri düzeltmeyi planlarken hem de Ortadoğu'da kaybeden taraf olmamak ve ekonomide yaşanan darboğazın devamlılığını engelleyerek yatırımcı kaçırmamak için arabulucu davranışlar sergilemiştir. Ancak dünyanın önde gelen düşünce kuruluşları Türkiye'nin duruşunu kısa vadeli ekonomik çıkarlar ve Türkiye'nin 2018'de yaşamış olduğu döviz sorunu ile oluşan ekonomik sıkıntılarla ilişkilendirerek istismar edildiğini ileri sürerek Türkiye'yi haksız bir samimiyetsizlik ile suçlamışlardır. Suudi Arabistan ise büyük bir insani krize yol açan Yemen Savaşı ve Kaşıkçı Cinayeti gibi birçok uluslararası hukuka aykırı davranışı ile tüm Dünya'nın tepkisini çekmiş, gerekli refleksi göstermediği için küresel hâkimiyet gücü zayıflama tehlikesi altına giren ABD üzerindeki baskı ise artmıştır.

ABD, Suudi Arabistan'ın KİK üzerindeki üstün konumunu; Katar'da askeri üste sahip ve 10 Ekim'de savunma işbirliği planı imzalayarak Kuveyt'in de yanında durduğu Türkiye'yi destekleyerek güç dengesini sağlayıp Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'ni yeniden bölgesel bir güç olarak eski konumuna ulaştırmayı hedeflemektedir. Türkiye böylesi bir durumun gerçekleşmesi halinde bir yandan KİK tarafından kendisine verilen stratejik ortaklık görevini yerine getirmiş olurken diğer taraftan Suriye'de devralacağı görevin yükünü taşıyacaktır. Riyad'ın Katar'a gönderdiği yazılı davetin arkasında da ABD ile sıkı ittifak içerisinde bulunduğu 60 – 70 yıllık süreçte ilk defa böylesine uzlaşmazlık yaşamasının ve ABD'nin bu yeni planı uygulayacak olmasının etkisi olma ihtimali muhtemel gözükmektedir.

3. KATAR KRİZİ VE ARKA PLANI

Katar krizini incelerken krizin unsurlarının, bu konu hakkında yapılan açıklamalar, haberler ve çalışmalardan doğan bilgilerin değerlendirilmesi yapılacaktır. Öncelikle krizin olduğu ülkelerin bulunduğu coğrafyayı yakın tarihte ilgilendiren ve etkileyen olay olan Arap Baharı incelenenektir. Arap Bahar'ının nedenleri üç ayrı başlık altında irdelenecektir. Krizin oluşum sebepleri için belirlediğimiz ve üç faktöre ayırdığımız kısımda, Blok Ülkeleri, Amerika ve İsrail olarak ayrı başlıklar altında araştırılmıştır. Yaşanan ve gelişen bu hadiselerle karşı Katar'ın izlediği tutum ve aksiyomlar da ele alınmıştır.

Yaşanan bu süreçler, ABD'nin bölgedeki müttefikleri aracılığı ile Katar'a ambargo şeklinde meydana gelmiş ve buna bağlı olarak Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn tarafından, krizde ara bulucu görevi üstlenen Kuveyt aracılığıyla Katar'a 13 maddelik talep listesi ulaştırılmıştır.¹⁵ Bu listeye göre;

- i. İran'la diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve İran'daki ofislerin kapatılması. İran Devrim Muhafızları üyelerinin Katar'dan sınır dışı edilmesi, İran'la askeri işbirliğini sonlandırılması. İran'la yapılan ticarete ABD ve uluslararası yaptırımlara uyulması.
- ii. Türkiye'nin Katar'daki askeri üssünün kapatılması ve askeri işbirliğinin sona erdirilmesi.
- iii. Müslüman Kardeşler, IŞİD, El Kaide, Fateh al-Sham (eski adıyla Nusra Cephesi) ve Lübnan'ın Hizbullahı olmak üzere tüm "terörist, mezhepçi ve ideolojik örgütlerle" ilişkilerin bitirilmesi. Suudi Arabistan, Bahreyn, BAE ve Mısır tarafından açıklanan listeye göre bu grupların resmi açıklamayla terör örgütü olarak ilan edilmesi.

¹⁵ Jazeera and News Agencies, Arab states issue 13 demands to end Qatar-Gulf crisis, 12 Temmuz 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/7/12/arab-states-issue-13-demands-to-end-qatar-gulf-crisis> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2017).

- iv. Suudi Arabistan, BAE, Mısır, Bahreyn, ABD, Kanada ve diğer ülkeler tarafından terörist olarak ilan edilen kişiler, gruplar ve organizasyonlara yapılan her türlü finansmanın durdurulması.
- v. Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn tarafından aranan teröristlerin ülkelere teslim edilmesi ve bu kişilerin Katar üzerindeki mal varlıklarını dondurulup istenildiği takdirde hareketleri, ikametleri ve finans durumlarıyla ilgili bütün bilgilerin paylaşılması.
- vi. El-Cezire'nin ve bağlantılı haber kanallarının kapatılması.
- vii. Başka ülkelerin içişlerine karışılmaması. Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn'de aranan kişilere Katar'da vatandaşlık verilmemesinin sağlanması. Vatandaşlık verilmiş olanların ülkelerinde yasaları ihlal etmeleri durumunda vatandaşlıkların iptal edilmesi.
- viii. Katar'ın politikaları sebebiyle son yıllarda oluşan can ve mal kayıpları için tazminat ödenmesi. (Bu tutar daha sonra Katar'la birlikte belirlenecektir.)
- ix. Suudi Arabistan ile 2014 yılında yapılan anlaşmaya göre Katar'ın askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik politikalarının diğer Körfez ve Arap ülkeleriyle uyumlu hale getirilmesi.
- x. Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn'deki muhalif gruplarla olan tüm ilişkilerin bitirilmesi. Katar'ın bu gruplarla önceki ilişkilerinin ve bu gruplara sunduğu desteğin tüm belgelerinin teslim edilmesi.
- xi. Arabi21, Rassd, Al Arabiya Al-Jadeed, Mekameleen ve Middle East Eye dâhil olmak üzere direkt veya dolaylı yoldan Katar tarafından finanse edilen bütün medya kuruluşlarının kapatılması.
- xii. Bahsedilen taleplerin 10 gün içerisinde kabul edilmesi, aksi takdirde listenin geçersiz sayılması. (Bu belge Katar'ın reddetmesi durumunda ülkelerin ne karşılık vereceğini belirtmemektedir.)
- xiii. Talepler kabul edildikten sonra ilk yıl her ay, ikinci yıl üç aylık periyotlarla Katar takip edilecek ve takip edilen 10 yıl boyunca maddelere olan uyumu denetlenecektir.

Talepler dikkate alındığında ise Katar, ABD'nin en meşhur meşrulaştırma aleti olan terör üzerinden gerçekleştirilmiş ve Katar'ın terör örgütlerine destek verdiği bahanesi ile bu operasyon düzenlenmiştir. Suudi Arabistan ve beraberindeki körfez ülkelerinin Katar tavrı, Türkiye ile Katar arasındaki ilişkinin derinleşmesine ve güçlenmesine sebep olmuştur denilebilir. Nitekim bu süreçte Türkiye'nin Katar'da askeri varlığını güçlendirmesi ve ambargolara karşın Katar'a ihracatın artırılması da bu durumun örnekleri arasındadır. Öte yandan karşılıklı imzalanan ticari ve politik anlaşmalar ile Katar bölgede Türkiye ile ittifakını güçlendirirken bunun yanı sıra Rusya, Çin ve İran ile olan ilişkilerini de kuvvetlendirme yönünde bir politika izlemiştir.

Nitekim Frankfurt Rundschau gazetesinin Katar Krizi'ne ilişkin olarak şeklindeki yorumu da bu eğilime işaret etmekte ve sonuçlarıyla ilgili ipucu içermektedir (Gehlen 2017);

“Katar’ı diz çökmeye zorlama çabası Suudi Arabistan ve Körfez müttefikleri için zamanla bumerang haline gelebilir. Doha’nın Türkiye ile yeni bir güvenlik ortaklığı gayretine girmesi, Rusya ve Çin ile olan ilişkilerini derinleştirilmesi ve İran’a daha da güçlü bir biçimde yaklaşması mümkün. Bunun karşısında Suudi Arabistan zaten iki yıldan fazla süredir Yemen’de Husilere karşı sürdürdüğü korkunç savaşı takıntı haline getirmiş durumda. Riyad’daki yöneticiler şimdi de Katar sorununu da askeri olarak çözme riskine tabii ki girmeyeceklerdir. Bu derin Körfez kindarlığının sonunda herkes kaybeder ve Arap dünyası daha önce hiç olmadığı kadar parçalanır.”

Netice itibariyle yaşanan bu gelişmeler Türkiye ile Katar arasında olan işbirliğine daha da ivme kazandırmış olmakla birlikte bu yakınlaşma ambargocu ülkeleri Türkiye’ye karşı bir tutuma itmiştir.

Katar ile diplomatik ilişkilerin kesilerek, ticari ilişkilerin de askıya alınarak körfezde yaşanan kargaşada sebep olarak Katar'ın terörü finanse etmesi, Katar merkezli El-Cezire televizyon kanalının yanlı ve teröre yatkın haber yaptığı iddiası gösterilmiştir. Katar Diplomatik Krizi, 2017 Haziran'ında patlama noktasına gelen ve ilişkilerin gerginleştiği bir hadisedir. Aynı ülkeler arasında 5 Mart 2014 tarihinde diplomatlarını geri çağırmak suretiyle ufak bir kriz daha yaşanmış fakat bu denli büyümemiş ve yaptırımlar uygulanmamıştır (Arslan 2018, ss. 75 - 31).

Şekil 3.1: Krize konu olan ülkelerin Ortadoğu coğrafyasındaki konumlarını gösterir

Kaynak: Asya Siyasi Haritası¹⁶

¹⁶ Asya Siyasi Haritası, http://cografyaharita.com/haritalarim/3g_asya_siyasi_haritasi.png [Erişim Tarihi: 28/06/2018].

Petrol ve doğalgaz gibi yer altı kaynakları konusunda zenginlikler içerisinde bulunan Arap Dünyası, halk nezdinde bu zenginliklere o kadar da sahip olamamıştır. Soylu aileler dışında halkın refah seviyesi iyi bir noktada olmamış, gelir eşitsizliği ve zor yaşam koşulları gibi sorunlar oluşmuştur. Bir tarafta lüks hayatların diğer tarafta tabir-i caizse açlığın olduğu coğrafyada ekonomi dışında, özgürlük ve adalet konusunda da eşitsizlikler yaşanmıştır.

Arap Baharı olarak adlandırılan olayların çıkış noktasına bakıldığında, mühendislik bölümü mezunu Tunuslu Muhammed Buazizi işsizlik nedeniyle seyyar satıcılık yaptığı esnada izinsiz iş yapamayacağı sebebiyle bir zabıta görevlisiyle aralarında çıkan tartışma sonrası önce hakaretlere daha sonrada fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Bu olayı sindiremeyerek valilik önünde kendini yakmıştır. Bununla başlayan protesto ve eylemler Tunus'tan Arap ülkelerine kadar yayılmış, birçok Arap ülkesinde halk gösterilere başlamıştır.

Tunus'ta 17 Aralık 2010 tarihinde başlayan ve bütün Arap Dünyası'nı etkileyen, Arap Baharı olarak isimlendirilen olaylarda birçok ülkede çeşitli etkilenmeler yaşanmıştır. Bu etkilenmeleri üç farklı sonuçta değerlendirmek mümkündür. Tunus, Fas, Ürdün gibi ülkelerde her ne kadar demokrasi konusunda işe yaradığı muallakta olsa da yönetimleri barışçıl ve halkın isteklerini dinleyen bir anlayışa bürünmüştür. Bir başka sonuç Körfez ülkeleri adına olmuş, her bir ülke kendi içlerinde sorunları çözmeye çalışmıştır. Fakat Libya, Suriye ve Mısır gibi ülkeler ilk iki sonuç gibi değil iç savaşlarla mücadele etmiş, hatta Libya ve Suriye günümüzde de hala bu sorunlarla boğuşan ülkeler olmuşlardır. Bu üç örnekte gösteriyor ki, Arap Baharı bölge politikasını anlamak ve Katar Krizi ile alakalı geniş yelpazeli bir bakış açısına sahip olabilmek için önem arz etmektedir (Özülker 2017, ss. 108-110).

3.1 ARAP BAHARI

Tarih boyunca coğrafi konumunun ihtiva ettiği özellikleri itibariyle Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da günümüzdekine benzer olaylar sürekli yaşanmış ve bölgenin huzurlu olduğu dönemler tarihsel geçmişine kıyasla çok düşük düzeyde kalmıştır. 2010 yılının sonlarına doğru da Uluslararası Para Fonunun (IMF) gıda endeksinde meydana gelen yüzde 30'luk artış gerekçe gösterilerek Tunus halkı yoksulluğa bir başkaldırı olarak sokaklara dökülmüştür (Prashad 2012). Her ne kadar halkın ekmek talebi ile sokaklara dökülmesi şeklinde başlamış olsa da olayların fitilini ateşleyen eylem, tezgâhına el koyulan Muhammed Buazizi adlı seyyar satıcının, yapılan haksızlığa karşı tepki olarak kendini yakması ve hastaneye kaldırılmasının ardından iki hafta sonra kurtarılamayarak hayatını kaybetmesi olmuştur (Buzkıran ve Kutbay 2013). Bu olay, Tunus halkında birikmiş olan öfkenin dışa vurulması için bir gerekçe olmuş ve insanlar bu temelde geçmişten gelen taleplerini de ortaya çıkararak yönetime karşı ayaklanmışlardır. Halkın bu eylemlerdeki talepleri ekmek olmakla birlikte özünde sömürülmenin getirdiği yoksulluğa karşı bir isyan olarak değerlendirilmelidir.

Tunus'ta halkın yönetime karşı talepleri Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da çok daha farklı bir biçimde şekillenerek apayrı bir süreci başlatırken diğer Arap ülkelerinde olayların seyri farklılaşıp iç karışıklıklar niteliğinde hadiselerle dönüşmüştür. Süreç, 1789'da yaşanmış olan Fransız ihtilali gibi zincirleme reaksiyon yaratıp dış ülkelere de verilen desteklerle Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde halk ayaklanmaları şekline evrilmiştir. 2010 yılının Aralık ayında Tunuslular, demokratikleşme talebiyle sokaklara dökülmüştür. Amaçları bulundukları coğrafyada demokrasinin var olmasını sağlamaktır. Arap Baharı'nın başlangıcı olarak sayılan Muhammed Buazizi olayını takiben halkın sokaklara dökülmesinin temelinde hayat pahalılığı ve işsizlik yer almaktadır.

Buazizi'nin kendini yakmasıyla beraber Tunus halkı bu olaya tepkisiz kalmayıp gösterileri daha ciddi boyutlara tırmandırmışlardır. 4 Ocak 2011 tarihinde Tunus sokaklarında beş bin kişiye ulaşan bir halk katılımı ile protesto gerçekleştirilmiş ve buna karşılık hükümet olayları yatıştırmak için polis gücünü kullanarak sert bir tutum sergilemiştir. Bu sert müdahaleler halkı sindirmek yerine iyice kıskırtmış ve olayların

başlangıcından sadece on gün sonra Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin bin Ali istifa etmek zorunda kalmıştır (Buzkiran ve Kutbay 2013).

Tunus'ta başlayan olaylar silsilesi, sömürge döneminin bitişinden sonra Arap dünyasında yaşanan en kapsamlı rejim ve iktidar değişikliklerini gündeme getirmiştir. 2011 yılının başlarında sırasıyla Lübnan ve Mısır (25 Ocak), Yemen (3 Şubat), Bahreyn (14 Şubat), Libya (18 Şubat), Ürdün, Irak ve Suriye (25 Şubat) olayların sığırdığı ülkeler olmuşlardır (Aktaş M. 2012).

Halkın amacına ulaştığı bu eylemler Fransız ihtilaline benzer nitelikte bir etki yaratarak tarihi bir dönemin başlangıcı niteliği kazanmıştır. Domino etkisi yaratan bu durum, diğer Kuzey Afrika ve Ortadoğu halklarını da bir anlamda cesaretlendirmiş ve buralarda başlayan olaylar daha da güçlenerek artmaya başlamıştır.

(Şahin ve Şahin 2014, ss. 171-184) Bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu protesto ve ayaklanmalar Tunus'ta başlamış ve domino etkisiyle diğer Arap ülkelerine yayılmıştır. Arap Baharı, Bahreyn, Cezayir, Fas, Irak, İran, Libya, Lübnan, Moritanya, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Ürdün ve Yemen gibi ülkelerde görülmüştür. Bununla birlikte özellikle, Mısır, Libya, Tunus ve Suriye gibi ülkelerde rejim değişikliği ve/veya iç savaş gibi kuvvetli sonuçlar üretirken, diğer ülkelerde farklı şekillerdeki isyan ve protesto hareketleriyle devam etmektedir.”

Arap baharıyla birlikte, Arap liderlerin diktatör oldukları yönünde sesler yükselmeye başlamıştır. Bu tanımlamalara dikkat edildiğinde karışıklıkları ve mevcut yönetimlerin değişmesini destekleyen ülkeler tarafından kullanıldığı ve diğer taraftan da diktatör olarak tanımlanan bu liderlerin büyük çoğunluğunun Batı ülkeleri ile ilişkilerinin o dönemde iyi olmadığı göz ardı edilmemelidir. Buna örnek olarak Libya Lideri Muhammed Kaddafi gösterilebilir. Kaddafi, Amerika'nın Libya petrollerine gösterdikleri ilgiyi karşılıksız bırakmış ve talep edilen anlaşmalara yanaşmamıştır. Afrika'nın kanıtlanmış en yüksek petrol rezerv miktarına sahip olan Libya, dünya sıralamasında da ilk on içerisinde yer almaktaydı ve petrol arzında söz sahibi konumdaydı.

Libya'da yaşanan olayların başlangıcından sonra dünya piyasalarında petrol fiyatları iki haneli rakamlardan üç hanelilere kadar çıkmıştır. Bu durumun en çok petrol kartellerinin işine yaradığı ki bu kartellerin ABD ve Avrupa merkezli şirketler olduğu da dikkate alınırsa fiyatların artmasının ABD ve Avrupa'nın yararına olduğunu söylemek mümkün

olacaktır (Demir 2014, ss. 57-74). Bu süreç içinde Libya liderinin diktatör olarak tanımlanması da ABD ve Avrupa'nın amacına ulaşmak için bir kamuoyu oluşturma çabası olduğu düşünülebilir. Öte yandan Tunus ve Mısır olaylarında diğer ülkelerden farklı olarak hükümet taraftarı grupların olmayışı, toplumun yönetime karşı ortak bir kanaat etrafında toplandığının işareti sayılabilir. Böyle bir toplumsal konsensüs, Arap Dünyasını baskıcı liderler üzerinden yönetmeye alışmış büyük hegemon yapıların iplerin ellerinden gitmekte olduğu duygusuna kapılarak, bu hareketleri baltalamaya yönelik bazı girişimlerin arkasında durmalarına yol açmıştır.

Mısır ve Tunus dışındaki diğer Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yaşanan ayaklanmalarda hükümet karşıtı grupların yanı sıra hükümet yanlısı gruplar da bulunmaktaydı. Mısır ve Tunus'ta olayların daha kısa zamanda amacına ulaşmasında bu durum en büyük sebebi oluşturmaktadır (Sağsen 2011, ss. 57-64).

Halkların demokrasi talebiyle başlayan Arap Baharı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde bir bahar havasında başlamış olmasına karşın sürecin devamında farklı bir görünüme ve sonuca ulaşmıştır. Muhatap ülkelerin dışındaki müdahaleci ülkelerin ve kendi yandaş gruplarını destekleyerek karışıklıkların daha yüksek boyutlara ulaşmasını sağlamaları neticesinde olaylar yönetimlere karşı bir başkaldırı ve rejim yıkıcı eylemlere dönüşmüştür (Akbaş 2012).

Başlarda yaşanan bahar havasının bir müddet sonra yerini belirsizlik iklimine bırakmasıyla birlikte genel kanaat Arap Baharı'nın bittiği ve Kış'ın başladığı şeklinde biçimlenmeye başlamıştır. Buna paralel olarak olayların yaşandığı ülkelerdeki halkların başlangıçta totaliter rejimlerin yıkılacağı ve sonrasında demokratik ve adil hükümetlerin kurulacağı yönündeki umutlarında yerini kaos ve karamsarlık almıştır (Şahin ve Şahin 2014, ss. 171-187).

3.1.1 Arap Baharının Nedenleri

Arap coğrafyasında günümüzde hala tam olarak sonuçlanmayan ve çok geniş halk kitlelerin ayaklanmalarına, rejim değişikliklerine, kimi zaman silahlı müdahalelere yol açan Arap Baharı'nı bugüne kadar bu coğrafyanın yaşadığı en geniş ve en kapsamlı halk hareketi olarak adlandırmak mümkündür.

Arap dünyasındaki hemen hemen her ülkenin, domino etkisi yaratan bu hareketten küçük ya da büyük çaplı olarak etkilendiğini ve bu hareketin iç dinamikleriyle bir şekilde yeniden yapılandırıldığı, dönüştürülmeye devam ettiği söylenebilir. Her ülkede ve bu ülkelerin kültürel yapılarının içinde farklı özellikler sergilese dahi siyasi, kültürel ve ekonomik olarak yeni bir sistem kurulmaktadır ve bu değişimler sadece Arap coğrafyasında değil tüm dünyada yeni bir dönemin belirtileridir.

Yukarıda genel hatları ile izaha çalışılan Arap Baharı'nın nedenleri ülkeler bakımından iç ve dış nedenler görünümündedir. Bu iç ve dış nedenler kendi içerisinde ekonomik, siyasi ve sosyal medyanın etkisinin de olaylarda kendini göstermesinden ötürü; siyasi ve yönetsel nedenler, ekonomik nedenler, sosyal medya ve küreselleşme kaynaklı nedenler şeklinde üç başlık altında ele alınacaktır.

3.1.1.1 Siyasi ve yönetsel nedenler

Kalabalık olan ailelerin ve aşiret yapıların oluşturduğu toplumsal durum aynı zamanda bu coğrafyada yönetimi belirleyen unsur olmaktadır. Aşiretçiliğin belirlediği politik yapılarda yönetim kademeleri de yine akrabalık ilişkileri doğrultusunda oluşmaktadır. Yönetim, en alt kademeden en üste kadar bu anlayışla tasarlanmıştır. "Demir Yumruk" olarak ifade edilen bu anlayış hemen hemen tüm Arap ülkelerinde hâkim yönetim biçimidir (Akbaş 2012, ss. 51-73).

Seçimlerin tek liderli yapıda gerçekleştiği Orta Doğu'da, yönetim olağanüstü hâl yasalarıyla sürdürülmektedirler. "Suriye, Libya, Mısır, Yemen ve Tunus'ta 40 yıldır olağanüstü hâl uygulanmaktadır" (Kışlakçı 2011, ss. 80-96).

Arap Baharı sürecine kadar bu toplumlarda, yönetimlere karşı gelmek sadece insanların akıllarından geçmekte ve eleştiri bile büyük cesaret gerektirmektedir. Olaylarda halkın dile getirdiği söylemler dikkate alındığında; açlık seviyesindeki fakirlik ve buna karşılık akrabalık ilişkilerine dayalı ekonomik ayrımcılık ve yine bu güçle destek bulan siyasi yolsuzluklar yönetsel yapıya olan tepkileri gözler önüne sermiştir (Akbaş 2012).

Arap liderlerinin vaatleri, sözde kalıp fiilen gerçekleştirildiği görülmemiştir. Eylem ve söylem arasındaki farklılıklar, halkın liderlere olan güvenlerini sarsmıştır. Arap liderlerin ailelerinden olma imtiyazını ciddi anlamda hissettiren diktatörler, tüm yatırımlarını

akrabalarının yaşadığı bölge ve şehirlere yapmıştır. Ülkenin diğer şehirleri başka bir ülkeye ait olma hissiyatı yaşamıştır (Kışlakçı 2011, ss. 80-96).

Arap liderleri hayatlarının neredeyse yarısını ülke yönetiminde geçirmektedirler. Devletler mirasçı mantığıyla olaylara yaklaşılarak babadan oğula geçen aile şirketi şeklinde yönetilmiş veya bir başka oğula devri söz konusu olmuştur. Yönetim, öncelikli olarak büyük oğulun hakkı olmuştur. Halkın gözleri önünde bu süreç yürütülerek vatandaşlarına hiçbir söz hakkı tanınmamıştır. Sadece aileden olan, yönetimde yer alabilmiş ve bu da doğal olarak diğer insanların yönetime katılma imkânını otomatik olarak ortadan kaldırmıştır (Akbaş 2012).

Bu duruma ilişkin olarak (Kışlakçı, Arap Baharı 2011, ss. 80-96)

“Arap âleminde ticaret ve siyaset, iç içedir. Her ikisi de birbirini besleyerek büyürler. Halkı kimse önemsemez. Yasalar, iş adamları için hızlı çıkarılır ve kazanılan paralar siyasetçilerin hizmetine amade kılınır. İş adamları, yönetimle kurdukları çıkar ilişkileri sebebiyle zenginleşirler ‘Genç olmak cahil olmaktır’ kavramını Arap coğrafyasının siyasi alanlarının bütün kademelerinde görmek mümkün. Gençlerin düşünüp taşınmadan hareket etmelerinden korkulur ve genç olan kimseye güvenilmez. Böylelikle genç nüfus siyasete yaklaştırılmaz.”

Şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.

Bu yapıya bağlı olarak (Akbaş 2012) olayları

“Halkına en temel siyasal hakları bile vermeyen Arap rejimleri bu tutumları nedeniyle günümüzdeki zorunlu değişimle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Arap ülkelerinde vizyon sahibi, ufku açık yöneticilerin olmaması ya da var olan yöneticilerin gelecekte ortaya çıkması olası tehlikeleri görerek tedbir alamaması, günü gelen değişimin kitlelerin tepkisiyle yapılmasını gerektirmiştir.”

Şeklinde değerlendirmektedir.

Yaşanan olayların akabinde Ortadoğu’da demokrasinin varlığından söz etmek henüz mümkün olmamakla birlikte en azından biçimsel de olsa yönetimin belirlenmesi seçimler yoluyla yapılmaktadır. Öte yandan bölgede yaşanan haksızlıklar ve toplumsal ayrışım, tarihe dönüm noktası olarak geçebilecek bir dönemin alt yapısını oluşturmuş ve kanlı bir biçimde tarihten süregelen yönetsel yapılar yıkılmıştır.

3.1.1.2 Ekonomik nedenler

Bir önceki başlıkta ele alınan siyasi yapı ve yönetsel yaklaşımlar toplumsal temelde gelir dağılımının da adaletsiz bir biçimde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu durum, dinsel bağlamda değerlendirilecek olduğunda ise; yönetim halka bir anlamda fakirliği uygun görmekte ve bunu da zaman zaman din aracılığı ile lanse etmektedir. Oysa halka söylenenler ve zaman zaman dini gereklilik olarak diretilen bir kısım hadiseler (israf, insana saygı vb. örneklendirilebilir) yöneticiler için hiçbir zaman geçerli olmamaktadır. Bu adaletsiz ve eşitsizlik temelli yönetsel yapının ortaya çıkardığı ekonomik sorunlar da her ülke için farklı görünüm gösterse de temelde insanların paylaşıma katılım talepleri olarak yorumlanabilir.

Arap coğrafyasında yaşayan insanların, ekonomik olarak basit ama toplumsal sonuçları açısından önemli problemleri vardır. İnsanların temel sorunları olan yüksek gıda fiyatları, konut sorunları gibi her kesimden insanın yaşayabileceği şikâyetler mevcuttur. Aslında bu basit problemler, Arap rejimlerinin ekonomik anlamda çökmüş olduğunu göstermektedir. Böylelikle Arap Baharı, içinde birçok etnik yapıyı, dinleri, birbirinden farklı grupları yan yana getirmiş Arap dünyasının siyasetini yeniden belirlemiştir (Paksoy ve diğ. 2013, ss. 169-182). Oysaki halkın fakirliği Arap ülkelerinde görece olarak söz konusu olabilse de (yönetim ve akrabalarının gelir düzeyleriyle halk arasında uçurum bulunsa da) halkın temel ihtiyaçlara erişimi noktasında dönemin toplumlarının Arap Baharının sebebinin sadece ekonomik sebepler olduğunu söylemek çok sınırlayıcı bir yaklaşım olacaktır. Asıl nedenlerin toplumsal ve siyasal olduğunu, konunun sadece ekonomi ile bağlantısı olmadığını belirtmek gerekmektedir. Arap Bahar'ını tetikleyici olayların genel özelliği sosyolojik sebeplere dair ipuçları vermektedir.

Bu olaylar bağlamında, hem Kuzey Afrika hem de Ortadoğu ekonomik olarak çok güçlü bir yapıya sahip bölgeler olmaları gerekirken, halk ekmek bulmakta güçlük çekmektedir ve işsizlik yüksek seviyelerdedir. Genç nüfusun fazla olması ve çalışmasına rağmen, yer altı kaynaklardan elde edilen gelir vatandaşlara dağıtılmamakta, hizmet olarak dahi yansımamaktadır. Böylelikle halk yaşam koşullarıyla mücadelede zorlanarak hayatını sürdürmekte, üniversite mezunu genç nüfus işsizlikle baş başa kalmaktadır.

Dünya ekonomisine doğrudan etki edebilecek ekonomiye sahip olması beklenen Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri bunun aksine bir tablo çizmektedir. Bahsi geçen bölgeler dünya üzerindeki petrol kaynaklarının yaklaşık yüzde 60'ına ve doğalgaz rezervlerinin yarısına sahiptir (Öztürkler 2009).

Yeraltı kaynaklarının zenginliği, o ülke için ekonomik anlamdaki gücünü tek başına gösteren bir etmen değildir. Sahip olunan kaynakların ekonomiye kazandırılması, yatırım ve iş imkânlarının sağlanması gerekmektedir.

İmalat ve teknoloji ihracatı Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde düşüktür. Bu düşüklük ekonomik göstergelerin ve gelir seviyelerinin düşük olmasına sebep olmaktadır. Bu coğrafyadaki Arap ülkelerinin milli gelir düzeylerinin toplamı Avrupa ülkesi olan İspanya'ya yaklaşmamaktadır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika topraklarında yaşayan insanların yaklaşık yüzde 30'u günlük 2 doları bile bulmayan bir gelir seviyesi ile hayatlarını geçindirmeye çalışmaktadırlar (Şafak 2004).

Genç nüfusun yoğun olması ve aynı zamanda nüfus artış hızının fazla olması milli gelirin artış gösterememesinin en önemli sebebidir (Çermikli ve Öztürkler 2010, ss. 1-22).

3.1.1.3 Sosyal medya ve küreselleşme kaynaklı nedenler

Teknolojinin son 30 yıllık gelişiminde en büyük payı barındıran iletişim teknolojileri, günümüzde toplumsal olaylarda söz sahibi olduğu gibi Arap Baharının yayılmasında ve şekillenmesinde de son derece önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. Kitlelerin organize olmaları ve bir araya gelmelerinde sosyal medyanın ve internetin küresel bağlamdaki etkisi Arap Baharı süreci için göz ardı edilmemesi gereken bir olgudur. Zaten Tunus'ta başlayan olayların domino etkisi yaratmalarının temelinde de iletişim teknolojileri yer almaktadır.

Toplulukların bir araya gelip ortak düşüncelerini tartışarak bir oluşum içinde olmaları kamusal alan (public sphere) olarak adlandırılmaktadır. Kamusal alanın sadece fiziki olması da şart değildir, günümüzde twitter ve facebook gibi sosyal paylaşım siteleri de kamusal alan olarak kabul edilmektedir. Arap Baharı'nın başlangıcında teknoloji ile beraber hareket eden halkların bir de ülkelerin sahip olduğu meydanları da kullanması yönetimleri zor durumda bırakmıştır. Adeta sembol haline gelen Mısır'da Tahrir ve Rabia

Meydanları, Bahreyn’de İnci Meydanı, Libya’da Yeşil Meydan rejim karşıtı hareketlerin merkezi olmuştur (Coşkun 2013, ss. 65-71).

Liderlerin Arap Baharında öngöremediği ve etkisinin oldukça büyük olduğu en önemli etken sosyal medya olmuştur. Sürecin hızlı yayılmasında sosyal medyanın gücü etkili olmuştur. Genç nüfusa daha fazla sahip ülkelerde sürecin daha hızlı yayılması da yine sosyal medya etkisidir. Öyle ki Arap Baharı olarak adlandırılan olaylar silsilesi bir dönem “Sosyal Medya Devrimi” olarak dahi dile getirilmiştir (Yüksel 2013).

“Görsellik Çağı” veya “İnternet Çağı” içinde yaşanan yüzyılın bir diğer tanımları olmalıdır. Gündemin ve hayatın takip edildiği televizyon bile internet üzerinden yayınlar yapmakta, kanallar telefonlardan izlenmektedir. Kısacası hayat ile alakalı her şey telefonlar üzerinden yönetilmektedir. Sosyal medya mecraları da internet ve telefon yardımıyla bütün dünyayı gözlerimizin önüne kadar getirmektedir. Bilgiler büyük bir hızla facebook, twitter, wikipedia gibi kanallarla aktarılmakta ve insanlığı adeta bağımlı hale sokmaktadır (Kışlakçı 2011).

Arap Baharının bu denli kitlelere yayılmasındaki en önemli sebeplerden bir tanesi şüphesiz sosyal medya olmuştur. İnsanlar sanal mecrayı iletişim ve örgütlenme aracı olarak etkin bir biçimde kullanmışlardır. Hem organize olmak, hem düşüncelerini dile getirmek için facebook, twitter gibi organlar kullanılmış ayrıca orantısız bir güce maruz kalındığında youtube üzerinden dünya ile paylaşımlar yapılmıştır. Arap Baharının domino etkisi tam olarak da bu sebeplerden dolayı kaynaklanmaktadır (Yüksel 2013).

Süreçte yaşanan sosyal medya etkisi her ülkede farklı reaksiyonlar göstermiştir. Hüsnü Mübarek yönetimindeki Mısır bu süreçte en çok etkilenen ülke olmuştur. Ülke içerisindeki blogların büyük bir kısmı siyaset ile ilgilidir. Yaklaşık olarak 15 bin siyasi blog internetin gücünü bu anlamda göstermektedir. Twitter’da 2011 yılında en çok kullanılmış kelimenin Mısır olması, bahsi geçen bloglarda insanların birbirlerine çağrılar yapması büyük etkiler yaratmıştır (Tekek 2011).

Teknolojinin gelişmesiyle internet mecrasının etkisi sadece twitter, facebook, youtube veya wikipedia gibi sitelerde olmamıştır. Ülke yönetimlerine ait wikileaks adı altında belgelerin yayınlanması, doğruluğu teyit edilmesine bile gerek olmadan halkın tepkiler

göstermesine neden olmuştur. İletişim organlarından olan dergi, televizyon kuruluşları ve ülkelerin resmi gazeteleri yönetimlerin baskısı altında yayın yapmaktaydılar. Bu baskı ortamında tarafsız yayın yapmaya çalışan tek kurum El-Cezire, muhalif tarafların söylemlerini, bu dönemde yayınlanamaz denilen haber ve konuşmaları korkusuzca yayınlamış, birçok ülke yönetimini rahatsız etmiştir. Örneğin Hüsnü Mübarek, sosyal medya etkisini fark ettiğinde internet yayınlarına son vermiştir fakat El-Cezireyi durduramamıştır. Mısır’da halkın içerisinde sokaklarda yayınlar yaparak gerçekleri bütün dünyaya göstermiştir. Böylelikle El-Cezire, Arap Baharı sürecinde etkin bir rol oynamıştır (Kışlakçı 2011, ss. 80-96).

El-Cezire Kanalı’nın Arap Baharı sürecindeki bu yaklaşımı Katar’ın krizle karşı karşıya kalma sebeplerinden olan “teröre destek” adı altında Katar’a sunulan listede yer almıştır.

3.2 KATAR KRİZİ’NİN BAŞLANGICINI ŞEKİLLENDİREN GELİŞMELER

Dünya üzerindeki dikkatleri toplamayı ekonomik açıdan sağlayan ve bu konudaki gücünün büyük bir bölümünü sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatında Dünya üzerinde en iyi konumda olmasından alan Katar; 2017 yılının haziran ayında etkisi büyük olan bir kriz ile karşılaşmıştır. Krizin çıkış noktasında Suudi Arabistan’ın başı çektiği BAE, Bahreyn ve Mısır’dan oluşan Arap ülkeleri bloğu yer almışlardır. Bu ülkeler, 5 Haziran 2017 tarihinde Katar ile diplomatik ilişkilerini kestiklerini bildirmişlerdir. Bununla birlikte ticari ilişkileri askıya aldıkları ve kendi topraklarındaki Katar diplomatlarının 48 saat içerisinde ülkelerini terk etmelerini istediklerini duyurmuşlardır. Öte yandan kara, hava ve deniz geçiş noktalarını Katar’a kapatarak bu ülkeyi ablukaya alma çabasına girmişlerdir (Akdoğan 2018, ss. 231-262).

Sürecin devamında bu dört ülkeye Yemen ve Libya’da mevcut Tobruk Hükümeti’yle birlikte Ürdün de dâhil olmuş ve daha önceki krizlerden daha yüksek şiddet seviyesinde bir kriz süreci başlatılmıştır. Bu süreçte öne sürülen birincil ve en belirgin sebep “Katar’ın terör örgütlerini finanse etmesi” olarak duyurulmuştur.

Bununla birlikte, Katar’ın haber kanalı El-Cezire’nin de Afrika ve Ortadoğu’daki terörist gruplar ve isyancılara destek verdiği, bunların propagandasını yaptığı şeklindeki iddialar da krizin temel sebepleri içerisinde yer almaktadır (Akyener 2017, ss. 06-27).

Bu noktada, Katar’ın destek verdiği iddia edilen ve terörist olarak tanımlanan grupların ve kişilerin kimler olduğu önem taşımaktadır. Bölgede öteden beri süregelen Sünni / Şii çatışmaları ve İsrail ile taraf olan Arap ülkeleriyle taraf olmayan ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları olaylarda belirleyicilik arz etmesinin yanı sıra terörist tanımlamalar yönlendiricilik içermektedir. Bu terörist kişilere ve gruplara ilerleyen başlıklarda gerekçeleriyle birlikte değinilmeye gayret edilecektir.

Krizin dikkat çekici bir diğer yanının da ABD’nin başkan düzeyinde Suudi Arabistan ziyaretinin hemen ardından gerçekleşmiş olmasıdır. 20 Mayıs 2017’de Trump’ın Suudi Arabistan ziyaretinde gündem konularından birisi olan “İslamcı terörizm” bu ziyaretten 16 gün sonra krizin temel gerekçelerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada dikkat çekici bir diğer husus da Trump’ın ziyaretinde yaptığı konuşmada "İslami aşırılık krizi" ve "İslamcılar ve her türlü İslami terör" kavramlarını kullanmış olmasıdır. Daha sonra bu konuda “dil sürçmesi” açıklaması yapılmış olsa da hakikatin ne derece bu yönde olduğu tartışmaya açıktır. Nitekim ziyaret öncesinde Beyaz Saray’ın sosyal medyadan yayınlamış olduğu konuşma metninde tüm Müslümanları kapsayan “İslami” kavramının yerine “İslamcı” kavramını kullanılmasına dikkat edildiği bildirilmektedir.¹⁷ Ancak buna rağmen Trump, söylenenin aksine İslam ve terörü ilişkilendirecek bir yaklaşım sergilemiştir. Diğer taraftan ziyaretin bir başka sonucu da ABD ile Suudi Arabistan arasındaki 110 milyar dolarlık silah satışı anlaşmasıdır. Bu konuda Beyaz Saray, daha önceki anlaşmaların hepsinden daha büyük bir anlaşma olarak bu silah anlaşmasını duyurmuştur. Bununla birlikte, Suudi petrol şirketi Aramco, 11 ABD’li şirket ile 50 milyar dolarlık anlaşma imzalayacağını duyurmuştur. Yapılan bu ziyarette hafızalarda yer edinen bir önemli detay da Mısır’ın cunta lideri Abdulfettah es-Sisi, Suud Kralı ve Trump’ın bir küre üzerine ellerini koyarak verdikleri poz olmuştur. Bu poz o dönemde medyada “dünyayı birlikte yönetiyoruz” gibi anlamlarla yorumlanmıştır. Çıkarılacak anlam ne olursa olsun neticede bölgesel konularda bir fikir birliğinin oluştuğu

¹⁷ BBC News, *Trump’ın Suudi Arabistan Ziyareti ve ‘Başparmak Diplomasisi’*, 22 Mayıs 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39997889> [Erişim Tarihi: 22/10/2019].

şeklinde yorumlanması yanlış olmayacaktır. Nitekim ziyaret sonrasındaki gelişmeler bu yorumu destekler niteliktedir.

Krizin devamında Arap ülkeleri bloğu olan Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve Mısır'a Yemen'in Hadi Hükümeti, Libya'nın Tobruk Hükümeti, Senegal, Moritanya, Çad, Maldivler, Mauritius, Nijer ve Komor eklenmiş ve Katar ile olan ilişkilerini kesmişlerdir. Ürdün ve Cibuti ise davranışlarını diplomatik ilişki seviyelerini düşürme kararı alarak göstermişlerdir (Akdoğan 2018, s. 235).

Kuveyt ve Umman'ın kriz sonrası tercih ettikleri tutum ise itilaf sağlamak adına arabuluculuk görevi yapmak olmuştur. Bu amaçla çıkar yol elde etmeyi hedeflemişlerdir (Naheem 2017).

Katar Emiri'nin hem ABD Başkanı Trump, hem Hamas, hem de İsrail ile ilgili birbiriyle örtüşmeyen tartışma yaratan açıklamalarının yanı sıra Katar Dışişleri Bakanı'nın blok ülkelerinden büyükelçilerin geri çağırılması haberi, kriz için öne sürülen sebeplerden biri olmuştur. Katar hızlıca bu haberleri yalanlayarak söz konusu gündemin internet korsanları tarafından üretildiğini söylemiş olsa da bu konunun kamuoyu tarafından karşılığı bulunmamıştır (Mirela 2017).

ABD'nin kriz sürecindeki tavrı başlangıç ve devam eden süreç için göz ardı edilmemelidir. 6 Haziran 2017'de ABD Başkanı Donald Trump, Twitter üzerinden yayınladığı mesaj ile ambargoya destek vermiştir. Öte yandan bu mesaj, Mayıs ayındaki ziyaretinin gündemine de ışık tutmaktadır. Buna ek olarak ambargonun bu ziyarette gündeme geldiği ve onaylandığı anlamında da yorumlanmalıdır. Trump mesajında sarf ettiği kelimeler tam olarak şöyleydi; “Yakın zamanda Orta Doğu'ya yaptığım ziyaret sırasında artık radikal ideolojilerin finanse edilmeyeceğini söyledim. Bakın! Liderler Katar'ı işaret etti.”

Netice itibarıyla 2017 Haziran ayında başlamış olan Katar krizinin bir günlük bir konu olmadığı açık olmakla birlikte temelinde daha önceki dönemlerden gelen çekişmelerin, rekabetin ve Ortadoğu politikalarının çatışma eksenlerinin yer aldığı bir husus olduğu ortadadır. Bu birikimi tetikleyen gelişmenin ise ABD'nin Başkan düzeyinde yaptığı ziyarette sürece olur vermesinin olduğu yaşanan gelişmelerden ortaya çıkan bir sonuç

niteliğindedir. Akıllara ABD'nin neden destek verdiği sorusu gelebilir. Buna karşılık, 14 Haziran 2017 tarihinde Katar'ın ABD ile 12 milyar dolar tutarında silah ve savaş uçağı alım anlaşması imzaladığı ve devam eden süreçte ABD'nin anlaşmadan 6 gün sonra yani 20 Haziran'da blok ülkelerin öne sürdükleri gerekçelerine karşılık herhangi bir talepte bulunmamalarının anlamsız olduğunu dile getirmesi dikkate alınmalıdır. Bu bildiriye takip eden 2 gün içerisinde 13 maddelik talep listesi Katar'a sunulmuştur.¹⁸

3.3 KRİZİN NEDENLERİ

Krizin oluştuğu sürecin akabinde yaşanan gelişmeler blok ülkeleriyle yaşanan krizin gerekçelerini de ortaya çıkarmıştır. Krizin ilanından 16 gün sonra (22 Haziran 2017) blok ülkeler krizin nedenleri olarak öne sürdükleri 13 maddelik talep listesini Katar'a sunmuşlardır. Sunulan gerekçeler içerisinde en belirgin olanı “Katar'ın terörle olan ilişkisi” olmuştur. Bunun yanı sıra İran ile olan ilişkiler, Katar'ın devlet kanalı olan El-Cezire'nin terör örgütlerine destek olduğu yönündeki iddialar ve Birleşik Arap Emirlikleri ile yaşadığı rekabet krizin temel sebepleri olarak kendini göstermektedir. Özellikle bölgede Katar'ın reel sektör yatırımları, medya yatırımları, uluslararası ilişkilerdeki aktif rolünün BAE başta olmak üzere bölge yönetimlerinde bir tür kıskançlık boyutunda davranışlara sebep olmuştur.

3.3.1 Blok Ülkeleri Kaynaklı Nedenler

Yaşanan krizin böylesi bir etki doğurmasında şüphesiz blok ülkelerinin topyekûn hareketi, ABD ve Avrupa ülkelerinden gördükleri örtülü destek büyük önem taşımaktadır. Bu destekler Katar'ın terörist grup ve kişilere destek vermesi ithamları ile yapılmaktadır. Bunun yanı sıra Katar'ın İran ile olan ilişkileri de krizin hem büyümesine hem de blok ülkelerinin destek bulmasına yardımcı olmuştur. ABD'nin İran'a uyguladığı ambargoya rağmen Katar'ın İran ile olan askeri ve ekonomik işbirlikleri krize konu edilmiş ve destek için dayanak kılınmıştır. Birçok Körfez ülkesi gibi Katar da İran'ın nükleer füze programına sıcak bakmamaktadır. Ancak diğer taraftan Katar'da yaşayan insan sayısının

¹⁸ *Middle East Monitor, Timeline: Arab Rift with Qatar*, 14 Haziran 2017, <https://www.middleeastmonitor.com/20170614-timeline-arab-rift-with-qatar/> [Erişim Tarihi: 28/06/2018].

bir bölümünün İran kökenlilerden oluşması, daha da önemlisi doğalgaz ihraç eden ülkeler forumunun iki güçlü üyesi olmaları ve doğalgaz karteli oluşturma konusunda Rusya, İran ve Katar üçgeninin doğuracağı güç için Katar'ın İran ile ilişkilerini iyi tuttuğu söylenebilmektedir (Diriöz 2017, ss. 29-31).

Bu yakınlık hem ekonomik hem de bölgesel güç anlamında gerek blok ülkeler, gerekse ABD için hiç de kabullenilebilir bir nitelik arz etmemektedir. Diğer taraftan İran ile askeri ilişkileri blok ülkeleri tarafından Rusya ile dirsek teması olduğu anlamında da yorumlanmaktadır. Nitekim Fransız gazetesi Le Monde'un, Katar'ın Rus hava savunma sistemi olan S-400'leri alabileceği yönündeki haberi¹⁹ Şeyh Temim böyle bir anlaşmanın olmadığı yönündeki beyanı ile cevaplamış olsa da ABD ve bölge ülkeleri tarafından tamamen olumsuz karşılanacak bir gelişme olmuştur. Katar'ın hem hava savunma sistemini geliştirmiş olması hem de ABD ile yaptığı F-35 anlaşması askeri açıdan büyük bir avantaj sağlayacak niteliktedir.

Bugünkü Mısır yönetiminin iktidara geliş şekli hatırlanacak olduğunda, Müslüman Kardeşler ve üyelerine karşı sergiledikleri tavrın daha anlaşılabilir olduğu görülecektir. 2012 yılında seçimle yüzde 51,7 oy alarak Cumhurbaşkanı seçilen Muhammed Mursi, yaklaşık bir yıl sonra ordunun yaptığı darbe ile görevden alınmış ve seçimlere kadar geçici Cumhurbaşkanı olarak Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur'un getirildiği açıklanmıştır. Açıklamayı darbeyi yapan ve Muhammed Mursi döneminde savunma bakanlığı görevine getirilmiş olan Genel Kurmay Başkanı Abdulfettah es-Sisi yapmıştır. Günümüzde ise Mısır Cumhurbaşkanı olarak Katar Krizi'nin baş aktörlerinden birisi konumunda yer almıştır. Aynı süreçte, geçici hükümet İhvan üyelerine “yabancı güçlerle işbirliği yapıp, istihbarat toplama ve firar etme” şeklindeki suçlamayla dava açmış ve tutuklamaları başlatmıştır. Yine devam eden zaman içerisinde Suudi Arabistan, desteğinin bir ifadesi olarak geçici Cumhurbaşkanı'na kutlama mesajı göndermiş, ABD ve Avrupa ülkeleri, olayları darbe olarak nitelemekten kaçınarak bu olayların endişe verici olduğunu açıklamakla yetinmişlerdir (İncekaya 2018).

¹⁹ *Al Jazeera and News Agencies, Arab states issue 13 demands to end Qatar-Gulf crisis*, 12 Temmuz 2017 [Erişim Tarihi: 25 Nisan 2017].

Yaşanan bu gelişmeler, Katar Krizi'nin tarafları ve gerekçeleri konularında geçmişten gelen birikimlere örnek teşkil edecek niteliktedir. Nitekim Mısır seçimlerinde Katar ve Müslüman Kardeşler kazanmışken blok ülkeler kaybeden taraf durumunda olmuşlardır. Buna karşılık Mısır'da seçilmiş Cumhurbaşkanı göreve başladıktan 1 yıl sonra darbe ile devrilmiş olsa da Müslüman Kardeşler'in hala bir tehdit olarak görüldüğü açıktır. O dönem yapılan tutuklamalar ve infazlar dışında Müslüman Kardeşler'in yurtdışındaki üyelerinin önem arz edenlerini barındıran Katar bir anlamda bu davranışından dolayı cezalandırılmak istenmiştir. Mısır'da gerçekleştirilen devrim ve sonrasında Muhammed Mursi'nin seçimle iş başına gelen ilk Cumhurbaşkanı olmasına bu derece aşırı bir tepki veren blok ülkelerinin bu tutumunun, Mısır gibi Arap dünyasında çok belirleyici olan bu ülkede yaşanan sürecin domino etkisi ile Arap dünyasında diktatörlükler, krallıklar ve şeyhliklerle yönetilen, insan haklarından, adil yargılama hakkı, işçi hakları, şeffaf yönetim hakkı, serbest seçimler gibi birçok haktan yoksun halkları harekete geçireceği ve bu durumun önü alınamaz biçimde mevcut rejimlerin düşmesiyle sonuçlanacağı konusundaki korkuları olmuştur. Öte yandan Mursi'nin devrilmesinde Suudi Arabistan'ın desteği Katar'ın bu ülkedeki çıkarlarının da önünü kesmiştir.

Bunların yanı sıra BBC News'in Financial Times'dan aktardığı bir habere göre Suudi Arabistan'ı kızdıran bir olay Katar'ın bölgede rakibi konumunda olan İran'ın desteklediği Şii örgütler ve Tahran'a yapılan ödemelerin olmasıdır. Yine gazete haberinde Suudi bir diplomatın "Katar'ın İran'a da ödeme yapması Suudi Arabistan için bardağı taşıran son damla oldu" şeklindeki ifadesinin krizde Suudi Arabistan'ın gerekçesini ortaya koyma adına kullanıldığı görülmektedir. Yapılan bu ödemeler, Hizbullah Tugayları tarafından kaçırılan ve Tahran'da esir tutulan iki Katar vatandaşı için yapılan fidye ödemeleri olup, buna karşılık Tahrir el Şam örgütünün elinde bulunan savaşçıları geri alabilmek için esir takas görüşmelerine dâhil oldukları ve sürece dâhil olan örgütlerin ve Tahran yönetiminin Katar'dan para aldığını Suriyeli diplomatlara dayandırılarak haberde yer almaktadır.²⁰

²⁰ BBC News Türkçe, Financial Times: Katar Krizini 1 milyar Dolarlık Fidye Anlaşması Tetikledi, 06 Haziran 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40173987> [Erişim Tarihi: 28/06/2018].

Bu tür haberlerin gerçeği yansıtmaktan çok, Katar'a müdahaleye zemin hazırlayan medya operasyonlarının bir parçası olarak anlaşılması gerekir.

Blok ülkeler tarafından öne sürülen ve arka planda yaşanan gelişmelerle şekillenen krizin Katar'a göre gerekçesi ise bambaşka olmuştur. Özellikle BAE'nin krizde blok ülkeler içerisinde yer almasının sebebini Katar Dışişleri Bakanı Muhammed bin Abdurrahman el Sani, Katar devlet kanalında yer aldığı bir programda yaptığı açıklamayla şöyle ifade etmektedir:²¹

“BAE, Körfez krizi başlamadan iki ay önce Doha'da bulunan BAE'den bir muhalifin eşinin teslim edilmesi karşılığında Katar'a yönelik medya saldırısını durdurma pazarlığı yaptı. BAE'nin Katar ablukasına katılmasının en bariz faktörlerinden birinin, söz konusu muhalifin eşinin Doha'da bulunması ve Katar'ın bu kişiyi teslim etmeyi kabul etmemesidir. Körfez krizinden önce küçük anlaşmazlıklar ikili ilişkiler çerçevesinde zamanında çözülmüyordu ancak krizin başlamasından iki ay öncesinde BAE'den medya saldırıları başladı. Sorunun ikili çerçevede çözülmesi için onlarla iletişime geçtik. Abu Dabi yönetimi, Doha'da bulunan bir BAE'li muhalifin eşinin teslim edilmesini istedi. Söz konusu muhalif, 2013 yılında muhaliflere yönelik siyasi gözaltı kampanyaları sırasında Abu Dabi'den resmi yollarla ayrılarak Doha'ya geldi. Daha sonra İngiltere'ye gitti ama eşi ailevi sebeplerden ötürü Doha'da kaldı. Eşi, BAE'den pasaportunun yenilenmesini istediğinde ülkesinin büyükelçiliği pasaportunu iptal etti.”

Netice itibariyle geçmişte yaşanan olaylardan beslenen ve 5 Haziran 2017 de bu olayların birikiminin dışavurumu olarak yaşanan Katar Krizi, bölgede Katar'ın ekonomik, siyasi ve sosyal ambargoya maruz kalmasına neden olmuştur. Güçlü bir ekonomisi olması nedeniyle krizin etkilerini savuşturabilen Katar, temelinde terör temalı üç gerekçe ve BAE'nin de blok ülkeler arasında yer almasına bağlı olarak BAE - Katar rekabetinin de aralarında yer aldığı dört gerekçeyle hayata geçirilmiştir.

Bu gerekçelerden birisi olan Müslüman Kardeşler (İhvan) ile olan ilişkiler, Mısır'ın daha önce bu yapıyı terörist olarak ilan etmesi ve Suudi Arabistan'ın da aynı yaklaşımı sergilemesine bağlı olarak ortaya atılmıştır. Bu hususun kriz nedeni olarak öne sürülmesi ise Katar'ın Müslüman Kardeşler aracılığı ile Mısır'ın iç içlerine müdahale etmesi şeklinde tezahür ettirilmiştir. Mısır'ı rahatsız eden bir diğer husus da Katar'ın Hamas'a yaptığı yardımlardır. Öte yandan Mursi'nin devrilmesinin ardından Mısır'da faaliyetleri

²¹ *Sputnik Türkiye, Katar, BAE'nin Ablukaya Neden Katıldığını Anlattı*, 11 Ocak 2018, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201801111031761834-katar-bae-abluka-neden-katildigini-anlattı/> [Erişim Tarihi: 28/06/2018].

yasaklanan Müslüman Kardeşler'e Katar destek vermiş ve bir platform hazırlamıştır. Bu da Katar'ın terörle ilişkilendirilme gerekçesi olarak karşısına çıkmıştır.²² Müslüman Kardeşler Örgütü konusunda Katar'ın yaklaşımı, bu grubu bir sivil toplum kuruluşu olarak görmesi, siyasi mücadelesinde silaha başvurmamış olması ve daha çok dini karakterli bir ıslah hareketi olarak kabul etmesidir.

Buna karşılık Mısır kaynaklı olsa da bir siyasi fikri hareket olarak Arap dünyasına yayılan ihvan hareketi, serbest seçimlerin gündeme gelmesiyle birlikte başka rejimlerin alternatifi ve rakibi olmuştur. İhvan hareketinin terörist ilan edilmesinin kökeninde bu tür korku ve endişeler vardır.

Bir diğer gerekçe olan İran – Katar ilişkileri ise blok ülkelerden çok ABD'nin bir gerekçesi görünümü taşımaktadır. Bununla birlikte Suudi Arabistan ile İran arasında yaşanan gerginlikler İran konusunun aynı zamanda Suudi Arabistan'ın bir hesaplaşma hamlesi olarak da değerlendirilebilecektir. Tahran'ın 2016 yılı başlarında Suudi din adamı Şeyh Nimr'i idam etmesinden itibaren iki ülke arasında büyük ölçekte bir soğuk savaş yaşanmaya başlamıştır. Buna karşılık Suudi Arabistan'ın silah dolu bir İran botunu alıkoyması ve mürettebatı olan üç devrim muhafızını yakaladığını duyurması da İran tarafına tepki niteliğinde olmuştur. Bunun hemen öncesinde Suudi Arabistan yanlışlıkla kendi sularına giren bir balıkçı teknesine ateş açmış ve İranlı balıkçının ölümüne sebep olmuştur. Buna karşılık olarak da Tahran, intikam yemini etmiş gerginlik hat safhaya tırmandırılmıştır (Kocatepe 2017, ss. 67-101).

Dolayısıyla Katar – İran ilişkilerinin krize konu olmasında ABD ve Suudi Arabistan'ın kendilerinde haklı gerekçeleri olması ve bu gerekçelerin Suudi Arabistan tarafından öne sürülmesi de dikkat çekici olmuştur.

Medyada Katar Emir'inin ABD'yi İran karşısında ikiyüzlü bir davranış sergilediği şeklindeki itham krizin İran ilişkileri temelini gündeme getirilmesinin tohumu olarak değerlendirilmektedir. Filizlenmesi ise, Katar'ın dünyanın en büyük LNG ihracatçısı

²² *BBC News Türkçe, Müslüman Kardeşler: Mısır'da Kurulan 91 Yıllık İslami Hareket*, 18 Haziran 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48107342> [Erişim Tarihi: 22/12/2019].

olmasıdır ve bu ihracatın büyük kısmını da Uzakdoğu pazarına yapmasına bağlı olarak doğalgaz konusunda İran ve Rusya ile rekabet görünümü sergilese dahi temelde çıkarlarının belirli ölçekte örtüşmesidir.

Katar – İran ilişkilerinin diğer Körfez işbirliği üyelerinden farklı olmasının bir nedeni de doğalgaz yataklarının komşu coğrafyalarda bulunmasıdır. Bunlara ek olarak Katar'ın doğalgaz ihracatında Hürmüz Boğazı'nı kullanıyor olması da İran ile olan ilişkilerini iyi tutmasının bir sebebidir (Diriöz 2017, ss. 29-31).

Katar Haber Ajansı (QNA) 23 Mayıs 2017 tarihinde Katar Emir'inin ABD'nin İran'a karşı "ikiyüzlü" bir tutum sergilediğini açıklayan bir haber yayınlamıştır. Kısa süre içerisinde Katar kaynakları uğradıkları siber saldırıdan dolayı bahsedilen haberin hackerlar tarafından basına verilen yalan haber olduğunu açıklamasına rağmen özellikle İran ile ilişkileri iyi olmayan Arap ülkelerinin bir nevi hışmına uğramıştır. Katar Krizinde İran faktörü sadece bununla kalmamaktadır. Yer altı kaynakları konusundaki zenginliğinden dolayı özellikle Suudi Arabistan ile yıllardan gelen bir rekabet içerisinde olan Katar, özellikle doğal gaz rezervi konusunda Dünya'da Rusya ve İran'dan sonra üçüncü büyük rezervlere sahip ülke konumunda bulunması, sıvılaştırılmış doğal gaz yatırımlarının artarak bu konudaki ticari ilişkileri sebebiyle de popüleritesini arttırmış, bu da rekabet içerisinde olduğu ülkeleri rahatsız etmiştir (Keyvan 2017).

İran krize tepki olarak Türkiye ile paralel bir çizgide hareket etmiştir. Özellikle coğrafi konumunun avantajını Katar'a kullanarak blok ülkelerin hava sahalarını yasaklamalarına bir çözüm olarak kendi hava sahasını Katar'a açmış ve böylelikle Katar'ın ulaşım ihtiyacının önündeki engeli büyük ölçüde kaldırarak dış dünya ile iletişimini muhafaza etmiştir. Akabinde, Körfezde bulunan üç limanını Katar'a açacağını bildirerek özellikle gıda temini noktasında Katar'ın Suudi Arabistan bağımlılığına çözüm üretmiş yani ülkeye gıda girişinin yolunu açık tutmuştur. Buna ilave olarak Katar'a gıda sevkiyatına başlamış ve Türkiye ile birlikte kriz sürecinde Katar'ın gıda ihtiyacını karşılayan ülke olmuştur. Türkiye, İran'dan farklı olarak Suudi Arabistan ile üst düzeyde görüşmeler yaparak krizde arabulucu rolünü de üstlenmiştir. Ancak, İran'ın Suudi Arabistan ile yaşadığı gerginliğin İran açısından böyle bir eylemi mümkün kılmayacağı da aşîkârdır.

2017 yılının Mayıs ayı sonlarında QNA tarafından yayınlanan bir konuşma krizin temel hususlarından birisinin medya olmasına gerekçe yapılmıştır. Emir Şeyh Tamim, askeri okul mezuniyet töreninde yaptığı konuşmada İran ve Körfez ülkeleri arasındaki gerginliği eleştirmiş ve bununla birlikte bölgede Hizbullah ve Hamas'a anlayış gösterilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bununla birlikte Trump için ABD yönetiminde daha fazla kalamayacağını söylemiştir. Bu konuşma gündeme geldikten sonra Katar tarafından gerçek olmadığı QNA sunucularına hackerlar tarafından komplo mahiyetinde yerleştirildiği ve yayınlanan konuşmaların Emir'in görüşlerini yansıtmadığını bildirmiştir. Ancak bu açıklamaya rağmen Suudi Arabistan ve BAE, ülkelerinde Katar yayın organlarının tüm yayınlarını yasaklamışlar, haberin QNA de olmasına rağmen bu yasağa El-Cezire'yi de dâhil etmişlerdir. Katar Dışişleri Bakanlığı'nca yapılan siber saldırı açıklamasına karşı Suudi Arabistan kanalı olan El Arabiya "QNA'nin hacklenmediğinin kanıtı" başlıklı bir haberle Emir'in açıklamalarının QNA Instagram hesabında da yer aldığını ve sadece buna dayalı olarak açıklamaların gerçek olduğunu söylemiştir.

QNA'nin yanı sıra blok ülkeler El-Cezire'nin yayınları üzerinden de gerekçeler sunmuşlardır. Kuruluşu itibariyle El-Cezire, Arap coğrafyasının bilgi ihtiyacını karşılamakta ve farklı düşüncelere yer vererek tarafsız bir yayın politikası izlemektedir. Kanalin Katar Devleti tarafından finanse edilmesi tartışmalı bir husus olarak gözüксе de bağımsız medya kavramının bölgedeki ilk örneği olması itibariyle büyük ölçüde taraf bulmuş ve benimsenmiştir. Bölgede El-Cezire'nin gelişimine karşı Suudi Arabistan Destekli El Arabiya, Suriye Merkezli Al Mayadeen, BAE Merkezli Sky News Arabia, ABD orjinli Al Hurra gibi kanallar El-Cezire'nin popülaritesini kırmak için öne çıkarılmış kanallar olsa da bunu başaramamışlardır. Kuruluşlarında evrensel ve tarafsız olma iddiasıyla ortaya çıkan bölgedeki birçok yayın organı zamanla otoritenin savunuculuğunu ve sözcülüğünü yaptıkları için tutunamamışlardır (Devran ve Özcan 2018, ss. 306-325).

El-Cezire, blok ülkelerinden olan Mısır'da yaşanan darbe sürecinde ve öncesinde mevcut iktidarın tam aksi yönde pozisyon almıştır. Hüsnü Mübarek'in devrilmesi, Mursi'nin iktidara gelmesi gibi olaylarda yaptığı haberlerle darbe hükümetini tam anlamıyla karşısına almıştır. Mısır, El-Cezire'nin yayınlarına tepki olarak kriz öncesinde üç

alışanı tutuklamıştır ve bu tutukluların akıbetleri de henüz netleştirilmemiştir. BAE'nin El-Cezireye karşı tutumu ise Arap Bahar'ında yaptığı yayınlarla ilgilidir. El-Cezire Arap Bahar'ını desteklemiş ve bölge liderlerinin bir anlamda açıklarını ortaya çıkaracak haberler yapmaktan çekinmemiştir (Devran ve zcan 2018, ss. 306-325). Bu sebeplerden krizin çok öncesinden beri El-Cezire'nin blok ülkelerin hedefinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Krizin arka planındaki bir diğer nedeni de BAE ile Katar arasında suregelen ekonomik konulardaki rekabettir. Bu rekabet Ortadoğu'da olduğu gibi Kuzey Afrika'ya da sıçramıştır. Her iki ülke bu bölgede karşılıklı ataklar şeklinde yatırımlar yapmış ve Katar BAE'yi özellikle Kuzey Afrika'da tarım alanında yaptığı yatırımlar ve teşviklerle geride bırakmayı başarabilmiştir. Her iki ülkenin de Körfezdeki ekonomik gc göz ardı edilemeyecek niteliktedir. BAE, Abu Dabi ve Dubai gibi iki marka şehre sahip bir ülkedir. Dünya genelindeki bilinirliği ve lüks turizmiyle bu iki kent ülke ekonomisine büyük katkılar sağlamaktadır. Katar ise benzer şekilde turizm yatırımlarının yanı sıra Afrika'da tarım projeleri, körfezde enerji yatırımları gibi hususlarla ön plana çıkmaktadır. Bu derin rekabetin bir neticesi olarak BAE'nin Suudi Arabistan'ı destekleyerek blok ülkeler içerisinde yer alması doğal bir sonuçtur. Daha nceki bir surete BAE'nin Katar'dan Abu Dabi Emirliği liderliğinde kurulan BAE devletine katılması istenmesi ve Katar'ın bu teklifi reddederek bağımsız bir devlet olmayı seçmesi de özellikle Abu Dabi Emirliğinin uzun suredir devam eden düşmanlığının sebebidir.

Netice itibariyle bir hazırlık evresinin sonrasında ortaya çıkarılan ve abluka olarak devam etmiş olan krizin arka planında mevcut olaylar silsilesinin olduğu ve bu birikimin içerden ve dışardan tetiklenerek krize dönüştürüldüğü görülmektedir.

3.3.2 Amerika Faktörü

Dana nceki bölümlerde zikredildiği üzere Katar Krizi, ABD Başkanı Trump'ın 2017 Yılı Mayıs ayındaki Suudi Arabistan ziyaretinin akabinde ortaya çıkmıştır. Bu toplantıda blok ülkeler ve ABD'nin yaptıkları açıklamalarda daha sonra kriz gerekçeleri olarak öne sürülen nedenlerin varlığı ortaya çıkmıştır. ABD, dış politikasında öteden beri suregelen tavrını burada da sergilemiştir. Yakın dönemde Çin-ABD arasında geçen gerilim ticaret savaşları olarak literatürde yerini almıştır. Bu savaşlarda ABD'nin amacı dünya

piyasalarında ticari alanda hem doların kullanımının devamlılığını sağlamak hem de kendi pazarlarını elinden kaybetmemektir. Netice itibarıyla ticaret savaşları süreci izlendiğinde uzlaşının da bu konularda yapılan anlaşmalar neticesinde ortaya çıkacağı Trump tarafından zaman zaman dile getirilmiştir. 2019 yılı aralık ayı başlarında iki ülkenin anlaşma yoluna gitmeleri ve anlaşma fazlarını ilan etmeleri ile birlikte ABD'nin Çin aleyhindeki tavırları yumuşamıştır. Bu noktada belirleyici olan husus Çin'in ABD tarım ürünlerine koyduğu kotaları azaltması olmuştur. Çin, Rusya ve İran örnekleri dikkate alındığında ABD'nin bu tür krizlerdeki tavrı ekonomik kazanım elde etmek yönündedir demek mümkündür.

Nitekim Çin; ABD ekonomisinin günümüzde en büyük tehdit olarak algıladığı ülke olmasının yanı sıra bu ekonominin 2030 yılında resmi olarak faaliyete geçmesi beklenen Yeni İpek Yolu Projesi ile dünyaya açılacak olması da ABD'nin ekonomik anlamda telafisi mümkün olmayan durumlarla karşılaşma ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu noktada İpek Yolu projesinin mahiyetinin irdelenmesi önem arz etmektedir. Proje sonlandığında 65 ülkenin dâhil olduğu bir ticaret ağı olacağını söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak ticaretin ülkelerin milli paraları ile yapılması veya dijital paralarla gerçekleştirilmesi olasılığı bu sürecin ihtimalleri arasında dile getirilmektedir. Günümüz dünyasının ticaret parası olan Amerikan Doları, böylesi bir durumda geçerliliğini ve gücünü yitirecek ve bu da ABD ekonomisinin çöküşü anlamına gelecektir.

Katar Krizi'nde de ABD'yi bu bağlamda ele almak yerinde olacaktır. ABD ile Katar arasındaki ilişki bölge ülkelerinden kısmen farklı olarak stratejik ve askeri konuları içermektedir. ABD'nin hali hazırda Katar sınırları içerisinde merkez komutanlığı olan CENTCOM'a bağlı önemli bir üssü bulunmaktadır.

Bu askeri üs yaklaşık 10.000 Amerikan askeri barındırmakla beraber, bölgede ABD'nin olası bir eylemi için de önemli erişim noktası niteliğindedir (Diriöz 2017, ss. 29-31). Dolayısıyla ABD Katar ilişkilerinin sıkı bir düzlemde değerlendirilmesi hatalı olacaktır. Ancak, ABD'nin kendi çıkarlarının önüne başka herhangi bir ülkeyi geçirmesi de hem mantıken hem de ABD dış politikası bakımından anlamsız bir bakış açısı olacaktır. Dolayısıyla ABD bölgede çıkardığı karışıklıktan istediğini elde etmiş ve sonrasında mevcut ilişkileri doğrultusunda her iki tarafa da aynı imajı çizerek “yanındayım” dercesine tavşana kaç tilkiye tut politikasını devam ettirmiştir. Bu doğrultuda, krizden

yaklaşık 15 gün sonra Suudi Arabistan'a ortada krize ilişkin bir talebin bulunmadığını bunun anlamsız olduğunu söylemiş ve akabinde iki gün içerisinde blok ülkeler tarafından 13 maddelik talep listesi ortaya konmuştur.

3.3.3 İsrail Faktörü

Filistin parlamentosunun çoğunluğunu elinde bulunduran siyasi parti Hamas'ın İsrail ile çıkarları çatışmaktadır. Yıllardır Katar tarafından Hamas'ın desteklenmesi, mali ve diplomasi alanda yardımcı olunulması ve bunun yanı sıra İsrail'in İran'a karşı Suudi Arabistan ve başını çektiği blok ile benzer menfaatlere sahip olması gibi sebepler Katar Krizi'nde İsrail Faktörü kısmını gözler önüne sermiştir.

İslam – Batı kargaşasının asıl sebeplerinden biri Batı'nın Siyonizm hareketine ve İsrail'e karşı sağladığı korumacı tutum olmuştur. İngiltere ve Amerika gibi süper güçlerden aldığı destekle Filistin sınırları içerisinde Yahudi Devleti kurma emeline sahip Siyonizm hareketi 1917 – 1948 yıllarında ağırlıklı olarak İngiltere merkezli, 1948'den sonra kurulan İsrail Devleti ile Amerika merkezli bir hâl almıştır. Günümüzde ABD tarafından oluşturulan algı ve etkin lobi faaliyetlerinin sonucu olarak Ortadoğu'da iç karışıklıklarla ve huzursuzlukla karşılaşmaktadır (Kalin 2016, ss. 437-443).

İsrail yönetimi, tamamen hedef olduğu veya baskı altında kalmadığı fakat çıkarları doğrultusunda da bu tarz bir krizden faydalanacağını farkında olması hem Körfez ülkeleriyle ilişkilerin güçlenmesi açısından, hem Hamas ve İran gibi sorunlarından bir bakıma bertaraf olması bakımından, hem de kurulduğu 1948 yılından beri bulunduğu coğrafyada çıkan problemlerin temel sebebi görülmesine artık ters etki yaratacağı açısından bölgedeki imajında durumu kendi çıkarına yarar sağlayan bir kriz olarak görebilmektedir (Frantzman 2017).

Katar İsrail ilişkilerinin değerlendirmesini yapan (Diriöz 2009, ss. 62-67) olayların seyrini aşağıdaki şekliyle aktarmaktadır:

“Katar’ın İsrail ile ekonomik ilişkileri Gazze’ye yönelik saldırıdan sonra bu yılın Ocak ayında askıya alınmıştır. Katar’ın İsrail’le yakın zamana yürüttüğü ticari ve diplomatik ilişkileri, bağımsız bir dış politika izlediğinin göstergesi olarak ele almak mümkündür. Emirliğin, tam anlamıyla pragmatik ve dengeli bir politika izlemeye önem verdiği, rasyonel bir aktör olarak her şeyden önce kendi ulusal çıkarlarını gözettiği anlaşılmaktadır. Katar, Körfez ülkeleri arasında İsrail ile en düşük seviyede dahi olsa, ilişkisi olan tek ülke durumundaydı. İki ülkenin Dışişleri Bakanları Birleşmiş Milletler nezdinde 2005 yılında yüz yüze bir görüşme yapmışlar ve doğrudan temaslarını sürdürmüşlerdi. Her ne kadar Gazze’de yaşanan trajik olayların ardından İsrail’in ticari bürosu Katar tarafından tek taraflı olarak kapatılmış olsa da, İsrail basınında çıkan haberlerde Gazze krizinin sancuları dindikten sonra büronun yeniden açılacağı yönünde haberler yer almıştır. Zaten Katar İsrail’e tepki gösterirken esnek davranmış ve bazı kapıları açık bırakmayı ihmal etmemiştir.”

Bu değerlendirmeler doğrultusunda İsrail’in Katar krizinde yer alma gerekçelerinin başında Gazze meselesi olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Öte yandan bu gelişmeler Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ile birlikte değerlendirildiğinde, İsrail’in bölgedeki ülkeler üzerinde baskı kurabilmesinin kendi işine geleceğini söylemek mümkündür.

Bunların yanı sıra İsrail’in Arap yarımadası üzerindeki düşüncelerini de değerlendirmek yine krizle alakalı İsrail faktörünün ne denli etkin olduğunun belirlenmesinde katkı sağlayacaktır. Krizin yaşandığı gün olan 5 Haziran 2017 Tarihinde İsrail Savunma Bakanı Avigdor Liberman, “Katar ve bazı Arap ülkeleri arasındaki kriz, Arap ülkeleriyle iş birliği yapmak için İsrail’e büyük fırsat sunuyor” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.²³ Haberin devamında Liberman’ın bu fırsatı değerlendirme biçimine ilişkin açıklaması “Radikal İslami terör korkusuyla Katar’la ilişkilerini kesen ülkeler, İsrail’e, Arap ülkeleriyle radikal İslami teröre karşı iş birliği yapmak için büyük fırsat sunuyor. Arap ülkeleri bile bu bölgedeki riskin İsrail değil, terörizm olduğunu anladı. Bu durum iş birliği için fırsat” şeklinde olup temeline bakıldığında böl, parçala ve yönet ilkesinin burada da kendini gösterdiği şeklinde bir yorum yapmak mümkün olacaktır. Nitekim

²³ SputnikNews Türkiye, İsrail Savunma Bakanı Liberman: Katar krizi İsrail için fırsat, 05 Haziran 2017, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201706051028761452-israil-liberman-katar-israil-icin-firsat/> [Erişim Tarihi: 13 Şubat 2020].

Arap ülkeleri arasındaki çatışmalardan beslenmeyi düşünen İsrail'in böylesi bir oluşumda yer alması yadsınamaz bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Süreçte İsrail'in bulunduğu tarafın tespiti ise yine Liberman'ın, İsrail'in Katar ile olan ilişkilerini kesen Arap ülkeleriyle iş birliğine açık olduğunu dile getirmesinden açıkça ortaya çıkmaktadır. Bunun devamında “*Şimdi top onların (Arap ülkelerinin) sahasında*” diyen İsraili Bakan'ın bu ifadesi de “biz üzerimize düşeni yaptık” şeklinde yoruma açıktır.

İsrail'in Katar krizindeki fonksiyonu olayla birlikte başlamayıp aksine olaydan daha öncesine dayanan bir planlama süreciyle şekillenmektedir. Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve İsrail'in alışılmadık birleşimini menfaat ile ilişkilendirmek mümkündür. Bu ittifak Katar'ı terörün yaratıcısı konumuna getirmeye çalışmaktadır. Ülkesine yapılan suçlamaları New York Times'da yayınladığı mektup ile reddeden Katar Dışişleri Bakanı, kaleme aldığı makalesinde ülkesini savunmuştur. Bu propagandanın Birleşik Arap Emirlikleri vasıtasıyla ABD'li bir lobi şirketi olan Camstoll tarafından kurgulandığı ve bu şirkete milyonlarca dolarlık ödeme yapıldığı Amerikalı araştırmacı Glen Greenwald tarafından kanıtlanmıştır (Kirkpatrick 2014).

Buna bağlı olarak İsrail'in aslında öteden beri bu krize hazırlandığı, bunun için zaman ve para harcadığı ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelerin asıl enteresan ve soru işaretleriyle dolu olan kısmı ise Suudi Arabistan ve BAE'nin İsrail planı içerisinde yer almasıdır.

3.4 KATAR'IN KRİZE KARŞI SUNDUĞU AKSİYOMLAR

5 Haziran 2017 tarihinde blok ülkeleri; yukarıda sayılan gerekçelerle birlikte Katar'a bölgesel ambargo uygulamalarını duyurmaları ve bürokratlarının 48 saat içerisinde ülkelerini terk etmelerini istemeleriyle birlikte bunun sebebini de ilk aşamada “teröre destek verme ve bölgeyi istikrarsızlaştırma” şeklinde açıklamışlardır. Katar'ın sürecin başlangıcında itidalli bir tavır sergilediği söylenebilir. Ancak, olayın ilk etkisiyle Katar tarafından yalnızca ithamların “yalanlara dayalı, mesnetsiz” ve “tahrik kurbanı” olduğunu beyan etmekle yetinmiştir.

Olayın ertesi günü blok ülkeler ve taraflarınca çeşitli açıklamalar gelse de Katar bu açıklamalar tepki vermemiş 7 Haziran itibariyle başta Türkiye olmak üzere müttefikleriyle irtibatlarını başlatmıştır. Buna mukabil Türkiye, krizde Katar'a tam desteğini sunarak Katar'ın temin etmede blok ülkelere bağımlı olduğu malların hepsi için kendisine temin desteği vermiştir.

Öte yandan İran'ın da bu süreçte kendisine destek vermesi ve blok ülkelerin kendisine kapattıkları liman ve hava sahaları için de alternatifler oluşmasıyla birlikte Katar'ın eli daha da güçlenmiş ve sonrasında kriz tarafı ülkelere ve söylemlere yanıt vermeye başlamış, ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda reaksiyonlara yönelmiştir. Bahsedilen bu olaylar birkaç gün gibi çok kısa sürelerde gelişmiş olması itibariyle Katar krizin ilk şokundan derin yara almadan sürece cevap vermeyi başarabilmiştir. Günümüze kadar halen sonuçlanmamış olan krize karşı reaksiyonlarında Katar'ın başarılı bir siyaset yürüttüğü söylenebilir.

3.4.1 Politik Aksiyomlar

Krizin ilk günlerinde Katar kendisine yöneltilen iddialara yanıt vermek yerine ekonomi ve ulaştırma alanlarında karşı karşıya kanılan zor durumların çözümünü aramaya yönelmiştir. Bu süreçte kendisine atfedilen iddiaların asılsız ve bir komplo ürünü olduklarını dile getirmiştir. Bunun akabinde Katar Ulusal İnsan Hakları Komitesi, blok ülkelerin kendi sınırları içerisindeki Katar vatandaşlarına yönelik baskı ve şiddet uygulamalarını baz alarak bu vatandaşlarının uğradıkları ve uğrayacakları zararlar ve saldırılar karşısında hukuki süreç başlatacağını ifade etmiştir.

Öte yandan kendisine yöneltilen suçlamaları değerlendirmek ve araştırmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nin 2001 ve 2005 yılları arasındaki Adalet Bakanı John Ashcroft'un firmasıyla (John Ashcroft and Company) anlaşarak üzerine atılan teröre finansman sağlanması, kara para aklanması gibi hususların araştırılmasını istemiştir.

3 aylık anlaşma karşılığında Katar, ABD firmasına 2,5 milyon dolar ödemeyi kabul etmiştir.²⁴ Menşei Amerika olan bu anlaşma sayesinde yapılan denetimlerin raporlanmasının yanı sıra firmanın, ABD’de lobi faaliyetleri yürütmesi de öngörülebilmektedir.

Katar, krizin başladığı ilk günden beri yanında olan Türkiye ile yoğun diplomasi yürütülen bir süreç yaşamıştır. Katar, Kuveyt ve Suudi Arabistanlı denkleleriyle zaman kaybetmeden görüşmeler yapan ve taraflara “Gerilim düşürülsün, diplomasi ve diyalog tercih edilsin.” şeklinde yaklaşım sergileyen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ayrıca bu konu ile alakalı Rusya, Fransa, Endonezya, Bahreyn, Ürdün, Lübnan ve Malezya ile de telefon diplomasisi sürdürmüştür.²⁵

Katar Ulusal İnsan Hakları Komitesi Başkanı olan Ali bin Smaikh el-Marri, Katar Krizi kapsamında ambargo yaratan ülkelerin Katar’a karşı haksızlıkta bulunduğunu ve bu yüzden uluslararası bir suçun işlendiği görüşünü savunmuştur. Savunmasına ek olarak bir davaya vurgu yaparak Birleşik Arap Emirliklerinde 20 yıldır yaşayan bir Katarlının, bahsedilen ambargolar gerçekleştiğinde; bu vatandaşın herhangi bir geliri, yaşam alanı olmadan ülkesine geri dönmesinin insan haklarına aykırı bir davranış olduğunu belirtmiştir.²⁶

Krizin başladığı günlerde Katar kendisine uygulanan ambargoyu kaldırmak ve uluslararası destek bulmak üzere başta İngiltere olmak üzere müttefiklerinden yardım talep etmiş, blok ülkelerin terörü finanse ettiği gerekçelerine karşılık olarak da Körfez ülkelerinin tümü için terör bağlantılarını ve finansmanını inceleyecek olan bir denetim mekanizması kurulmasını gündeme getirmiştir. Blok ülkelerden BAE bu öneriye olumlu

²⁴ *SputnikNews Türkiye, Teröre Destek Vermekle Suçlanan Katar'dan Yeni Hamle*, 12 Haziran 2017, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201706121028846037-teror-destek-katar-yeni-hamle/> [Erişim Tarihi: 03/03/2018].

²⁵ *Hürriyet, Erdoğan'ın Katar Krizi için Diplomasi Trafiği Sürüyor*, 06 Haziran 2017, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-erdoganin-katar-krizi-icin-diplomasi-trafigi-suruyor-40481962> [Erişim Tarihi: 13/03/2020].

²⁶ *Al Jazeera, Qatar Group Seek Blockade Damages Gulf States*, 11 Haziran 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/06/qatar-group-seek-blockade-damages-gulf-states-170611052533110.html> [Erişim Tarihi: 03/03/2019].

yanıt verirken Suudi Arabistan bu konuda net bir tavır sergileyememiştir. Öte yandan Arap ülkelerinin “Katar’la iş yaparsanız bizimle yapamazsınız” yönündeki tehditleri İngiltere açısından önemli bir husus niteliğindedir.

Nitekim Katar, İngiltere’deki lüks mağazalar zinciri Harrods, bir Katar yatırımı olmakla birlikte bunun yanı sıra Katar, Londra Borsası’nda yüzde 22, finans merkezi Canary Wharf’ta yüzde 50, Barclay’s Bank’da yüzde 6 gibi hisselerin de sahibi konumundadır.

İngiltere açısından büyük bir finans kaynağı olan Katar’dan vazgeçmek hiç de kolay olmayacağı gibi finans çevreleri özellikle de yaklaşan Brexit sonrasında İngiltere’nin bu yatırımlardan vazgeçmesinin imkânsız olduğu yönünde değerlendirmeler yapmaktadır (Yorgancıoğlu 2017).

Krizden 14 gün sonrasında Katar müzakerelere katılma noktasında ambargonun kaldırılmasını şart koşmuş aksi takdirde müzakerelere katılmayacağını bildirmiştir. Buna ek olarak Katar Dışişleri Bakanı; blok ülkelerin Katar’ın iç işlerine karışmalarının söz konusu olamayacağını bunların yalnız Katar’ı ilgilendirdiğini dile getirerek, kriz gerekçesi olarak ortaya atılan El-Cezire’nin başka ülkelerle müzakere konusu edilemeyeceğini dile getirmiştir (Reuters 2017).

Daha önceki başlıklarda da ifade edildiği üzere, Katar’ın ABD ile yaptığı silah anlaşmasının hemen sonrasında ABD’den krizle ilgili olarak krizin belirsizlikler içerdiği ve blok ülkelerin henüz bir talepte bulunmadıkları bunun da bir gizem içerdiği yönünde ki açıklamasından iki gün sonra 13 maddelik talep listesi gündeme gelmiştir. Bu 13 maddeye karşın Katar, 3 Temmuz’da krizde arabuluculuk fonksiyonu üstlenen Kuveyt aracılığı ile cevap vermiş²⁷ ve taleplerin tamamen mesnetsiz, kabul edilemez ve mantık dışı olduklarını dile getirmiştir. 17 Temmuz tarihinde ise ABD istihbaratı, QNA ile alakalı korsanlık faaliyetinin arkasında BAE’nin olduğunu ortaya çıkarmış ve Katar’da buna karşılık uluslararası hukuka başvuracağını dile getirmiştir.

²⁷ SputnikNews Türkiye, *Teröre Destek Vermekle Suçlanan Katar'dan Yeni Hamle*, 12 Haziran 2017, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201706121028846037-teror-destek-katar-yeni-hamle/> [Erişim Tarihi: 24/11/2019].

20 Temmuz 2017 tarihinde ise Katar, Doha'nın terörizm finansmanını engellemeye yönelik önlemleri desteklemek için bir hafta önce ABD ile imzaladığı anlaşmanın içeriğini destekler nitelikte bir adım atarak kendi iç hukuk sisteminde düzenlemeye gitmiş ve terörle mücadele yasalarını değiştirmiştir. Buna karşılık BAE'den yapılan bu düzenlemeyle ilgili olarak "memnuniyet verici" şeklinde bir açıklama gelmiş ve yine bu hamlenin bir sonucu olarak 21 Temmuz'da dönemin ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson bu değişiklikten övgü ile bahsederek ambargonun kaldırılması için blok ülkelere çağrıda bulunmuştur. Yapılan bu değişiklik Avrupa'dan da olumlu tepkiler almış, İngiltere ve İtalya bu değişiklikleri memnuniyetle karşıladıklarını bildirmişlerdir. Katar'ın bu hamlesi kamuoyu oluşturma bağlamında oldukça verimli sonuçlar doğurmuş ancak blok ülkelerin herhangi bir adım atmalarını sağlamamıştır.

Bu seyir, blok ülkelerin Katar'la ilgili fikirlerinin terör kisvesi altında farklı içeriklere sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Aksi durumda, bir müzakere sürecinin başlaması söz konusu olabilirdi.

Krizin 13 maddelik talebine karşın Katar 30 Ekim 2017'de yaptığı açıklamada egemenlik haklarının kırmızıçizgileri olduğunu ve bunu ihlal edecek hiçbir müzakere ve müdahaleye müsaade etmeyeceklerini bildirerek talepler karşısındaki nihai tavrını ortaya koymuştur.²⁸

Yaşanan bu gelişmeler, Katar'ın kriz karşısında özellikle uluslararası arenada ekonomik gücünü kullanarak kendi lehinde bir kamuoyu oluşturduğu ortadadır.

Bununla birlikte, terörle mücadele konusunda attığı adımlar yine uluslararası arenada elini güçlendirmiş ve blok ülkeleri bu konunun içerisine dâhil etme çabası da Suudi Arabistan'ı sessiz kalmaya itmiştir. Suudi Arabistan'ın bu sessizliği Katar'ın bu süreci kendi lehine doğru çevirdiği bir durum olarak görülebilmektedir.

²⁸ *Al Jazeera and News Agencies, Al Jazeera News*, 12 Temmuz 2017, <https://www.aljazeera.com/news/2017/06/arab-states-issue-list-demands-qatar-crisis-170623022133024.html> [Erişim Tarihi: 25/04/2019].

3.4.2 Ekonomik Aksiyomlar

Krizin Katar açısından doğurduğu sonuçlardan hacmi en büyük olanı ekonomik hadiselerdir. Bölgede ve blok ülkeler ile yaptığı ticaretin yanı sıra blok ülkeler üzerinden ulaştırma konusunda öteden beri devam eden faaliyetleri de engellenmiş, kapatılan hava sahaları ve limanlar Katar'ın ticari faaliyetlerini büyük ölçüde aksatmıştır. Katar, blok ülkelerle yüksek hacimlerde ticari faaliyetler yürütmekte iken bu faaliyetlerinden doğan gelirler ve bunlara bağlı yaptığı anlaşmalar tehlikeye girmiştir.

Bu faaliyetlerden birisine örnek olarak (Arslan 2018)'nin Ekonomist'ten aktardığı bir değerlendirme

“Körfezdeki en büyük sigortacı ülke kendi sigortasını da yapmış olmalıydı 2016 yılında BAE'den 30 milyon dolarlık sigorta primi toplayan Katar diplomatik kriz döneminde bu anlaşmanın iptal edilmesinden dolayı bu gelirden mahrum olmuştur. Katar sigortanın hisse senedi fiyatları yüzde 30 düşüş yaşamıştır. Buna bağlı olarak Katar'ın bu ve benzeri örneklerle ekonomik anlamda zarara uğrayacağı açıktır. Her ne kadar Katar ekonomisi piyasalara 39 milyar dolar likit aktararak krizin etkilerini hafifletme imkanına sahip olsa da bu çaba büyük maliyetler doğurabilecektir. Özellikle turizm alanında körfez ülkelerinden gelen turist oranında yüzde 70'lik düşüş söz konusu olmuş buna karşılık otellerde doluluk oranı da yüzde 10 azalmıştır”

Şeklinde olmuştur.

Öte yandan ithalat ve ihracatta da krizin etkileri fiyatlar düzeyinde etkisini gösterecektir. Çok opsiyonlu ithalat ve ihracat politikası izleyen Katar'ın tek kara sınırı Suudi Arabistan ile olup krizde Suudi Arabistan bu erişimi de kapatmıştır. Bu sebeple alternatif rotalar oluşturmak zorunda kalan Katar için yeni rotalar zaman kaybı ve taşımacılık maliyeti getireceğinden fiyatlara da doğrudan yansımaya sebep olacaktır. Daha önce ifade edildiği üzere İran ve Türkiye Katar'ın gıda konusunda ki ihtiyacını ivedilikle karşılamış olsalar da lojistik bakımından bu temin yolu öncekilere göre daha maliyetli olmaktadır. (Atkinson 2017), krizin Katar'ın gıda temini noktasında krizin sonuçlarına değinmiş ve kriz öncesi mevcut durumun blok ülkelerle ilişkisini ortaya koymuştur.

Katar gıda temininin yaklaşık yüzde 40'ını Suudi Arabistan üzerinden karayolu ile yapmakta iken bu temin şimdi hava ve deniz yolu ile yapılmak zorunda olup fiyatlara ve dolayısıyla enflasyona yansımaya sebep olacaktır. Öte yandan, Katar vatandaşları arasında daha

yoksul olan kesimin gıda temini için Suudi Arabistan'a geçişleri söz konusu iken kriz sonrasında kapanan giriş – çıkış nedeniyle bu imkân da ortadan kalkmış ve bu kitle için ayrı bir maliyet gündeme gelmiştir. Ancak Katar, krizin ardından bölgede kendi limanını inşa ederek bu konudaki dışa bağımlılığını sonlandırmıştır. Kriz öncesinde BAE'nin Jebel Ali limanını yoğunlukla kullanan Katar, kriz sonrasında bu limana sağladığı gelirlerden BAE mahrum kalmıştır. Öte yandan Suudi Arabistan'ın da Süveyş Kanalı'nın güneyinde bir liman inşa ettiriyor olmasına bağlı olarak Jebel Ali limanı ciddi zarar görecektir. Ayrıca, Katar lojistik şirketi BAE'deki üssünü bloğa katılmayan Umman'a taşımış ve bu ülkeyle ticareti yüzde 2000 oranında büyümüştür.

Bu gelişmeler, krizin BAE tarafındaki zararlarını net olarak ortaya koymakta ve geçen zaman içerisinde bu zararlar BAE ekonomisini etkileyebilecek bir görünüm sergilemektedir.

Havacılık alanında Katar, dünyanın en büyük havayollarından birine sahiptir. Qatar Airways, gerek Körfez bölgesinde ve gerekse diğer ülkelere yoğun uçuşlar düzenleyen bir hava ağına sahip olmakla birlikte bu uçuşlarda en kısa rota blok ülkelerin hava sahalarından geçmektedir. Blok ülkelerin hava sahalarını ve giriş çıkışları kapatmasına bağlı olarak Katar'ın bu ülkelere yaptığı günlük onlarca uçuş iptal olmuştur. Bunun yanı sıra İran üzerinden yaptığı uçuşlarda da Avrupa rotaları ortalama iki saat daha uzamıştır ve bu fark hem biletler açısından maliyet oluşturmuş hem de müşterilerinin daha kısa uçuş imkânı olan havayollarını tercih etmeleri ihtimalini ortaya çıkarmıştır (Atkinson 2017). Katar'ın bu konuda hâlihazırda yapabileceği bir şey olmadığı görülmekle birlikte krizin sonlanacağı zamana kadar Qatar Airways'in krizden oldukça zarar göreceği açıktır. Ancak buna karşılık Qatar Airways, İtalyan Meridiana'nın yüzde 49 hissesini satın alarak yeni bir yatırım yapmış ve önüne çıkan engelleri önemli ölçüde hafifletebilmiştir.

Katar'ın krizden etkilenen diğer sektörleri ise inşaat ve altyapı olmuştur. Devam etmekte olan metro projesi, tıp bölgesi ve 2022 Dünya Kupası için inşası süren sekiz adet stadyum projesi krizden etkilenenecektir. Katar'ın inşaat malzemeleri temini deniz ve karayoluyla yapılmakta olup krizin kapattığı Suudi Arabistan karayolu bu temini büyük sekteye uğratacaktır. İnşaat malzemelerinin temininde yaşanabilecek gecikmeler dolayısıyla maliyetlere ve zamana yansıtacağından Katar açısından bu durum problem olma potansiyeline sahiptir. Öte yandan, giriş çıkışların yasaklanmasına bağlı olarak inşaat

sektöründe çalışan blok ülke vatandaşları Katar'a giremeyeceklerinden personel temini noktasında da ciddi bir sorun oluşabilecektir. Bu noktada Mısırlı 180 bin civarında tıp ve inşaat sektörü çalışanın varlığı söz konusu olup Mısır'ın giriş çıkışlara yasak koyması halinde hem çalışanlar hem de Katar açısından önemli bir sorun gündeme gelecektir (Atkinson 2017). Bu sorun, aşılabılır nitelikte olsa da zamana ihtiyaç duyacak ve geçen zaman içerisinde Katar için ekonomik zararlar gündeme gelecektir. Nitekim Libya'nın inşası döneminde Türkiye'den giden on binlerce işçi örneği Katar için de bir çözüm örneği teşkil etmektedir.

3.4.3 Askeri Aksiyomlar

Katar ekonomik işbirliklerindeki çeşitliliği askeri alanda da sergilemektedir. Bu bağlamda, İran, Türkiye, ABD ve İngiltere ile işbirlikleri bulunup bu işbirlikleri anılan ülkeler açısından Katar'ı önemli bir konuma taşımaktadır. Krizin başlangıcıyla birlikte Katar'ın attığı adımlar içerisinde gündem oluşturanlardan biri Türk Askeri'nin bölgeye davet edilmesi olmuştur.

O gün için hali hazırda var olan Türk Askeri varlığı 2015 yılında konuşlandırılmış olan 94 asker ve teçhizattan ibaret olup kriz sonrasında bu rakamın 500-600 gibi rakamlar seviyesinde olması öngörülmüştür. Katar'ın bu hamlesi blok ülkelerinin talep listesinde de karşılık bulmuş ve ülkedeki Türk Askeri'nin varlığının sonlandırılması talep edilmiştir. Ancak bu hususa ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan net bir tavırla, bunun ancak Katar'ın istemesi halinde mümkün olacağını aksi durumda Türkiye'nin askeri varlığı ile Katar'ın yanında olacağını bildirmesi bu konuda oluşan çatlak sesleri de kısmıştır. İki ülke arasında krizden hemen iki gün sonra yapılan anlaşmayı takiben 22 Haziran'da Katar'a 23 Türk Askeri ve 5 zırhlı araç sevki gerçekleştirilmiş ve 18-19 Temmuz tarihlerinde mevcutlara ek olarak 199 askeri personel ve iki fırtına obüsü dâhil edilmiştir (Orsam 2017, ss. 32-33).

Katar askeri anlamda ikinci adımını da ABD ile birlikte atmıştır. Hali hazırda ABD'nin 2003 yılında Suudi Arabistan'dan taşınan CENTCOM merkezi bölgede bulunmaktadır. Bu üs, ABD açısından değerlidir ve olası İran müdahalesinde stratejik olarak büyük bir öneme sahiptir. Bu durum ABD'nin askeri müdahaleler noktasında Katar'ı destekleyeceğine bir kanıt olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan Katar, ABD'den kriz

sürecinde 12 milyar dolarlık savaş uçağı satın alarak hem ABD'nin bölgedeki amacını gerçekleştirmesine yardımcı olmuş hem de ABD'yi bu hamle ile müttefik konumuna taşıyabilmiştir. Nitekim daha öncede ifade edildiği gibi Katar'ın bu hamlesiyle birlikte ABD tarafından Katar lehine açıklamalar gelmeye başlamıştır (Dorsey 2017).

Katar kriz sürecinde önemli bir askeri hamleyi de İngiltere üzerinden yapmıştır. 17 Eylül'de iki ülke arasında ortak savunma anlaşması imzalanmış ve Katar İngiltere'den 24 adet Typhoon savaş uçağı satın almıştır. İngiltere bu anlaşmayı son on yılın en büyüğü olarak lanse etmek suretiyle memnuniyetini dile getirmiştir.²⁹

Süreçte yaşanan bu gelişmeler, Katar'ın ekonomik gücünün krizi aşmasındaki önemini ortaya koymaktadır. Nitekim yüksek maliyetler doğurmuş olsa da Katar, hem güvenliğini satın almış hem de ekonomisi açısından sorun teşkil edebilecek hususlar için uzun vade yatırımlarını kısa sürede yapabilmiştir.

²⁹ Gov.uk, *Defence Secretary in Doha as multi-billion pound jet contract with Qatar is signed*, 2017, <https://www.gov.uk/government/news/defence-secretary-in-doha-as-multi-billion-pound-jet-contract-with-qatar-is-signed> [Erişim Tarihi: 02/02/2019].

4. KRİZ SONRASI TÜRKİYE ARAP İLİŞKİLERİ

Türkiye, Katar ile sembolik düzeyde olan askeri işbirliğini kriz sonrası oluşan ortamda stratejik boyuta taşıyarak, yüz yıldan daha fazla bir süre önce geri çekildiği coğrafyaya, bu sefer bir stratejik ortak olarak geri dönmüş, Katar'a verdiği destekle aslında körfezin istikrarına da önemli bir katkıda bulunmuştur. Bundan sonraki süreçte bölgede Türkiye hesaplanmadan yeni bir oyunun kurulması zor gözükmektedir. Bu sebeple, Katar Krizi öncesinde, sırasında ve sonrasında Türkiye'nin, taraf ülkeleri ile olan ilişkileri önem arz etmektedir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde Türkiye'nin, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Mısır ve Bahreyn ile olan ilişkilerinin yanı sıra bu ülkelerin üye olduğu transnasyonel aktörler olan uluslararası örgütlerden; Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü ile Türkiye'nin ilişkileri araştırılmıştır.

4.1 TÜRKİYE – BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ İLİŞKİLERİ

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Arap Körfezi'nin batı merkezi kıyısında yer alan yedi bağımsız devlete sahip, kuzeyinde Basra Körfezi ile batısında Suudi Arabistan, doğusunda ise Umman ve Umman Körfezi ile sınır komşusu olan bir federasyondur. 83.600 km² yüz ölçümünde yaşayan yaklaşık 9,5 milyon nüfusa sahiptir ve başkenti Abu Dabi'dir.³⁰

Hâkimiyeti Portekiz'den alan İngilizler 17. yüzyıldan itibaren bölgenin hâkimi olmuşlardır. 1853 yılında Denizlerde Kalıcı Ateşkes Antlaşması ile bölgeye Ateşkes Kıyısı adı verilmiştir. Bu antlaşma İngilizlerin korsan olarak gördüğü Kavasim ve Vehhabiler kabilelerinin saldırıları sonucu zorla kabul ettirdiği 1820 Genel Barış Antlaşması sonrasında yapılmıştır. 1971 yılında İngilizlerin bölgeden çekilmesi üzerine Abu Dhabi, Dubai, Acmen, Fuceyra, Re'sü El Hayme, Eş Şarika ve Ummu El Gayevin

³⁰ Sesric, Bilgi İşlem Departmanı BAE, Rakamlarla İİT Üye Ülkeleri, 2018, http://www.sesric.org/cif.php?c_code=56 [Erişim Tarihi: 10/08/2019].

isimli emirliklerin katılımıyla kurulmuştur. Bahreyn ve Katar bağımsız kalmayı tercih ederek federasyona katılmamışlardır (Akarcılı ve Tontuş 2016).

Petrol ve doğalgaz kaynakları BAE'nin sahip olduğu en önemli kaynaklardır ve rakamlar itibariyle rezerv konusunda OPEC ülkeleri arasında beşinci sıradadır. Bu rezervlerin tamamına yakın çoğunluğunu Abu Dabi karşılamaktadır. Ülkedeki petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 95'i Abu Dabi'den çıkarılmaktadır (Akarcılı ve Tontuş 2016).

BAE ekonomi konusundaki gelişmelerine devam ederken, gelişmeleri sağlayan projeler ve yatırımlar genellikle iki emirliğinde yoğunluk göstermektedir, Dubai ve Abu Dabi. Petrol konusundaki zenginliklerini yenilenebilir enerji liderliğine dönüşmesi gibi bir oluşumu da başlatan körfez ülkesi, kendine koyduğu vizyonlar ile bunu göstermektedir. 2007 yılında hükümet tarafından açıklanan hedeflerden biri buna örnektir: *Abu Dabi Ekonomik Vizyonu 2030* (Tok M. E. ve diğ. 2014).

BAE kurulduğundan beri Devlet Başkanı Abu Dabi Emiri, Başbakan ise Dubai Emiri olmuştur. Dış politika ve güvenlik gibi konular genellikle Abu Dabi Emirliği bünyesindedir. Devlet Başkanı, yasama ve yürütme yetkisine de sahiptir.³¹

Mevcut hükümetin 2010 yılında hedeflediği 2021 vizyonu ise BAE'yi dünyanın en iyi ekonomiye sahip ülkelerinden birine dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu vizyona göre, vatandaşların dayanışmasını, ulusal mirasa ve İslami değerlere dayalı sosyo-ekonomik çevreye katılarak sorumluluk almalarını sağlamak ilk hedef olmuştur. Emirliklerin dengeli bir şekilde gelişmesi için birliktelik sağlanması ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olması, bu sayede de vatandaşların refahının sağlanması belirlenen vizyonun diğer unsurlarıdır.³²

³¹ *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Bileşik Arap Emirlikleri'nin Siyasi Görünümü*, 2018, <http://www.mfa.gov.tr/birlesik-arap-emirlikleri-siyasi-gorunumu.tr.mfa> [Erişim Tarihi: 04/08/2020].

³² *The Official Portal of the UAE Government*, 2018, <https://www.government.ae> [Erişim Tarihi: 04/08/2020].

4.1.1 Ekonomik ve Siyasi İlişkiler

BAE uzun yıllardan beri Türkiye'nin KİK üyesi ülkeler arasında en fazla ticaret yaptığı ülke konumunda olmuştur. BAE genç nüfus potansiyeli ve turizm ülkesi olması dolayısıyla olağanüstü bir tüketim potansiyeline sahiptir. Türkiye bu potansiyeli değerlendirmeye çalışsa da genel olarak diğer ülkelerle olduğu gibi BAE de ticarete önceliği daha yakın ülkelere ya da gelişmiş ülkelere vermektedir. Büyük bir artış trendi içinde olan Türkiye – BAE ilişkileri Katar Krizinin yaşandığı 2017 yılında 14.7 milyar dolarla rekor düzeye çıkmış ve bu rakam üzerinden krizin diğer KİK ülkeleri ile ekonomik ilişkileri etkilenmediğine dair çıkarımlar yapılmıştır. Ancak 2018 yılına gelindiğinde krize en fazla tepkiyi Birleşik Arap Emirlikleri'nin verdiği dış ticaret verilerindeki düşüşten açık bir şekilde görülmüştür. 2017 yılında 14 milyar doları aşan dış ticaret hacmi 2018 yılında 7 milyar dolar civarında gerçekleşmiş ve yarı yarıya bir düşüşle karşılaşmıştır. 2017 yılında en fazla ihracat yapılan ülkeler arasında 3. sırada yer alan BAE 2018 yılında 14. sıraya gerilemiştir.³³

Türkiye'nin BAE ile olan ikili ticaretinde ihracatta; kıymetli taşlar/metaller hava taşıtları aksam ve parçaları, petrol ürünleri ile makineler ve elektrikli cihazlar ve demir çelik ilk sıralarda yer almaktadır. Ancak tüm bu ihracat verileri arasında en fazla dikkat çeken kalem altın ihracatı olmuştur. BAE'ye yapılan 2017 yılı ihracatının ürün bazında yüzde 73'ünü, işlenmemiş altın ve mücevherat oluşturmuştur. Bu kalem sadece ihracattaki bu yüksek oranla değil ithalatı da bu orana yakın bir değer olması ile aşırı dikkat çekmiştir. Türkiye'nin BAE'den yaptığı 2017 yılı ithalatında işlenmemiş (külçe) altın ilk sırada olup yüzde 89'luk pay almıştır. 2017 yılında 5.398.816 milyar dolarlık işlenmemiş altın ihraç edilirken bu orana çok yakın bir miktarda aynı kalemdaki altın ithal edilmiştir.³⁴

³³ *Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Türkiye ile Ticaret*, 26 Mart 2019, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/bae/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> [Erişim Tarihi: 04/08/2020].

³⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Türkiye ile Ticaret*, 26 Mart 2019, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/bae/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> [Erişim Tarihi: 04/08/2020].

4.2 TÜRKİYE – SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

Dünya üzerindeki en büyük yarım ada olan Arap Yarımadasının yaklaşık yüzde 80'lik bölümünü kapsayan Suudi Arabistan, kuzeyinde Ürdün, Irak ve Kuveyt, güneyinde Yemen ve Umman, doğusunda BAE, Bahreyn ve Katar ile sınır komşusu olan bir Arap ülkesidir (Atasoy 2010, ss. 459-460).

Suudi Arabistan son yıllarda batıyı model almış, yaptığı ticaretleri, aldığı kararları hatta harcadığı paraları kamu diplomasisi enstrümanı olarak kullanmaya başlamıştır. Suudi Arabistan son yıllarda özellikle batı kamuoyunu dikkate alarak bir imaj düzeltme faaliyetine başlamış, askeri harcamalarını arttırarak ABD yönetimini yanına çekmeye çalışmış, bunun dışında kadınlara yeni haklar vermek, ülkeyi NEOM projesi gibi projelerle turizme açmak ve görüntüde geleneksel yapıyı değiştirmeye çalışmak gibi yaklaşımlarla dünya kamuoyuna yeni ve daha dünyaya açık bir sosyal – siyasal dönüşüm hedeflediği algısı sunmaya çalışmıştır.

Suudi Arabistan'ın Katar ile arasında yaşanan sorunları sadece yakın tarih ile bağdaştırılmamalıdır. Suud ailesinin Vehabilik üzerinden Körfez'e güç ve hükmetme politikasına Katar her zaman mesafeli yaklaşmıştır. Suudi Arabistan bölge patronluğu sevdasına, her zaman karşı gelen Katar, aynı süreçlerde iki ülkenin de İngilizlerine himayesine girmesi ile resmi anlamda da eşitlenmesi, Suudi Arabistan'ın istediği hegemonyayı bir türlü kuramamasına sebep olmuştur. Daha sonrasında sırayla devam eden İngiltere ve ABD ile yapılan denge siyasetleri sayesinde de Suudi Arabistan istediği hâkimiyeti sağlayamamıştır.³⁵

Krizin başladığı tarih olarak bilinen 5 Haziran 2017, olayların aslında başladığı değil, ayyuka çıktığının tarihi olmuştur.

³⁵ *Strateji ve Düşünce Analiz Merkezi, Katar Krizi ve Bölgesel Güç Dengeleri*, 13 Haziran 2017, <http://sdam.org.tr/haber/90-katar-krizi-ve-bolgesel-guc-dengeleri/> [Erişim Tarihi: 03/03/2018].

4.2.1 Ekonomik ve Siyasi İlişkiler

Türkiye'nin KİK üyesi ülkeler arasında en köklü ticari geçmişe sahip olduğu Suudi Arabistan ile ticaret dengesinde fazla verilen ilk yıl 1985'tir. Bu dönemden itibaren Suudi Arabistan Türkiye için önemli bir ticari ortak olmuştur. Türkiye'nin toplam ihracatında önemli yere sahip Suudi Arabistan toplam ithalatında da büyük bir paya sahiptir. 2017 yılı verilerine göre bu iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 4.8 milyar dolardır ve 2.7 milyar dolarlık ihracata karşılık 2.1 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir.³⁶ Suudi Arabistan pazarına Türkiye ihracatında önemli ürünler arasında dokunmuş halılar ve yer kaplamaları; mobilyalar ile aksam ve parçaları; yontulmaya ve inşaata elverişli taşlar; elektrik transformatörleri gibi inşaat ve gayrimenkul sektörü ile ilişkili ürünler önemli yere sahiptir. Diğer önemli ihraç ürünleri ise petrol yağları, unlu gıda mamulleri, kadın takım elbiseleri, turuncgiller, çikolata ve kakao içeren gıdalar ve tütün ürünleridir. Türkiye genel olarak bu ülkeden başta propilen olmak üzere etilen polimerleri, petrol yağları gibi hidrokarbon temelli ürünler ithal etmektedir.

Tablo 4.2: Türkiye – Suudi Arabistan dış ticaret rakamları (1.000 USD)

Yıl	İhracat	İthalat
2008	2.201.875	909.917
2009	1.768.216	776.784
2010	2.217.646	1.380.601
2011	2.764.476	2.001.529
2012	3.676.612	2.171.043
2013	3.191.482	2.014.870
2014	3.047.132	2.343.144
2015	3.472.514	2.117.220
2016	3.174.081	1.835.229
2017	2.734.522	2.110.161
2018	2.632.039	2.318.411

Kaynak: TÜİK 2019³⁷

³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Türkiye ile Ticaret, 06 Mayıs 2019, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/suudi-arabistan/genel-bilgiler> [Erişim Tarihi: 10/08/2019].

³⁷ Türkiye – Suudi Arabistan dış ticaret rakamları, Türkiye İstatistik Kurumu, 03 Mart 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104> [Erişim Tarihi: 02/06/2020].

Veriler dikkate alındığında 2010 itibariyle ticaret miktarlarının stabil seviyede seyrettiğini söylemek mümkün olmaktadır. Bununla birlikte 2017 yılında bir önceki yıla göre ihracatta düşüş yaşanmakla birlikte ithalatta artış kaydedilmiştir. Kriz sonrası dönem olarak 2018 yılı rakamları incelendiğinde ise bir önceki yıla göre kriz etkisinde bir farklılaşma olmadığını söylemek mümkün olmaktadır. Diğer bir ifadeyle Katar Krizinin Suudi Arabistan ile Türkiye dış ticaretine etkisi görülmemektedir.

Ancak bu noktada Suudi Arabistan'ın Türkiye ekonomisi açısından önemli bir ortak olduğu söylenebilmektedir. Buna bağlı olarak da kriz sürecinde Türkiye, bu ülke ile ilişkilerini Cumhurbaşkanı nezdinde sağlıklı bir biçimde yönetmiş, Katar ile münasebetlerini geliştirirken Suudi Arabistan ile olan ilişkilerine de zarar vermemiştir. İlişkilere asıl zararı getiren hadise 2020 yılında yaşanan Cemal Kaşıkçı olayı olmuştur.

4.3 TÜRKİYE – MİSİR İLİŞKİLERİ

Mısır, bulunduğu coğrafik konum itibariyle, batısında Libya, güneyinde Sudan, Kuzeydoğusunda İsrail, doğusunda ise Kızıldeniz ile sınır komşusu olan Dünya Bankası verilerine göre yaklaşık 98 milyon nüfusa sahip, başkenti Kahire ve resmi adı Mısır Arap Cumhuriyeti olan bir Arap ülkesidir.

Mısır, Afrika kıtasının kuzeydoğusunda bulunan, dünya üzerindeki en eski uygarlıklardan biridir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da kuvvetli siyasi ilişkiler kuran Mısır, jeopolitik önemini arttırmıştır. Mısır, bu süreçlerde birçok kez Arap devletlerini İsrail'e karşı savaşa sokmuş fakat 1979 yılında da aynı ülkeyle barış yapan ilk devlet olmuştur (Holt 2018).

Mısır aynı zamanda İslam dünyasının en eski ve yaygın siyasal İslami hareketi olan Müslüman Kardeşler cemaatinin doğduğu ülkedir. 1928 yılında İsmailiye kentinde kurulan ve resmi adı İhvanı Müslimin Topluluğu (Jamaat al Ikhwan al Muslimin) olan batı karşıtı düşünceye sahip bir teşkilattır. Kuruluşundan itibaren ülke dışına da yayılmaya başlamıştır, hem Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde, hem de Avrupa'da birçok

şube açılmış, örgütlenme sağlanmıştır. Buna örnek olarak Filistin’de İslami Direniş Hareketi (Hamas) ismiyle siyasi parti kurulması verilebilir (Ülger 2016).

Arap Baharında problemleri çözemeyip olayın iç savaş boyutlarına kadar ulaştığı, sıkıntılı durumlar yaşayan ülkelerden biri Mısır’dır. Ülkenin başbakanı Hüsnü Mübarek, ayaklanmaların sonunda görevini devretmiştir. Mübarek’in ardından Muhammed Mursi liderliğindeki Müslüman Kardeşler’in Özgürlük ve Adalet Partisi iktidar olmuştur. 2012 seçimlerinden sadece bir sene sonra da ordu, Mursi’nin koltuğunu devralarak yönetime el koymuştur. Mursi döneminde Savunma Bakanlığı yapan Sissi, darbeden sonra ülkenin iktidarını ele geçirmiştir (Özülker 2017).

Ortadoğu’da devlet başkanı seçilmiş ilk Müslüman Kardeş üyesi Muhammed Mursi’nin yapılan darbeden sonra tutuklanması ve Müslüman Kardeşlerin terör örgütü ilan edilmesi, çoğu yoruma göre Müslüman Kardeşlerin bu mücadeleden yenik ayrıldığı ve artık toparlanmasının zor olduğudur. Bu süreçlerde BAE ve Suudi Arabistan’ın da Müslüman Kardeşler’e cephe alması ve yapılan darbeden sonra askeri Sisi yönetimine destek için milyarlarca dolar yardım sözü verilmesi Müslüman Kardeşler’in sadece darbe yönetimine yenilmediğini göstermiştir (Steinberg 2014).

Sisi komutasındaki Mısır ordusu, Mursi iktidarına karşı yaptığı darbeden sonra Müslüman Kardeşlerin artık eskisi gibi olamayacağı görüşünün yanı sıra varlığını dahi sürdüremeyeceği düşüncesi hâkim olmuştur fakat buradaki asıl soru işareti darbeden önce danışıldığı muhtemel olan Suudi Arabistan ve BAE hükümetinin darbeden sonra aleni bir şekilde ordu hâkimiyetindeki Mısır’a milyarlarca dolar yardım etmesi olmuştur. Müslüman Kardeşler ile yıldızı barışmayan BAE ve Suudlar, Mısır darbesi sonrası Sisi ile arası iyi ve Katar krizinde başı çeken ülkeler olmuşlardır (Steinberg 2014).

4.3.1 Ekonomik ve Siyasi İlişkiler

Arap Baharı sonrasında Mısır’da seçimlerle yönetime gelen Mursi döneminde Türkiye – Mısır ilişkilerinde çok iyi bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ancak bu durum yalnızca bir yıl kadar sürebilmiştir. Bu bir yıllık süre içerisinde bu iki ülke ticari ilişkilerinde Türkiye’nin Mısır’a ihracatı ivme kazanmıştır.

Tablo 2 verilerinden hareketle 2005 – 2012 döneminde yükseliş sergileyen rakamlar 2012 yılında maksimum seviyeye ulaşmış ancak sonrasında Mısır’da yaşanan darbe ile ihracat miktarları düşüş kaydetmiştir. Bununla birlikte dikkat çekici olan durum ise ithalatın 2013’te artış sergilemesi ve kriz yılı itibarıyla hem ithalat hem de ihracatta artış olmasıdır.

Tablo 4.3: Türkiye – Mısır dış ticaret rakamları (1.000 USD)

Yıl	İhracat	İthalat
2007	902.703	652.988
2008	1.426.450	886.632
2009	2.599.030	641.552
2010	2.250.577	926.476
2011	2.759.311	1.382.216
2012	3.679.195	1.342.051
2013	3.200.362	1.628.868
2014	3.297.538	1.434.472
2015	3.124.876	1.215.905
2016	2.732.976	1.443.397
2017	2.360.737	1.997.503
2018	3.053.572	2.190.937

Kaynak: TÜİK 2019³⁸

³⁸ Türkiye – Mısır dış ticaret rakamları, Türkiye İstatistik Kurumu, 03 Mart 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104> [Erişim Tarihi: 02/06/2020].

4.4 TÜRKİYE – BAHREYN İLİŞKİLERİ

15 Ağustos 1971 yılında bağımsızlığını ilan ederek kurulan ve anayasal monarşi hükümeti ile yönetilen Bahreyn Krallığı yaklaşık 800 km² alana sahip, başkenti Manama olan bir körfez ülkesidir.³⁹

Bahreyn, Suudi Arabistan ve Katar'ın arasında 33 adadan oluşan bir takımadadır. Kelime anlamı “iki denizin arasında” olan Bahreyn, bölgesinde önemli bir ekonomik ve finansal merkez olarak görülmektedir.⁴⁰

Bahreyn'de devletin başında, Devlet Başkanı sıfatı ile Kral Hamed bin İsa el-Halife bulunmaktadır. Kral; başbakanı atama, görevden çekme gibi yetkilerinin yanı sıra anayasayı da değiştirebilmektedir. Ulusal Meclis adında meclise sahip olan körfez ülkesi, Şura Konseyi ve Temsilciler Meclisi olarak iki ayrı kolda çalışmaktadır. Şura Konseyi kral tarafından, Temsilciler Meclisi ise halk tarafından seçilen 40'ar üyeye sahiptir ve alınacak kararlar ya da çıkarılacak yasalarla alakalı yaşanabilecek oyların eşitliği durumunda Temsilciler Meclisi Başkanı'nın oyunun geçerli olmaktadır.⁴¹

Katar ile diplomatik ilişkilerini kesen ülkelerin başında olan Bahreyn, Dışişleri Bakanlığınca kendi menfaatlerini korumak için her ihtimali değerlendireceklerini ve ne gerekiyorsa yapabileceklerini belirterek oldukça sert bir açıklama yapmıştır. Aynı zamanda krizin başlamasıyla birlikte Bahreyn Kralı yaptığı ziyaretler ve açıklamalarıyla tansiyonu oldukça yükseltmiştir. Önce Kral Selman daha sonra da Sisi ile görüşerek Katar'ın terörizmi desteklediğini, Arap birliğini bozduğunu ve İran ile birlikte bölgeyi tehdit ettiği iddialarını yenilemiştir (Gümüş 2017).

³⁹ *Kingdom of Bahrain eGovernment Portal, About Bahrain*, 12 Ekim 2018, <https://www.bahrain.bh> [Erişim Tarihi: 02/02/2019].

⁴⁰ *About the Kingdom of Bahrain, The Bahrain Authority for Culture and Antiquities - Kingdom of Bahrain*, 2015, <http://culture.gov.bh/en/> [Erişim Tarihi: 24/11/2019].

⁴¹ *T.C Dışişleri Bakanlığı, Bahreyn'in Siyasi Görünümü*, 2018, <http://www.mfa.gov.tr/bahreyn-siyasi-gorunumu.tr.mfa> [Erişim Tarihi: 10/08/2019].

4.4.1 Ekonomik ve Siyasi İlişkiler

Bahreyn'in Türkiye ekonomisindeki yeri uzun yıllar boyunca çok düşük hacimlerde olmuş olup 2008 yılında hükümet nezdinde yapılan görüşmeler ve geliştirilen ikili ilişkiler neticesinde 35-40 milyon dolarlar seviyesindeki ihracat 308 milyon dolara ulaşmıştır. Ancak, bu ikili ticaret her ne kadar 2008 öncesi duruma dönmese de bir ivme kazanamamış ve iki dönem ortalamaları seviyelerinde seyrine devam etmiştir. Arap Baharı ile düşüş yaşanan ticaret 2015 itibariyle rakamsal bazda artış sergilemektedir. Kriz döneminde 227 milyon dolarlar seviyesinde olan ihracata karşılık 186 milyon dolarlık bir ithalat söz konusudur. Ayrıca, Katar Krizi'nden sonraki yıl için bu rakamlar değerlendirildiğinde ihracatta yaklaşık yüzde 30 seviyesinde bir artış gözlenirken ithalatta herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır.⁴²

Bahreyn ve Türkiye arasındaki ilişki ticari bir mahiyetten ziyade finansal anlamda derinlik arz etmektedir. Bahreyn'deki 11 Türk bankasının 35 milyar dolarlık bilançosu, bu ülkenin 260 milyar dolarlık bankacılık sektörünün yaklaşık yüzde 14'üne karşılık gelmektedir. Buna karşılık Türkiye'de, 18 adet Bahreyn menşeli kurum finans sektöründe faaliyet göstermektedir.⁴³

⁴² *Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Türkiye ile Ticaret*, 12 Mart 2019, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/bahreyn/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> [Erişim Tarihi: 04/08/2020].

⁴³ *Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Türkiye ile Ticaret*, 12 Mart 2019, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/bahreyn/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> [Erişim Tarihi: 03/06/2019].

Tablo 4.4: Türkiye – Bahreyn dış ticaret rakamları (1.000 USD)

Yıl	İhracat	İthalat
2007	76,651	119.423
2008	308,220	95.516
2009	113,628	24.289
2010	172.024	71.682
2011	160.418	111.454
2012	208,520	158.922
2013	199,065	172.478
2014	204,085	294.342
2015	225,295	104.471
2016	193,281	172.780
2017	227,469	186.751
2018	298,682	186.842

Kaynak: TÜİK, 2019⁴⁴

Tablo 3 verilerinden hareketle Bahreyn'in Türkiye'den ihracatının 2011'de bir önceki yıla göre düşüşe geçmiş ancak sonraki yıllarda az bir miktarda yükselişe geçmiştir. 2018 yılında ise ihracat 298, ithalat 186 milyon dolara ulaşmıştır. Bu bağlamda kriz sonrası Türkiye – Bahreyn ticari ilişkilerinin etkilenmediğini söylemek mümkün olmaktadır.

Türkiye'nin 2017 yılında Bahreyn'e olan ihracatı 227.3 milyon dolar, Bahreyn'den ithalatı 186.8 milyon dolar, toplam ticaret hacmi 414.1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.⁴⁵

Türkiye, Bahreyn ile giderek artan oranda bir ticaret hacmine sahip olsa da Bahreyn piyasasının küçüklüğü göz önüne alındığında bu ülkenin ilerleyen yıllarda da Türkiye'nin dış ticaretinde küçük bir paya sahip olacağı öngörülebilir. Türkiye'nin bu ülke ile dış ticareti bazı yıllarda negatif olarak gerçekleşmiştir. Türkiye açısından ihracatta ilk sırada tütün ve tütün ürünleri yer alırken bu kalemi elektrikli transformatörler, dokunmuş mensucat, demir çelikten çubuklar, mobilyalar gibi diğer kalemler takip etmiş, ithalatta

⁴⁴ Türkiye – Bahreyn dış ticaret rakamları, Türkiye İstatistik Kurumu, 03 Mart 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104> [Erişim Tarihi: 02/06/2020].

⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Türkiye ile Ticaret, 12 Mart 2019, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/bahreyn/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> [Erişim Tarihi: 28/06/2019].

ise petrol yağları, işlenmemiş alüminyum, alüminyum teller gibi kalemler öncelikli yer tutmuştur.

4.5 TÜRKİYE İLE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Örgütler, uluslararası sistemde neredeyse devletler kadar etkin ve uluslararası ilişkiler yönünde yadsınamayacak derecede önemli aktörlerdir.

Dünya gündemine ve siyasi tarihe Katar Krizi olarak adını yazdıran gelişmeleri anlamak için bahsi geçen ülkelerin, birbirleri arasında olan anlaşmaları, kuruluşları, konseyleri de anlamak gerekmektedir. Barış ve adalet, huzur ve refah gibi kavramlar çerçevesinde vizyonlar belirlenen örgütlerin yapısı, ülkeler arasındaki işbirliklerinin ne durumda olduğu ve bunların krizi ne şekilde etkilediği, aynı zamanda kriz ile alakalı atılan adımları gibi konuların incelenmesi gerekmektedir.

Ülkeler arasındaki ekonomik işbirliklerinin sağlandığı uluslararası örgütler, aslında bir güven ortamının oluştuğu, ikili ilişkilerinin geliştirildiği platformlardır. Ortak amaçların, ortak çıkarların edinildiği görüşmeler sonucunda kazan – kazan stratejisinin sağlanması uluslararası örgütlerin ana payelerinden biri olmuştur.

Günümüz dünyasında uluslararası ilişkiler ve siyaseti etkileyen tek aktör sadece devletler değildir. Uluslararası örgütler, transnasyonel aktörler gibi sistemi oluşturan önemli yapılar vardır. Uluslararası örgütler, uluslararası sahneyi ele alan bir aktördür. Kitleleri harekete geçiren küresel düzendeki ana arenalardır (Nussipov 2018).

Uluslararası örgütler, otoritenin meşruiyeti ve bilginin kontrol edilebilmesi gibi iki sebepten dolayı var edildiği devlet veya devletlerden bağımsız olarak özerk bir yapıya sahip olurlar. Sosyal bilimlerde uluslararası örgütler ile alakalı iki teori bulunmaktadır. Bunların ilki ekonomik bir araç olduğu, diğeri de sosyolojik bir konu olduğudur (Barnett ve Finnemore 1999).

Katar Krizi ile bağlantılı olan ülkelerin içerisinde bulunduğu en önemli örgütler, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü'dür.

4.5.1 Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi İle İlişkiler

Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK); Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Umman, Katar ve Kuveyt'in 4 Şubat 1981 tarihinde toplanan Dışişleri Bakanlarının, oluşumuna karar verilmesiyle ilk adımı atılan, 25 Mayıs 1981'de de Abu Dabi'de kurulan konseydir. Konseyin kurulduğu sene imzalanan KİK Ülkeleri Ekonomik Anlaşması 31 Aralık 2001'de Yeni Ekonomik Anlaşma olarak güncellenmiştir. Bu anlaşmaya göre üye ülkeler arasında birçok konuda entegrasyon sağlanmıştır.⁴⁶

Şekil 4.1: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi üye ülkelerin konumlarını gösterir

Kaynak: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi Haritası⁴⁷

Konseyin oluşma sebepleri İran Devrimi ve İran – Irak Savaşı'nın bulunduğu coğrafyada yaydığı güvensizlik ve huzursuzluk ortamıdır. KİK üye ülkelerin birbirleri arasındaki

⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), 2018, <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa> [Erişim Tarihi: 13/02/2019].

⁴⁷ Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi Haritası, https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6rfez_Arap_%C3%9Clkeleri_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Konseyi [Erişim Tarihi: 05/09/2021]

bütünleşmeyi sağlayan bölgesel bir örgüt olmasının yanı sıra üye ülkeler arasındaki bu bütünleşmeleri eşgüdümlü sağlayarak bölgesel bir güç oluşturmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda 1984 yılında Yarımada Kalkanı Gücü (YKK) ortak ordusu ile askeri bir savunma gücü oluşturulmuştur.⁴⁸

KİK örgüt yapısına bakıldığında, kuruluşun en yüksek otoritesi üye devletlerin başkanlarından oluşan Yüksek Kuruldur. Olağandışı durumlar olmadığı takdirde, her yıl bir kez toplanılmakta ve kurul başkanlığı alfabetik sırayla her yıl değişmektedir. Üye devletlerin Dışişleri Bakanları veya görevlendirilen başka bakanlarından oluşan Bakanlar Konseyi, örgütün bir diğer otoritesidir. Yılda 4 kez toplanan kurulda, işbirliği ve mevcut proje ve politikalar ile ilgili kararlar alınıp, öneriler sağlanmaktadır. Örgütün bir başka organı da alınan kararlar doğrultusunda düzenlemeler yapan ve konsey bütçesini hazırlayan Genel Sekreterliktir.⁴⁹

Örgüt, üye devletlerin yaklaşık 2,6 milyon kilometrekare olan toplam yüzölçümleri ile büyük bir coğrafyaya hitap etmektedir. İran – Irak Savaşı'nda ihtiyaç duyulan işbirliği ile kurulmuş daha sonra özellikle ekonomik anlamda birçok atılım yapılmıştır (Özey 2008).

KİK, 2030 yılına kadar dünyanın en büyük beş ekonomisinden biri olmayı hedeflemektedir. Şu anda Katar Finans Merkezi ve Dubai Uluslararası Finans Merkezi gibi bölgeye yatırım çeken merkezlere sahip örgüt, günümüzde de baskın bir finans merkezi denilebilecek güce sahip ülkeleri barındırmaktadır (Naheem M. A. 2017).

Katar, bölge ülkelerinin aksine Arap Baharı döneminde rejim değişikliklerini destekleyen tavır sergilemiş, Mısır'da Müslüman Kardeşler, Gazze'de Hamas gibi bölgenin İslamcı aktörleri ile alakalı olumlu bakış açısı yansıtmıştır. Buna karşılık BAE ve Suudi Arabistan, Libya'da Müslüman Kardeşlerin de bir üyesi olan Mursi'nin devrilmesi için

⁴⁸ T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Resmi Web Sitesi, *Uluslararası Örgütler*, 2018, <http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR-199566/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi---kik.html> [Erişim Tarihi: 24/11/2019].

⁴⁹ *Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi Resmi Web Sitesi, KİK Hakkında*, 2019, <http://www.gcc-sg.org/> [Erişim Tarihi: 03/01/2020].

aba sarf etmiş, başarılı da olmuşlardır. KİK içerisindeki bu karışıklıklar doğal olarak politika, ticaret gibi ilişkileri de sarsmıştır (Stephens 2017).

Katar Krizi'nde Kuveyt ve Umman'ın arabuluculuk görevini üstlenmesi, BAE, Bahreyn, Suudi Arabistan ve konsey içerisinde bulunmayan Mısır'ın yönlendirmeleriyle krizin aslında bir nevi KİK yelerinin arasında geçtiği aşıkârdır. Başını BAE, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Mısır'ın çektiği bloğun, Katar'ın terörü finanse etmek, İran ile ilişkileri, taraflı yayın yapan organlara sahip olması gibi ithamlarla suçlayarak birçok yaptırımı maruz bırakması, buna karşılık Katar'ın suçlamaları reddederek kanıtlar sunulmasını istemesi gerilimi arttırmıştır (Naheem M. A. 2017).

Ekonomik ve siyasi ilişkiler değerlendirildiğinde ise 2017 yılında bu krizin bölge ile ticarete olumsuz etkisi pek gözle görülür düzeyde olmamış ve hatta krizin olduğu yıl bölge ile toplam ticarete rekor kırılmıştır. Ancak krizin uzun süreli etkileri 2018 yılında hissedilmeye başlanmış ve bölge ile Türkiye'nin ticaretinde çok ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Haziran 2017'de başlayan Katar Krizi bir yandan Türkiye ile Katar arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimi için önemli bir dönüm noktası olurken diğer yandan özellikle Türkiye'nin ihracatında büyük paylara sahip BAE ve Suudi Arabistan ile de ticareti kısmen azaltan bir durum oluşturmuştur. Suudi liderliğindeki ambargoyu takriben Türk kargo uçakları ve gemileri Katar'a binlerce ton kuru gıda, meyve ve sebze ve süt ürünleri gibi birçok gıda ürünü tedarik etmiştir ve 2015 yılında 423.088 milyon dolar olan ihracat 2018 yılında 2.5 kat artarak 1.096.579 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu rakam, Türkiye'nin diğer Körfez lkeleriyle yaşanan azalmaya karşın önemli bir artış niteliğinde olup kâr / zarar mukayesesinde tolere edici bir faktör olarak değerlendirilebilecektir. Krizden sonra özellikle Katar ile çeşitli alanlarda işbirliği anlaşmaları sıklık kazanmış ve 2018 yılı Kasım'ında "Yüksek Stratejik Komite"nin 4. toplantısı gerçekleştirilmiştir. Daha nceki bölümlerde de dile getirildiği üzere gıda, savunma sanayi ve inşaat gibi sektörlerde önemli anlaşmalara imza atılmıştır. Bunlardan birisi Katar Sivil Havacılık Otoritesi ile Türkiye Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü

arasında imzalanan işbirliği anlaşmasıdır.⁵⁰ Bir diğeri ise 2019 – 2020 yıllarının Türkiye – Katar Kültür yılı olarak seçilmesi ve iki ülke arasında kültürel etkileşimi artırmayı amaçlayan protokolün imzalanmasıdır. 2018 yılında iki ülke arasında askeri alanda işbirliği ve silahlı kuvvetlerin üyelerinin eğitilmesi, mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi, elektronik ticarete işbirliğinin sağlanması ve iki taraf arasında yatırımın çeşitlendirilmesi ve artırılması gibi birçok farklı alanı kapsayan bir ticaret ve ekonomik ortaklık anlaşması imzalanmıştır.

Her ne kadar askeri ve diplomatik sorunlar ekonominin diğeri alanlarında olumsuz yönde etkiler yaratmış olsa da bir istisna olarak savunma sanayisi ile ilgili ticaret bu anlaşmazlıklardan etkilenmemiştir. Savunma sanayi Türkiye ve KİK ülkeleri arasında ticaretin artışına katkıda bulunan ve gelecek yıllar için önemli bir dış ticaret potansiyeli arz eden bir sektör olmuştur. Bölgesel kargaşanın devam ettiği Ortadoğu coğrafyasında güvenlik önlemlerini artırma çabası içerisine giren Körfez yönetimleri son yıllarda dünya genelinde önemli silah müşterileri olarak ortaya çıkmışlar ve bölgeye yüksek oranda askeri mühimmat talebinde bulunmuşlardır.

Türkiye bölgede bu alanda yapılan harcamalardan olumlu yönde paylar almıştır ve bu paylar KİK ülkelerine savunma sanayi ihracatı; askeri uçaklar ve helikopterler, tanklar, füze sistemleri gibi geniş bir ürün yelpazesinden oluşmuştur. Savunma sanayii ticaretinde KİK içerisinde en çok dikkat çeken ülke Umman olmuş ve 2017’de 13 milyon 378 bin dolarla sınırlı olan ihracat 2018 yılında yüzde 1046 artışla 153 milyon 373 bin dolara ulaşmıştır. Zırhlı araçlar başta olmak üzere bir dizi Türk savunma sanayisi ürünü tedarik eden Katar’a yapılan ihracat da yüzde 241 gibi yüksek bir artışla 83.455 milyon doları bulmuş, BAE’nin savunma sanayi ihracatı ise 2017 yılında 7.406 milyon dolar iken 2018 yılında yüzde 376’lık artış ile 35.279 milyon dolara yükselmiştir.⁵¹ 2018 yılında Türkiye’nin savunma ve havacılık sanayii ürünleri ihracatında Umman 3. Katar 4. BAE

⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu 2018, 2018, <http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/faaliyet/2018.pdf> [Erişim Tarihi: 05/12/2018].

⁵¹ Habertürk, Türkiye’nin Savunma Sanayisinde En Çok İhracat Yaptığı Ülkeler, 05 Ocak 2019, <https://www.haberturk.com/iste-turkiye-nin-savunma-sanayisinde-en-cok-ihracat-yaptigi-ulkeler-2282368-ekonomi> [Erişim Tarihi: 22/12/2019].

ise 11. sırada yer almıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin savunma sanayi ticaretindeki yükselişte Türkiye ile BAE arasında imzalanan Savunma Sanayi İşbirliği Mutabakat Muhtırası öncü etken olurken savunma sanayii ve havacılık alanında faaliyet gösteren firmaların bölgede yürüttükleri tanıtım çalışmaları da ticaretteki artışa büyük katkı sağlamıştır. 2017 yılında ATAK helikopterleri Dubai'de ilk kez gösteri uçuşları yaparken Türkiye'nin bu alanda gelişmiş sekiz firması Dubai Airsshow'da TAI ANKA – S HürKuş ve T625'in de tanıtıldığı etkileyici sergiler düzenlemişlerdir. Dubai Airsshow'a katılan Türk şirketleri arasında TCI Turkish Cabin Interior, Turkish Cargo, Turkish Seat Industry Turkish Technic, Roketsan Roket Sanayi ve Ticaret A.Ş. , Tusaş, Havacılık ve Türk Havacılık ve Uzay Sanayileri (TAI) gibi firmalar yer almıştır.⁵² Makine ve Kimya Endüstrisi yetkilileri iki yılda bir düzenlenen “IDEX Uluslararası Savunma Konferansı ve Fuarı” ile BAE ile Türkiye arasında yapılan birçok ihracat anlaşmasının zeminini hazırlamıştır. BAE Hava Kuvvetleri ile 20 milyon dolar tutarında mühimmatın 2018 yılında teslim edilmesini öngören bir anlaşmanın imzalaması bu fuarın önemli bir sonucudur.⁵³

Savunma sanayi ticaretindeki bu artışlar birçok yeni yatırımı da teşvik etmiş ve Türk askeri araç üreticisi Otokar ile BAE firması Tawazun arasında Şubat 2017'de imzalanan 661 milyon dolarlık ortak girişim, 8x8 tekerlekli amfibi zırhlı araç markası Al Jasoor'u üretmiştir. Aselsan ve Suudi kamu kuruluşu Taqnia DST; radar, EW ve EO-IR ekipmanı tasarlamak ve üretmek için güçlerini birleştirirken, Aselsan ve TAI Bahreyn'in kobra helikopterlerini modernize etmişlerdir.⁵⁴

⁵² *TradeArabia News Service, BAE, Türkiye için KİK'te En Büyük İhracat Pazarı*, 21 Aralık 2017 [Erişim Tarihi: 22/12/2019].

⁵³ *Habertürk, MKE'den 20 Milyon Dolarlık İhracat Başarısı*, 27 Mayıs 2017, <https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1509720-mkeden-20-milyon-dolarlik-ihracat-basarisi> [Erişim Tarihi: 03/03/2018].

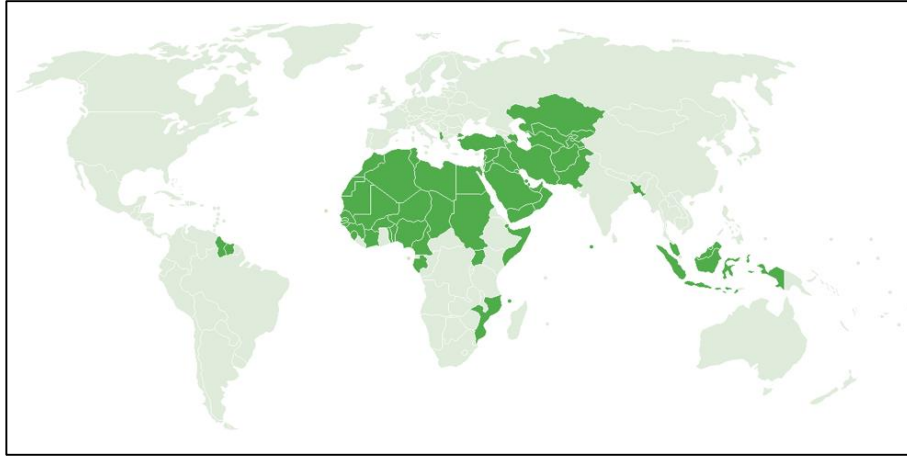
⁵⁴ *TradeArabia News Service, BAE, Türkiye için KİK'te En Büyük İhracat Pazarı*, 21 Aralık 2017 [Erişim Tarihi: 22/12/2019].

4.5.2 İslam İşbirliği Teşkilatı İle İlişkiler

İslam İşbirliği Teşkilatı, 1969 yılında İsrail'in, Kudüs'ü işgal altına almasından sonra Mescid'i Aksa'nın yakılmasına tepki olarak 57 Müslüman ülkenin birleşerek kurduğu, üye ülkelerin çıkarlarını korumak ve işbirliklerini arttırmak amacıyla faaliyetlerine devam eden, 2011 yılına kadar ismi İslam Konferans Örgütü olan teşkilattır.⁵⁵

Yaşadığı karışıklıklar sebebiyle üyeliği askıya alınan Suriye ve diğer 56 üye ülkenin bağlı olduğu İslam İşbirliği Teşkilatı dört temel yapıya bağlıdır. Örgütün hedeflerinin ve planlarının belirlendiği en yetkili yapı devlet başkanları statüsündeki katılımların olduğu İslami Zirve'dir. Zirvede alınan kararların faaliyete geçirildiği, dışişleri bakanlarınca katılımın sağlandığı Dışişleri Bakanlığı Konseyi bir diğer yapıdır. Ülkeler arası koordinasyonu sağlayan Daimi Sekreteryaya ve Komite de diğer organlardır (Keskin 2016).

Şekil 4.2: İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülkelerin konumlarını gösterir

Kaynak: İslam İşbirliği Teşkilatı Haritası⁵⁶

⁵⁵ Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, *İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Uluslararası Örgüt Künyesi*, 2018, <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> [Erişim Tarihi: 03/03/2019].

⁵⁶ İslam İşbirliği Teşkilatı Haritası, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0slam_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Te%C5%9Fkilat%C4%B1 [Erişim Tarihi: 05/09/2021].

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Genel Sekreterliğince 05 Haziran 2017 tarihinde yapılan resmi yazılı açıklamada, gelişmelerin yakından takip edildiği ve buna istinaden Katar'ın terörist gruplara ve faaliyetlerine destek vermekten vazgeçmeye, medyayı teşvik etmemeye davet ederek, bütün İİT üye devletlerin egemenlik, bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve iyi komşuluk ilişkileri gibi İİT Tüzüğü ilkelerine saygı göstererek uyma gereklilikleri bildirilmiştir.⁵⁷

2017 yılında Türkiye'nin teşkilat üyelerinden Umman'a gerçekleştirdiği ihracatta ilk sıraya demir – çelik inşaat aksamı yer almıştır. Söz konusu ihracat 13 milyon dolar olmuştur. Umman'a 12 milyon dolarla ikinci sırada mobilya, üçüncü sırada 11 milyon dolarla halı ihracatı yer almaktadır. 2017 yılında 13 milyon dolar civarında olan askeri silah ve türevlerinin satışı ise 2018 yılında 153 milyon dolar civarlarında gerçekleşmiş ve ticaret hacmini artıran büyük bir adım olmuştur.⁵⁸

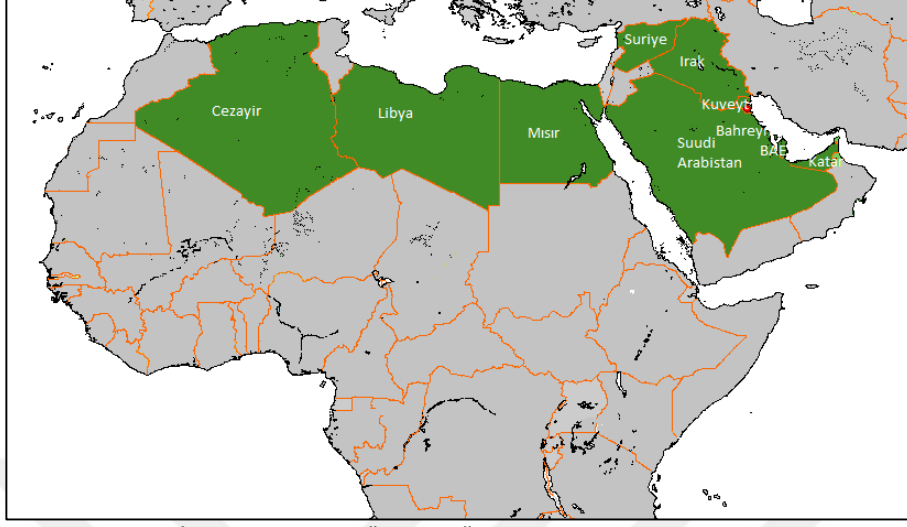
4.5.3 Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü İle İlişkiler

Kendi coğrafyalarında petrol üreten ve ihraç eden ülkeler olan; Bahreyn, BAE, Cezayir, Irak, Katar, Kuveyt, Libya, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve 1986 yılında üyeliği dondurulan Tunus'un 9 Ocak 1968 yılında ihracatları koordine etme düşüncesiyle faaliyete geçirdikleri, kısa adı OAPEC (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries) olan örgüttür. Üye ülkelerin petrol ve ekonomi konusunda kendi aralarındaki işbirliğini genişleterek petrol sanayindeki ortak çıkarları korumak, enerji kaynakları konusunda yapılacak incelemeleri finanse etmek ve enformasyon akışını yönetmek amacıyla kurumuştur (Özey 2008).

⁵⁷ *İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliği*, 05 Haziran 2017, https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=13665&ref=5945&lan=en [Erişim Tarihi: 13/03/2019].

⁵⁸ *Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Türkiye İle Ticaret*, 17 Aralık 2019, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/umman/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> [Erişim Tarihi: 23/08/2019].

Şekil 4.3: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü üye ülkelerin konumlarını gösterir

Kaynak: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü Haritası

Örgüt yapısında üç temel organ bulunmaktadır. Örgütün politikalarını belirleyen yönetim ve faaliyetlerini sürdüren en yetkili organ, üye ülkelerin petrol ile ilgili bakanlar seviyesinde katılımıyla kurulan Bakanlar Konseyi'dir. Yönetim konusunda Bakanlar Konseyi'ne destek olan ve gündemi belirleyerek görüş bildiren bir diğer organ İdari Büro'dur. Genel Sekretarya ise bütün faaliyetlerin sürdürüldüğü, belirlenen programların yürütüldüğü organdır (Özey 2008).

Örgüt üyelerinden Kuveyt ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler geçmiş yıllardan itibaren sürekli değişkenlik gösteren bir yapıya sahip olmuş ve bu özelliğiyle bölge ile yaşanan siyasi ilişkilerdeki dalgalanmaların ve petrol fiyatlarındaki değişimin yansımalarını en fazla hissettiren ülke olma görevini üstlenmiştir. 2005 – 2017 yılları arasında Türkiye'nin Kuveyt'e yaptığı ihracat 210 milyon dolardan 440 milyon dolara yükselmesi net bir artış gibi gözükse de bu yıllar arasında ihracat ve ithalat rakamında sürekli artış ve azalışlar meydana gelmiştir. Bunun en önemli nedeni, ithalata konu ürünlerin önemli bir kısmının petrole dayalı oluşu ve bu ürünlerin fiyatlarının petrol fiyatları ile doğrudan ilişkisidir. 2017 yılında Kuveyt'e olan ihracat yüzde 10.6 oranında düşerken, Kuveyt'ten ithalatta ise yüzde 22 azalış olmuştur. Ancak 2018 yılında Kuveyt ile diplomatik ilişkilerdeki

gelişmelerin bir yansıması olarak bir önceki yıl 439 milyon dolar olan ihracat, 534 milyon dolara yükselmiştir.⁵⁹

⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Türkiye İle Ticaret, 25 Kasım 2019, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/kuveyt/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> (Erişim Tarihi: 23/08/2019).

5. SONUÇ

2017 yılının Haziran ayında Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'den oluşan bir grup Arap ülkesinin Katar'a yönelik olarak başlattıkları, önce diplomatik ilişkilerin askıya alınması, akabinde de ağır bir ambargo ile devam eden kriz, Arap dünyasının son yıllarda içinden geçtiği en kritik krizlerden biri olarak kabul edilebilir. Krizin farklı boyutları değerlendirildiğinde, yakın ve uzak etkileri açısından önemli sonuçları olduğu söylenebilir. Olayın en önemli sonuçlarından biri, süreç içinde bir tür ekonomik ve siyasal birliğe doğru gitmekte olduğu iddia edilen Körfez İşbirliği Teşkilatı'nın ciddi bir güven bunalımı içine girdiğinin gözlenmeye başlamasıdır. Diğer bir önemli sonuç da, kültürel, siyasal, ekonomik ve hatta sosyolojik açıdan birbirine bu kadar yakın olan bir coğrafyanın bile, siyasal sistemlerin yapısından ve dış dünyanın etkilerine açık olmaktan dolayı çok kırılgan olabileceği ve kısa zamanda hızla yükselebilecek ciddi güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalabileceğinin görülmesi olmuştur. Diğer taraftan, 2010 yılında Tunus'ta başlayıp hızla Arap coğrafyasına yayılan Arap Baharı hareketinin, aslında ne kadar devrimsel sonuçlara gebe olduğunun bir işaretinin de bu kriz üzerinden algılanabileceği gerçeği olmuştur. Arap Baharı devrimlerinin Arap halklarının vicdanında ciddi sonuçları olabileceğini ve bu sonuçların henüz yeteri kadar ortaya çıkmadığını söyleyebiliriz.

Katar Krizi'nin önemli saiklerinden biri de Katar'ın kendisi de geleneksel bir körfez rejimi olmasına rağmen, halkına sağladığı refah, kendinde gördüğü vizyon ve liderliğin öz güveni sebebiyle, özellikle de medya alanında sahip olduğu büyük güç üzerinden Arap Baharını bir özgürlük alanı olarak tanımlaması ve Libya, Mısır ve Suriye gibi ülkelerdeki devrimlere destek vermesi üzerine, yukarıda bahsi geçen körfez ülkeleri ve Mısır'ın bu desteği, gelecekte kendi rejimlerine karşı oluşabilecek halk hareketlerinin bir uyarıcı faktörü olarak görerek Katar'ı bu "cüretinden" dolayı cezalandırmak istemeleridir. Fakat bu durum, bu ülkeleri halkları gözünde daha da sorunlu hale getirmiştir.

Katar, krizin yaşandığı 2017 yılından yaklaşık 1,5 sene sonra; Dünya üzerinde petrol fiyatlarını, üretim miktarlarını belirleyen ve bağımsız petrol üretimi yapan ülkelerin kendi aralarındaki işbirliklerini geliştirmeyi hedefleyen örgüt olan OPEC (Organization of

Petroleum Exporting Countries - Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ile ilişkilerini keserek örgütten çekileceğini bildirmiştir. Katar Enerji Bakanı Saad El Kaabi yaptığı açıklama ile konunun Katar'a uygulanan ambargolar ile ilgisinin bulunmadığını LNG ve doğalgaz üretimine yoğunlaşılacak istenildiğinden dolayı bu kararı zor da olsa aldıklarını belirtmiştir.

Katar'ın OPEC ayrılığı hamlesi sonrasında Suudi Arabistan Kralı Selman'ın, ülkesinin başkenti Riyad'da düzenlenecek olan Körfez Arap Zirvesi'ne, Katar Emir'ini resmen davet ettiği açıklanmıştır. Katar Emir'i zirveye ülkesini temsilen Başbakan Abdullah bin Nasır bin Halife Al Sani'yi görevlendirmiştir. Krizin başladığı tarihten beri yapılan en kısa zirve olarak kayıtlara geçmiştir ve sadece 54 dakika sürmüştür. BAE, Katar ve Umman zirveye liderler seviyesinde katılmamıştır.

Çekilme kararının üzerinden yaklaşık 1 sene geçtikten sonra Katar ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin normalleşmeye başlaması ve bu süreçte ilerleme sağlandığı görülmüştür. Dönemin ABD Başkanı Trump, aynı zamanda damadı da olan danışmanı ve Ortadoğu Özel Temsilcisi Jared Kushner ve Kuveyt'in arabuluculuk çabaları normalleşmeye etkili hamleler olmuştur.

Her platformda diyaloga açık olduğunu bildiren ama haksız yere suçlanmayı ve ambargoları asla kabul etmeyeceği duruşundaki Katar, adeta nabza göre şerbet vermeyi alışkanlık haline getiren Suudi Arabistan ve özellikle ABD'nin tavrına göre hareket eden BAE üçgeninde çalkantılı bir süreç yaşandığı aşikârdır. Aynı zamanda bu süreç içerisinde olan ABD başkanlık seçimleri de ilişkilerde oldukça etkili olmuştur.

Yaşanan tüm bu gelişmelerin ardından 2021 yılının başında Katar ve Körfez ülkeleri arasında diplomatik ilişkiler yeniden inşa edilmiş, dayanışma ve istikrar anlaşması yapılmıştır. 05 Ocak 2021 tarihinde imzalanan bildirge, krizin çıktığı tarihten tam olarak 3,5 sene sonrasına tekabül etmektedir. Katar kendisinden istenen 13 maddelik talep listesini kabul etmediğini, orantısız bu taleplerin gerçekçi ve adil olmadığını görüşünü savunmaya devam etmiş ve özellikle Suudi Arabistan'a medya ve görüştüğü diplomatlar üzerinden yönelttiği eleştiri dilinin seviyesini düşürmeyi kabul etmiştir.

Katar'ın bunca ambargo ve haksızlığa rağmen ayakta kalabilmesi aslında Suudi Arabistan ve BAE'yi pragmatik bir düşünceye ve bu krizden kazançlarının olup olmadığını sorgulamaya itmiştir. Trump dönemi saldırgan bir dış politika tutumu sergileyen bu ülkelerin, Joe Biden dönemine hazırlık olarak olumlu bir mesaj vermek istemeleri de bu davranışların sebebi olarak düşünülebilir.

Ambargo peşinde koşan bu ülkelerin 4 seneyi bulan krizin aslında hiçbirine bir şey katmadığını anladıklarını söylemek mümkün olabilir. Hatta büyümekte olan KİK gibi örgüt ve işbirlikleri için heba edilmiş zaman olduğu dahi söylenebilir. Ekonomik ve siyasi olarak zarar üst seviyede olmuştur. Ayrıca krize harcanan enerji her geçen gün büyümekte olan bu coğrafyanın ekonomik gücüne harcanmış olsaydı, bu süreçte ilerlenebilecek seviye tahmin bile edilemez boyutta olabilirdi.

Nüfusuna göre çok fazla etkin politikalar uygulayan ve Sudan krizi, Lübnan krizi gibi zorlu sorunların çözümünde etkin rol oynayan Katar, kendisine yönelik ağır baskılara halk ve yönetim olarak birlikte dayanmak suretiyle, körfez bölgesinde Osmanlı'nın dağılması sonucu Batılı emperyalist güçlerin kendi öncelikleri doğrultusunda çizdikleri sınırlar ve oluşturdukları rejimlerden farklı olarak, adeta ulusal bir kimlik inşasını gerçekleştirmiş, bu küçük yarım adayı gerçek anlamda bir vatan olarak tescil etmiştir. Bu durum, gelecekte Katar'ın bölge içindeki rolünü daha da güçlendirecektir. Yine Katar, kendisine dayatılmak istenen birçok şartı yerine getirmeyerek, krizden güçlenerek çıkmış, bu arada da gıda güvenliği, sınır güvenliği, siber güvenlik gibi konularda kendini güçlendirmiş, büyük komşu İran ile belli konularda yardımlaşmış, son tahlilde Suudi Arabistan ile de anlaşarak, dünya kamuoyu önünde haklılığını vurgulamıştır.

Bu süreçte Türkiye, Katar ile başlarda sembolik düzeyde olan askeri işbirliğini stratejik boyuta taşıyarak, yüz yıldan daha fazla bir süre önce geri çekildiği coğrafyaya, bu sefer bir stratejik ortak olarak geri dönmüş, Katar'a verdiği destekle aslında körfezin istikrarına da önemli bir katkıda bulunmuştur. Bundan sonraki süreçte bölgede Türkiye hesaplanmadan yeni bir oyunun kurulması zor gözükmemektedir. Katar ile Türkiye'nin iş birliği, Suriye ve Libya gibi kriz bölgelerinde de devam etmiş, özellikle Libya'da Hafter'in dayatmaya çalıştığı askeri seçenek yerine şu anda kurulan siyasi çözüm seçeneği baskın hale gelmiştir.

Krizde Türkiye'nin Katar'a verdiği destek, özellikle BAE, Mısır ve Suudi Arabistan'la Türkiye'yi karşı karşıya getirmiş, ekonomik ve siyasal açıdan iki tarafa da önemli zararlar vermiştir. Buna karşılık krizin çözüme kavuşuyor olması Türkiye ile bölge ülkeleri arasında bir normalleşme sürecinin de başlamasına vesile olmuştur. Ülkeler arasındaki ihtilafların işgal ve haksız baskılarla halledilemeyeceği gerçeği bir kez daha bu vesileyle vurgulanmıştır.

Bu araştırmanın literatüre yapması beklenen katkısı, Katar Krizi'nin araştırıldığı ilk Türkçe tez olmasıdır. Bütün çalışmanın odak noktası Katar Krizi olmuştur ve en ince ayrıntısına kadar yaşanan süreçler araştırılmıştır. Bu çalışma yayınlanana kadar Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nde yayınlanmış Katar Krizi konulu bir çalışma gözükmemiştir. Araştırma yapılırken dikkat çekici bazı konular bu süreç hakkında yapılacak başka çalışmalar için örnek teşkil edebilir. Bu çalışma kriz bitiminden yaklaşık sekiz ay sonra yayınlanmıştır. Bu sekiz aylık dilimde, hem tarafların tercihleri olduğunu düşündüğüm, hem de dünyayı etkisine alan pandemi sürecinin de etkisinden sebep kriz sonrası süreç olarak çok fazla gelişme cereyan etmemiştir. İlerleyen zamanlarda ülkeler arasında oluşabilecek ikili ilişkiler açısından bu alanda farklı çalışmalar mümkün olabilir.

Araştırmaya başlanırken cevap aranan sorular mevcuttu. Katar Krizi nasıl oluşmuştur? Krize sebep gösterilen gerekçeler ne kadar gerçekçidir? Katar gelişen bu hadiselerle karşı nasıl aksiyomlar almıştır? Türkiye'nin krizdeki rolü nedir? Bu sorulara karşılık ulaşılan cevaplar, konuyu anlama ve sonuçlandırma açısından önem arz etmektedir. Özellikle araştırmanın üçüncü bölümünde, cevap aradığımız sorulardan Katar Krizi'nin nasıl oluştuğu, krize sebep gösterilen gerekçelerin ne kadar gerçekçi olduğu ve bu gelişen hadiselerle Katar'ın aldığı aksiyomların ne olduğu cevaplarına ulaşılmıştır. Kriz boyunca Katar'ın yanında yer alan Türkiye'nin Arap ülkeleri ile olan ilişkileri tez çalışmasının dördüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Cevap aranan son soru olan Ortadoğu coğrafyasının neden sorunların merkezinde kaldığı ile ilgili kısım, araştırmanın birçok yerinde işlenmiştir. Özellikle enerji kaynakları açısından zengin bu coğrafya, asırlardır gücü elde edebilecek materyallere sahip olmasına rağmen, birliğe sahip olamamış, kimi zaman yönetilen kimi zaman yönlendirilen bölge olarak karışıklıkların merkezi halini almıştır.

Araştırmada yapılan bütün değerlendirmeler nezdinde ve çalışma daha öz bir ifadeyle ele alındığında, öncelikle sorunların merkezi haline gelen Ortadoğu'nun geniş çaplı ve tarihsel araştırması yapılmıştır. Bu coğrafyanın avantaj ve dezavantajlı olduğu konulardan bahsedilmiştir. Bu tanımları takiben ana karakterimiz Katar'ın var olduğu Ortadoğu topraklarındaki yeri ve önemi işlenmiş, Katar Krizi derinlemesine araştırılmıştır. Kronolojik sıralamaya önem gösterilen çalışmada, kriz sonrasında oluşan düzen ve ikili ilişkilere değinilmiştir. Krizin ayyuka çıktığı tarih olarak kabul edilen 05 Haziran 2017 sonrası Türkiye'nin hem krize konu olan ülkeler ve örgütlerle ilişkisi araştırılmış hem de ülkelerin kazanımları ve kayıpları değerlendirilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda birden çok çıkarım elde edilmiştir.

Çalışma başında ilk argüman olarak belirtilen konu Katar'ın haksız ve mesnetsiz yere suçlanmasının yanı sıra taraf ülkelerin Katar'a ambargolar uygulayarak güçsüz konuma getirmeye çalışmasıdır. İlk dikkat çeken argüman, olayların başlangıcında güç kaybetmesi öngörülen Katar'ın ilk verdiği reaksiyonlar olan haksızlıklara ve mesnetsiz suçlamalara olan haklı tepkisi krizin sonlanması ile beraber bu süreçten beklentinin aksine güçlenerek çıkması olmuştur. Bu mücadelesinde Türkiye, Katar'ı yalnız bırakmamış ve zaten sağlam bir zemine kurulan ilişkiler daha da sıklaşmıştır. Araştırma içerisinde de görüldüğü gibi özellikle aşağıda belirtilen ikinci argüman olan sosyal medyanın gücü sayesinde, olaylar içerisindeki yanlış bilgiler yerini gerçeklere bırakmış, böylelikle üzerine atılan suçlamalarla olayların başında zor durumda kalan Katar, haklılığını bütün dünyaya kanıtlamıştır.

Çalışma başında belirtilen ikinci argüman, medya ve sosyal medyanın olaylar çerçevesindeki önemi ve gücüdür. Çalışmada elde edilen ikinci argüman medya ve sosyal medyanın gücü ve öneminin tıpkı Arap Baharı sürecinde olduğu gibi ön plana çıkması olmuştur. Gelişen teknoloji ile birlikte iletişim araçlarının gücü Katar Krizi'nin her bir evresinde etkisini hissettirmiştir. Krize konu olan devletleri temsil eden siyasilerin özellikle twitter üzerinden yaptığı açıklama ve paylaşımlarla olaylar şekillenmiştir. Kriz süresince devam eden medya ve sosyal medya savaşları, günümüzde siyasal krizlerin derinleşmesinde de çözülmesinde de yeni medya unsurlarının ne derece etkisi olabileceği gerçeğini gözler önüne sermiştir. Bu süreçte, bölge ülkeleri arasında oluşan bu derin ihtilaflar, İran gibi bölgede etkin olmak isteyen ülkelere ve İsrail gibi Arap ittifakını

çatlatmak isteyen ülkelere de fırsatlar sunmuş, birbirini yıpratmaktan dolayı zayıflayan bazı ülkeler, aslında Filistin meselesi üzerinden Arap ve İslam dünyasında büyük zarar veren İsrail ile normalleşmek suretiyle batı ve özellikle ABD karşısında bozulan imajlarını düzeltmeye çalışmışlardır. Bu durum, eğer kontrol edilemezse özellikle körfez bölgesindeki yeni problemler için bir tehlike sinyali vermektedir.

Araştırma sonunda ulaşılan üçüncü argüman, Ortadoğu'nun sorunların merkezi olması ve krizin başlamasına sebep olan ülkelerin hedeflerine ulaşmalarındaki isabetleri olmuştur. Sorunların merkezi haline gelen Ortadoğu coğrafyasının yaşanan problemler sonrası silkelenmek ve benzer olayları tekrar yaşamamak adına mücadele verip tek bir vücut halinde hareket etmek gibi davranışları seçmek yerine, bu coğrafya üzerindeki ülkelerin ekonomik, askeri ve siyasi açıdan sadece kendi çıkarlarını düşünmekten dolayı bu tarz sorunların yaşanmaya devam ettiği bölge olması kaçınılmaz gözükmektedir. Katar Krizi başlangıcında özellikle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri yıllardır süregelen Katar ile çekişmelerinden dolayı kazanım elde edeceklerini ve güçleneceklerini düşünmüşler ve yaptırımlar uygulamaya çalışmışlardır. Bu iki ülke kriz sonlanırken bu düşüncelerinin aksine zarar gören tarafta olduklarını anlamalarından sebep geç de olsa ılıman davranışları sergilemiş ve geri adım atmak zorunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akdoğan, İ. (2018, Nisan). Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Yemen Politikası. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*, 231-262. 2019 tarihinde alındı
- Akdoğan, İ. (2018, Nisan). Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Yemen Politikası . *Türk Dış Politikası Yıllığı*, 231-262.
- Aktaş, M. (2012). *Arap Baharı*. Nobel Akademik Yayıncılık. Kasım 2019 tarihinde alındı
- Arı, T. (2005). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları. Kasım 22, 2019 tarihinde alındı
- Arslan, A. (2018, Ekim). Basra'da Katar Açmazı. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 1(1), 75 - 31. Nisan 16, 2019 tarihinde alındı
- Atasoy, E. (2010). *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası* (1 b.). Bursa: Ezgi Kitabevi. Mart 05, 2019 tarihinde alındı
- Barnett, M., & Finnemore, M. (1999). The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations. *International Organization*, 53(4), 699-732. doi:10.1162/002081899551048
- Çermikli, H., & Öztürkler, H. (2010). Dünya Enerji Tüketimi: 1980–2005 Döneminde Enerji Tüketimindeki Değişim. *Ekonomik Yaklaşım*, 21(74), 1-22. 2019 tarihinde alındı
- Gehlen, M. (2017, Haziran 07). *Qatar Crisis*. Kasım 04, 2019 tarihinde Frankfurter Rundschau Resmi Web Sitesi: <https://www.fr.de/meinung/wuestes-zerwuerfnis-golf-11046521.html> adresinden alındı
- Gerger, H. (2012). *ABD, Ortadoğu, Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap. Kasım 27, 2019 tarihinde alındı

- Gerger, H. (2012). *ABD, Ortadoğu, Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap. Kasım 27, 2019 tarihinde alındı
- Holt, P. M., Baker, R. W., Hopwood, D., Little, D. P., Smith, C. G., & Goldschmidt, A. E. (2018, Aralık 19). *Encyclopaedia Britannica* . (i. Encyclopaedia Britannica, Prodüktör) Ocak 01, 2019 tarihinde Encyclopaedia Britannica : <https://www.britannica.com/place/Egypt> adresinden alındı
- Kalın, İ. (2011, Temmuz 20). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. *Perceptions : Journal of International Affairs*, 16(3), 5-23. 2019 tarihinde alındı
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi*. İstanbul, Beyoğlu, Türkiye: İnsan Yayınları. Ocak 10, 2020 tarihinde alındı
- Kışlakçı, T. (2011). *Arap Baharı*. Mana Yayınları.
- Kocatepe, D. (2017, Ekim). Suudi Arabistan - İran Rekabeti : Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması. *İran Özel Sayısı*, 67-101. 2020 tarihinde alındı
- Kurşun, Z. (2003). *Basra Körfezinde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi Katar'da Osmanlılar (1871-1916)*. Türk Tarih Kurumu. Aralık 5, 2018 tarihinde alındı
- Özey, R. (2008). *Asya Coğrafyası* (1 b.). İstanbul: Aktif Yayınevi. Mart 05, 2019 tarihinde alındı
- Özey, R. (2008). *Asya Coğrafyası* (1 b.). İstanbul: Aktif Yayınevi. Mart 05, 2019 tarihinde alındı
- Özey, R. (2008). *Asya Coğrafyası* (1 b.). İstanbul: Aktif Yayınevi. Mart 05, 2019 tarihinde alındı
- Özmen, Ahmet., Özdamar, Kazım; Odabaşı, Yavuz., Hoşcan, Yaşar., Bir, Ali Atıf., İftar, Gönül. & Uzuner, Yıldız (1999). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, (Editör) Ali Atıf Bir. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, s.23-54.

Özülker, U. (2017). U. Özülker içinde, *Küresel Düzendey Oyun Devam Ediyor* (s. 108-110). İstanbul, İstanbul/Nişantaşı: Destek Yayınları. Aralık 26, 2018 tarihinde alındı

Sağsen, İ. (2011). Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması. *Ortadoğu Analiz*, 3(31-32), 57-64. Aralık 20, 2019 tarihinde alındı

Sürekli Yayınlar

Aktaş, A. (2017, Ağustos 31). *Altın Ticaretinde En Büyük Ortağımız Neden BAE?* 2019 tarihinde Dünya Gazetesi Resmi Web Sitesi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/altin-ticaretinde-en-buyuk-ortagimiz-neden-bae/379846> adresinden alındı

Akyener, O. (2017). Katar Krizi & Enerji. *Tespam*, 06-27. 2019 tarihinde alındı

Atkinson, S. (2017, Haziran 05). *Katar Krizinin Olası Ekonomik Etkileri Neler?* 2019 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40158839> adresinden alındı

Balamir Coşkun, B. (2013, Ekim). Arap Baharı ve Sonrası: Ortadoğu'daki Toplumsal Hareketler Bize Ne Anlatıyor? *Ortadoğu Analiz*, 5(58), 65-71.

Buzkıran, D., & Kutbay, H. (2013). Arap Baharının Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5. Aralık 20, 2019 tarihinde alındı

Davut Dursun. (2005, Ekim). Ortadoğunun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 1231-1232. Aralık 12, 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/iusskd/issue/891/9955> adresinden alındı

Demir, İ. (2014, Haziran 01). Libyadaki İç Savaş ve Küresel Petrol Fiyatları: Ocak 2011-Haziran 2012. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 57-74. Eylül 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/147396> adresinden alındı

Devran, Y., & Özcan, Ö. F. (2018, Mart). Katar Krizi ve El Cezire: Ortadoğu'da Özgür Yayıncılığın Geleceği. *Gifder*, 6(1), 306-325.

Diriöz, A. O. (2009, Mart). Katar'ın Çok Yönlü Dış Politikası. *OrtaDoğuAnaliz*, 1(3), 62-67.

- Diriöz, A. O. (2017). Körfez’de Katar Krizi Sonucu Bölgesel Ayrışma ve ABD’nin Bölgesel Vizyon Eksiklikleri. *Ortadoğu Analiz*, 9(81), 29-31. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/7_alioguzdirioz.pdf adresinden alındı
- Dorsey, J. (2017, Temmuz 28). *The Gulf Crisis: Small States Battle It Out*. 2019 tarihinde alındı
- Dursun, D. (2010). Ortadoğunun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 1245. Aralık 12, 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/iusskd/issue/891/9955> adresinden alındı
- Erdem, B. K. (2009). Ortadoğu’da "Küçük" Ama "Önemli" Olabilmek: "Katar" Örneği. *Akademik Ortadoğu - Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 45. Kasım 24, 2018 tarihinde alındı
- Frantzman, S. (2017, Haziran 05). İsrail’in Katar Krizi’ni Önemsemesi İçin Beş Gerekçe. (Z. T. Kor, Dü.) *Jarusalem Post*. Nisan 25, 2019 tarihinde alındı
- Gümüş, O. C. (2017, Ekim 17). Bahreyn 2017. *Ortadoğu Yıllığı 2017*(13), 371-385. Şubat 20, 2019 tarihinde alındı
- Keskin, B. (2016, Nisan 15). *İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT): Tarihi, Yapısı ve Geleceği*. Mart 18, 2019 tarihinde https://www.setav.org/http://file.setav.org/Files/Pdf/20160415195222_islam-isbirligi-teskilati-pdf.pdf adresinden alındı
- Keyvan, Ö. Z. (2017, Haziran 23). *Katar Krizinde İran Faktörü*. Nisan 24, 2019 tarihinde Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi: <https://ankasam.org/katar-krizinde-iran-faktoru/> adresinden alındı
- Kirkpatrick, D. (2014, Eylül). *Qatar’s Support of Islamists Alienates Allies Near and Far*. 2020 tarihinde New York Times: <https://www.nytimes.com/2014/09/08/world/middleeast/qatars-support-of-extremists-alienates-allies-near-and-far.html> adresinden alındı

- Kışlakçı, T. (2011, Nisan 11). *Çevrimiçi İnsanlık, E-akıl ve Netokrasi*. 2019 tarihinde TimeTurk: <https://www.timeturk.com/tr/makale/turan-kislakci/cevrimici-insanlik-e-akil-ve-netokrasi.html> adresinden alındı
- Kurşun, Z. (2013, Temmuz 02). *Ordaf | Ortadoğu ve Afrika Araştırmacılar Derneği*. Ekim 08, 2019 tarihinde Katar Emiri Şeyh Hamed İdareyi Neden Bıraktı?: Katar Emiri Şeyh Hamed İdareyi Neden Bıraktı? adresinden alındı
- Öztürkler, H. (2009, Temmuz). Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomik-Politik Bir Değerlendirilmesi. *Ortadoğu Analiz, 1*. Şubat 2020 tarihinde alındı
- Paksoy, S., Paksoy, M., & Alancıoğlu, E. (2013). Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(46), 169-182. Ekim 2019 tarihinde alındı
- (2018). *Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu 2018*. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. 2019 tarihinde <http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/faaliyet/2018.pdf> adresinden alındı
- Steinberg, G. (2014, Mart 09). *The Gulf States and the Muslim Brotherhood*. Washington: Project on Middle East Political Science. Ocak 04, 2019 tarihinde <https://pomeps.org/2014/03/21/the-gulf-states-and-the-muslim-brotherhood/> adresinden alındı
- Stephens, M. (2017, Haziran 7). *Monkey Cage Analysis*. Ocak 15, 2019 tarihinde The Washington Post Official Website: https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/06/07/what-you-should-know-about-qatar-now/?utm_term=.19388afc56db adresinden alındı
- Strateji ve Düşünce Analiz Merkezi. (2017, Haziran 13). *Katar Krizi ve Bölgesel Güç Dengeleri*. Ocak 01, 2019 tarihinde Strateji ve Düşünce Analiz Merkezi: <http://sdam.org.tr/haber/90-katar-krizi-ve-bolgesel-guc-dengeleri/> adresinden alındı

- Şafak, E. (2004, Mart 02). *Yüzyılın Projesi*. Ocak 2020 tarihinde Sabah Gazetesi Resmi Web Sitesi: https://www.sabah.com.tr/yazarlar/safak/2004/03/02/yuzyilin_projesi adresinden alındı
- Şahin, M., & Şahin, Ö. (2014). Arap Baharı'nın Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*(23), 171-187.
- Taş, G. (2013, Nisan 23). *Ortadoğu'nun Temelini Oluşturan Argüman "Yaşam Üçgeni: Din – Siyaset – İdeoloji"*. Aralık 03, 2018 tarihinde Politik Akademi: <http://politikakademi.org/2013/04/ortadogunun-temelini-olusturan-arguman/> adresinden alındı
- Taştekin, F. (2018, Aralık 10). *Orta Doğu'da 'Yeni Güç Eksenini' Mücadelesi: Katar Hangi Hesapları Yapıyor?* Ocak 05, 2020 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46502880> adresinden alındı
- Tekek, M. (2011, Aralık 07). *Sosyal Medya ve Arap Baharı*. 2019 tarihinde Orsam: <https://www.orsam.org.tr/tr/sosyal-medya-ve-arap-bahari/> adresinden alındı
- Tok, M. E., McSparren, J., Al Merekhi, M., Al Ghaish, H., & Mohammed Ali, F. (2014). Smart Cities in Qatar and United Arab Emirates. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 198. Aralık 25, 2018 tarihinde alındı
- Tok, M. E., McSparren, J., Al Merekhi, M., Al Ghaish, H., & Mohammed Ali, F. (2014). Smart Cities in Qatar and United Arab Emirates. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 197. Aralık 21, 2018 tarihinde alındı
- Türkiye Ev Tekstili ve Sanayiciler Derneği, TETSİAD. (tarih yok). *BAE Ülke Raporu*. Aralık 11, 2018 tarihinde alındı
- Ülger, İ. K. (2016, Temmuz). Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 134-146. Ocak 04, 2019 tarihinde alındı

Yılmaz, H. İ. (2016). Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri. *Tesam Akademi Dergisi*, 99.

Yorgancıoğlu, Ç. (2017, Ağustos 09). *Katar'da Kriz ve Ekonomik Konjonktür*. Nisan 2020 tarihinde Academia: https://www.academia.edu/34175501/KATAR_DA_KR%C4%B0Z_VE_EKONOM%C4%B0K_KONJONKT%C3%9CR_by_Cigdem_YORGANCIOGLU adresinden alındı

Yüksel, O. (2013, Temmuz 05). *Arap Baharı ve Sosyal Medya*. 2020 tarihinde Politik Akademi: <http://politikakademi.org/2013/07/arap-bahari-ve-sosyal-medya/> adresinden alındı

Diğer Yayınlar

About Bahrain. (2018, Ekim 12). Şubat 20, 2019 tarihinde Kingdom of Bahrain eGovernment Portal: <https://www.bahrain.bh> adresinden alındı

About the Kingdom of Bahrain. (2015). Şubat 20, 2019 tarihinde The Bahrain Authority for Culture and Antiquities - Kingdom of Bahrain: <http://culture.gov.bh/en/> adresinden alındı

Al Jazeera. (2017, Haziran 11). *Katar Grubu Körfez Ülkelerinden Abluka Tazminatı Talep Edecek.* 2019 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2017/06/qatar-group-seek-blockade-damages-gulf-states-170611052533110.html> adresinden alındı

Al Jazeera and News Agencies. (2017, Temmuz 12). *Al Jazeera News.* Nisan 25, 2019 tarihinde Al Jazeera Official Web Site: <https://www.aljazeera.com/news/2017/06/arab-states-issue-list-demands-qatar-crisis-170623022133024.html> adresinden alındı

Al Jazeera and News Agencies. (2017, Temmuz 12). *Al Jazeera News.* Nisan 25, 2019 tarihinde Al Jazeera Official Web Site. adresinden alındı

Al Jazeera and News Agencies. (2017, Temmuz 12). *Arab states issue 13 demands to end Qatar-Gulf crisis.* Nisan 25, 2019 tarihinde Al Jazeera Official Web Site. adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (2021, Ocak 05). *'Körfez krizini sonlandıracak' KİK zirvesi başladı.* Mayıs 11, 2021 tarihinde Anadolu Ajansı Resmi Web Sitesi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/korfez-krizini-sonlandiracak-kik-zirvesi-basladi/2099010> adresinden alındı

Bahreyn'in Siyasi Görünümü. (2018). Şubat 20, 2019 tarihinde T.C Dışişleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/bahreyn-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alındı

BBC News. (2017, Haziran 06). *Financial Times: Katar Krizini 1 milyar Dolarlık Fidyeye Anlaşması Tetikledi.* 2019 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40173987> adresinden alındı

BBC News. (2017, Mayıs 22). *Trump'ın Suudi Arabistan Ziyareti ve 'Başparmak Diplomasisi'.* Ekim 22, 2019 tarihinde BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39997889> adresinden alındı

BBC News. (2019, Haziran 18). *Müslüman Kardeşler: Mısır'da Kurulan 91 Yıllık İslami Hareket*. 2019 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48107342> adresinden alındı

BBC News. (2020, Aralık 04). *Katar ve Suudi Arabistan görüşmelerinde 'ilerleme sağlandı'*. Mayıs 11, 2021 tarihinde BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55193655> adresinden alındı

BBC News. (2021, Ocak 06). *Katar'a uygulanan ablukanın kalkması Orta Doğu ve Türkiye için ne anlama geliyor?* Mayıs 11, 2021 tarihinde BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55543576> adresinden alındı

Central Intelligence Agency. (2018, Kasım 13). *The World Factbook Qatar*. Aralık 05, 2018 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html> adresinden alındı

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). (2014, Ekim). *Katar Ülke Bülteni*. DEİK. Aralık 2018 tarihinde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu: <https://www.deik.org.tr/uploads/katar-ulke-bulteni-2014.doc> adresinden alındı

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2017, Ekim). *Katar Ülke Bülteni*. Aralık 04, 2018 tarihinde <https://www.deik.org.tr/>: <https://www.deik.org.tr/uploads/katar-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf> adresinden alındı

El-Cezire. (2013, Aralık 13). *Katar Ülke Profili*. Kasım 20, 2018 tarihinde El Cezire Türk Resmi Web Sitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-katar> adresinden alındı

Encyclopaedia Britannica. (2018). *Doha, National Capital*. Aralık 05, 2018 tarihinde <https://www.britannica.com/>: <https://www.britannica.com/place/Doha> adresinden alındı

GECF Official Web Site. (2019). *Countries*. 2019 tarihinde GECF Official Web Site: <https://www.gecf.org/countries/qatar> adresinden alındı

Gov.uk. (2017). *Defence Secretary in Doha as multi-billion pound jet contract with Qatar is signed*. 2020 tarihinde <https://www.gov.uk/government/news/defence-secretary-in-doha-as-multi-billion-pound-jet-contract-with-qatar-is-signed> adresinden alındı

Gulf Times. (2018). *Gulf Time*. 2019 tarihinde Gulf Time. adresinden alındı

Haaretz. (2017, Haziran). 2019 tarihinde <https://www.haaretz.com/middle-east-news/the-qatar-iran-gas-field-behind-the-diplomatic-war-in-the-middle-east-1.5480343> adresinden alındı

Haaretz. (2017, Haziran 07). Kasım 22, 2019 tarihinde <https://www.haaretz.com/middle-east-news/the-qatar-iran-gas-field-behind-the-diplomatic-war-in-the-middle-east-1.5480343> adresinden alındı

Habertürk. (2017, Mayıs 27). *MKE'den 20 Milyon Dolarlık İhracat Başarısı*. Aralık 22, 2019 tarihinde <https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1509720-mkeden-20-milyon-dolarlik-ihracat-basarisi> adresinden alındı

Habertürk. (2019, Ocak 5). *Türkiye'nin Savunma Sanayisinde En Çok İhracat Yaptığı Ülkeler*. Aralık 22, 2019 tarihinde <https://www.haberturk.com/iste-turkiye-nin-savunma-sanayisinde-en-cok-ihracat-yaptigi-ulkeler-2282368-ekonomi> adresinden alındı

Hukoomi Qatar e-Goverment. (2018). *Government and Legislatives*. Aralık 12, 2018 tarihinde Qatar e-Goverment: https://portal.www.gov.qa/wps/portal/about-qatar/Government-Legislatives!/ut/p/a1/rZFNT4QwEIb_CheOplMgUI5YA6JrUFnXhcumBWSr0MLSXT9-vSWaePJjE-c2k8nzvjMvKtEalZIdRMu0UJJ1c1_6mzShNMk9P4VIRCG9xKuzRZ45QFxo0j0pUVlIPEouK7f5JqV5Yzw23KiV1I7UNn0MbGFd7bY1Ms50NrTo0O9mbD adresinden alındı

Hürriyet. (2017, Haziran 06). *Erdoğan'ın Katar Krizi için Diplomasi Trafiği Sürüyor*. Ocak 13, 2020 tarihinde Hürriyet Gazetesi Resmi Web Sitesi:

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-erdoganin-katar-krizi-icin-diplomasi-trafigi-suruyor-40481962> adresinden alındı

İncekaya, G. (2018, Ocak 24). *Yarım Kalan Devrim: Mısır*. 2019 tarihinde Anadolu Ajansı Resmi Web Sitesi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yarim-kalan-devrim-misir/1040899> adresinden alındı

İnternet Haber. (2017, Haziran 05). *İsrail, Katar krizini fırsat olarak gördü*. 2020 tarihinde İnternet Haber: <https://www.internethaber.com/israil-katar-krizini-firsat-olarak-gordu-1782985h.htm> adresinden alındı

İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliği. (2017, Haziran 05). Mart 13, 2019 tarihinde İslam İşbirliği Teşkilatı Resmi Web Sitesi: https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=13665&ref=5945&lan=en adresinden alındı

İstanbul Ticaret Odası. (2018, Temmuz 05). *En Fazla Doğalgaz Rezervi Rusya'da*. Aralık 2018 tarihinde <http://www.itohaber.com>: https://www.itohaber.com/haber/dunya/208403/en_fazla_dogalgaz_rezervi_rusya_da.html adresinden alındı

Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi. (2019). *KİK Hakkında*. Ocak 03, 2018 tarihinde Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi Resmi Web Sitesi: <http://www.gcc-sg.org/> adresinden alındı

Kuwait News Agency, KUNA. (2018). Ekim 14, 2019 tarihinde Kuveyt Haber Ajansı. adresinden alındı

Middle East Monitor. (2017). 2019 tarihinde alındı

Middle East Monitor. (2017, Haziran 14). *Timeline: Arap Rift with Qatar*. Middle East Monitor: <https://www.middleeastmonitor.com/20170614-timeline-arab-rift-with-qatar/> adresinden alındı

Mirela , A. (2017). International Scientifi Conference Strategies XXI. *Centre for Defence and Security Strategic Studies* (s. 105 - 110). Bükreş, Romanya: Carol | National

Defence University. Ocak 2020 tarihinde
https://cssas.unap.ro/en/pdf_books/conference_2017.pdf adresinden alındı

Naheem, M. A. (2017, Kasım). The dramatic rift and crisis between Qatar and the Gulf Cooperation Council (GCC) of June 2017. *International Journal of Disclosure and Governance*, 14(4), 265-277. Mart 20, 2019 tarihinde
<https://link.springer.com/article/10.1057/s41310-017-0025-8> adresinden alındı

Naheem, M. A. (2017, Eylül 13). The dramatic rift and crisis between Qatar and the Gulf Cooperation Council (GCC) of June 2017. *International Journal of Disclosure and Governance*, 265-276. 2020 tarihinde alındı

Nussipov, A. (2018, Aralık). International Authority of International Organizations and Access Provision for Transnational Actors. *POLITIKON: The IAPSS Journal of Political Science*(39), 64-85. Mart 18, 2019 tarihinde https://iapss.org/wp-content/uploads/2018/10/Politikon_Vol.-39_3.pdf adresinden alındı

Orsam. (2017, Temmuz). Türkiye İle Katar Arasındaki Güvenlik İşbirliği Ve Katar'a Üs Kurulması. *Ortadoğu Analiz*, 32-33. 2020 tarihinde
https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/8_info.pdf adresinden alındı

Oxborrow, I., & Nelmes, S. (2017, Haziran 05). *UAE and Saudi Arabia Cut Ties With Qatar*. Ocak 30, 2019 tarihinde The National Official Web Site:
<https://www.thenational.ae/world/uae-and-saudi-arabia-cut-ties-with-qatar-live-updates-1.24574> adresinden alındı

Pekşen, H. D. (2011, Mart 29). *Ortadoğu'daki Halk Hareketlerinin Arkaplanı*. Aralık 05, 2018 tarihinde <http://www.bilgesam.org>: <http://www.bilgesam.org/incele/1173/-ortadogu%C2%92daki-halk-hareketlerinin-arkaplani/#.XAfp42gzaM9> adresinden alındı

Prashad, V. (2012). *Arap Spring Libyan Winter*. 2020 tarihinde
https://www.collectiveliberation.org/wp-content/uploads/2015/01/Prashad_Bread_2.pdf adresinden alındı

Reuters. (2017, Haziran 08). 2019 tarihinde <https://www.reuters.com/article/gulf-qatar-jazeera/qatar-based-al-jazeera-says-will-keep-editorial-independence-during-gulf-dispute-idUSL8N1J5326> adresinden alındı

Samir, A. A. (2007). *Everything Qatar: Your Comprehensive Guide To The Heart Of The Arabian Gulf*. Kasım 19, 2019 tarihinde alındı

Sesric, Bilgi İşlem Departmanı BAE. (2018). *Rakamlarla İİT Üye Ülkeleri*. Aralık 11, 2018 tarihinde İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi Resmi Web Sitesi: http://www.sesric.org/cif.php?c_code=56 adresinden alındı

SESRIÇ, Bilgi İşlem Departmanı BAE. (2018). *Rakamlarla İİT Üye Ülkeleri*. Aralık 11, 2018 tarihinde İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi Resmi Web Sitesi: http://www.sesric.org/cif.php?c_code=56 adresinden alındı

Sesric, Bilgi İşlem Departmanı Katar. (2018). *Rakamlarla İİT Üye Ülkeleri*. Ekim 11, 2018 tarihinde İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi Resmi Web Sitesi: http://www.sesric.org/cif.php?c_code=43 adresinden alındı

Sinkaya, B. (2016, Nisan). Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)*, 2. Ekim 27, 2018 tarihinde alındı

Sputnik Türkiye. (2018, Ocak 11). *Katar, BAE'nin Ablukaya Neden Katıldığını Anlattı*.
Sputnik News Official Web Site:
<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201801111031761834-katar-bae-abluka-neden-katildigini-anlatti/> adresinden alındı

SputnikNews. (2017, Haziran 05). *İsrail Savunma Bakanı Liberman: Katar krizi İsrail için fırsat*. 2020 tarihinde SputnikNews:
<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201706051028761452-israil-liberman-katar-israil-icin-firsat/> adresinden alındı

SputnikNews. (2017, Haziran 12). *Teröre Destek Vermekle Suçlanan Katar'dan Yeni Hamle*. 2019 tarihinde Sputnik Türkiye: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201706121028846037-terror-destek-katar-yeni-hamle/> adresinden alındı

T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2018). *Uluslararası Örgütler*. Ocak 03, 2018 tarihinde T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Resmi Web Sitesi: <http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR-199566/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi---kik.html> adresinden alındı

The Official Portal of the UAE Government. (2018). *The Official Portal of the UAE Government*. Aralık 26, 2018 tarihinde The Official Portal of the UAE Government: <https://www.government.ae> adresinden alındı

The World Bank. (2019, Mayıs 01). *Katar: Ekonomik Güncelleme - Nisan 2019*. Eylül 24, 2019 tarihinde World Bank Resmi Web Sitesi: <https://www.worldbank.org/en/country/gcc/publication/qatar-economic-update-april-2019> adresinden alındı

The World Bank Official Website. (2019, Mayıs 01). *Katar: Ekonomik Güncelleme - Nisan 2019*. Eylül 24, 2019 tarihinde World Bank Resmi Web Sitesi: <https://www.worldbank.org/en/country/gcc/publication/qatar-economic-update-april-2019> adresinden alındı

TradeArabia News Service. (2017, Aralık 21). *BAE, Türkiye için KİK'te En Büyük İhracat Pazarı*. Aralık 22, 2019 tarihinde alındı

Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı. (2018). *İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Uluslararası Örgüt Künyesi*. Mart 12, 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi: <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2018). *Bileşik Arap Emirlikleri'nin Siyasi Görünümü*. Aralık 11, 2018 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı

Resmi Web Sitesi: <http://www.mfa.gov.tr/birlesik-arap-emirlikleri-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. (2018). <http://www.mfa.gov.tr>. Aralık 01, 2018 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/katar-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. (2018). *Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)*. Ocak 03, 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi: <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2019, Aralık 17). *Türkiye - Katar Ticareti*. Aralık 28, 2019 tarihinde <https://ticaret.gov.tr>: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/katar/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2019, Mart 26). *Türkiye ile Ticaret*. Ocak 05, 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı : <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/bae/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2019, Mayıs 06). *Türkiye ile Ticaret*. 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/suudi-arabistan/genel-bilgiler> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2019, Mart 12). *Türkiye ile Ticaret*. 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/bahreyn/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2019, Aralık 17). *Türkiye İle Ticaret*. 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/umman/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2019, Kasım 25). *Türkiye İle Ticaret*. 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/kuveyt/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2021). *Türkiye - Katar Ticareti*. Mayıs 07, 2021 tarihinde <https://ticaret.gov.tr:https://ticaret.gov.tr/data/5fa9240113b8762e4ca1a800/Katar%20%C3%9Clke%20Profili.pdf> adresinden alındı

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2016, Kasım 11). *İş Adamlarından Körfez'de 380 Milyon Dolarlık Görüşme*. Eylül 09, 2019 tarihinde TOBB Resmi Web Sitesi: <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=21523&lst=MansetListesi> adresinden alındı